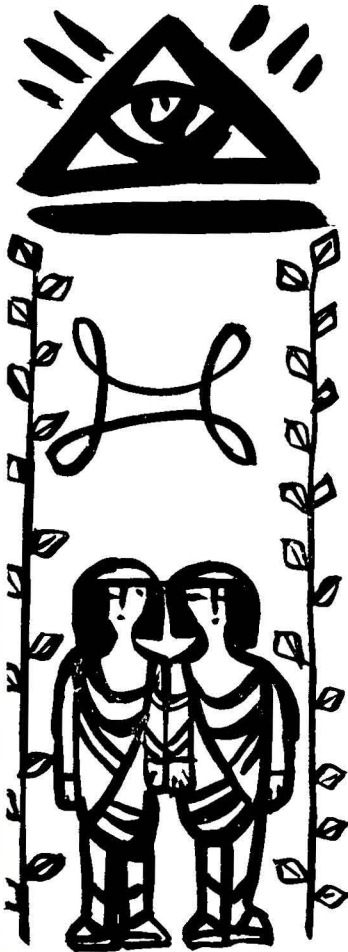

VIGILIA

1 9 7 2
jún i u s

6

EGYSÉG A SOKFÉLESEGBEN **(Az ökumenizmus kérdéseiről)**

TANULMÁNYOK

Belon Gellért, Berki Feriz, Boross Géza, Íjjas Antal, Kormos Ottó, Heribert Mühlen (Paderborn), Pákozdy László Márton, F. Roger Schutz (Taizé)

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE **Lukas Vischerrel (Genf)**

SZÉPIRODALOM

Ernesto Cardenal, Csulák Mihály, Fazekas László, Parancs János

KRITIKA

Balássy László, Dévényi Iván, Possonyi László, Rónay László, Ungváry Rudolf, Vigh Béla

* * *	Egység a sokféleségben — — — — —	361
F. ROGER SCHUTZ	Égető gondunk, az egyház — — — — —	361
PÁKOZDY L. MÁRTON	Protestáns uniós törekvések — — — — —	363
KORMOS OTTÓ	A második vatikáni zsinat visszhangja a protestáns és az ortodox teológiában — — — — —	368
BERKI FERIZ	Az ortodoxia napjainkban — — — — —	374
BOROSS GÉZA	A református pasztorális teológia mai szempontjai —	380
BELON GELLÉRT	Bibliai gondolatok az ökumenizmusról — — — —	387
IJJAS ANTAL	A nyugati és keleti egyház dialógusához — — — —	392
HERIBERT MÜHLEN	A jövő reménysége: valamennyi keresztény közös zsinata — — — — —	397
FAZEKAS LÁSZLÓ	Belül, Bráhmán (versek) — — — — —	402, 409
CSULÁK MIHÁLY	A legnagyobb magyar (elbeszélés) — — — — —	410
PARANCS JÁNOS	Csupán, Kapcsolatok, Hívogató hangok (versek) — —	418
ERNESTO CARDENAL	21. Zsoltár (vers, Balássy László fordítása) — — —	419
VALKÓ LÁSZLÓ	Bibliai jelenet, Próféta (tusrajzok) — — — — —	429

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Lukas Vischerrel az ökumenizmus kérdéseiről — — 403

NAPLÓ

A vegyes házasságokra vonatkozó új katolikus rendelkezés főbb szempontjai — 420; *Possonyi László* — *Vigh Béla*: Színházi krónika (Az iguana éjszakája; Szék, ágy, szauna) — 420; *D. I.*: Képzőművészet (Két budapesti kiállítás; Művészeti irodalom; Bán Béla elhunyt) — 423; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Egyházzenei események; Lemefigyelőd) — 424; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (A filmromantikáról Karel Kachyna ürügyén) — 426; *Balássy László*: Rádió mellett („Kihagyásos dramaturgia”?) — 428.

A címlapon Szántó Piroska rajza

Idegen nyelvű kivonatok — — — — — 430

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 189-098, 180-068. Postacím: 4. Postafiók 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft. félévre: 50,— Ft. negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

EGYSÉG A SOKFÉLELÉSÉGBEN

Ezt a számunkat az ökumenizmus kérdéseinek szenteljük. Az ökumenizmus számunkra legfőképpen a keresztényi és emberi egységre irányuló törekvést jelenti. Ez a törekvés — őszintén meg kell mondanunk — különféle félreértésekre és félremagyarázásokra is okot és alkalmat adott, kezdve attól, hogy ezen az ürügyön esetleg még valamiféle antikommunista „keresztény egységfront” kísérletéről is szó lehet.

A mi fölfogásunkban azonban a keresztények egységének valódi egységnek kell lennie; tehát az evangéliumi szeretet egységére törekszünk, amely senki ellen sem irányul, hanem — amennyiben megvalósul — mindenkinek érdekében valósul meg. Sokszor és elég világosan megmondtuk már, hogy itt, ebben a világban élünk és dolgozunk, itt és most akarunk találkozni telhetőleg a keresztények egységéért is dolgozni, együtt mindazokkal, akik kívánják ezt az egységet, és a föltétlen nyíltság szellemében keresve a szót-értést azokkal is, akik nem tartoznak bele szorosan a keresztények családjába.

Az ökumenizmus hivatalos programjának kidolgozása természetesen nem rajtunk áll és nem is a mi feladatunk. Abban azonban — úgy érezzük — jelentősen közreműködhetünk, hogy egymást kölcsönösen és tárgyilagosan megismerjük és megbecsüljük. Ezzel a számunkkal első lépésként ezt a megértést és megbecsülést igyekszünk szolgálni.

Az ökumenizmus fontosságára való tekintettel következő, júliusi számunkban — a párbeszéd jegyében — még visszatérünk témánkra, amikor is Pákozdy László Márton református és Félegyházy József római katolikus professzor írását közöljük a hazai ökumenikus törekvések történetéről.

Köszönjük számunk külföldi és belföldi munkatársainak baráti készségüket, mellyel hajlandók voltak ebben a közös munkában részt venni: P. Roger Schutz taizéi perjelnek, Kormos Ottó római katolikus lelkésznek, templomigazgatónak, Berki Feriz protoierejnek, ortodox esperes-adminisztrátornak, Boross Géza református lelképásztornak, a Felekezettudományi Intézet igazgatójának. Belon Gellért jánoshalmi római katolikus plébánosnak, Ijjas Antal írónak, Heribert Mühlennek, a paderborni (Nyugat-Németország) teológiai fakultás dogmatika professzorának és Lukás Vischernek, a genji Egyházak Világtanácsa Hit- és Egyházszerkezeti Bizottsága igazgatójának.

F. ROGER SCHUTZ (Taizé)

ÉGETŐ GONDUNK, AZ EGYHÁZ

A fiatalok zsinatjának az összehívásával bizonyos kockázatot vállaltunk Taizében, én mégsem nyugtalankodom, amikor némelyek rámutatnak a nagy nehézségekre. Miért? Bizom a különböző országok fiataljainak szándékaiban, akik itt összejönnek, majd újból eltávoznak, imádkoznak, bejárják az öt világrészt, kis célkban élnek a világ minden részén, majd újból visszajönnek. Előfordult idén néhány éjjel, hogy egyedül virrasztottam a csillagos ég alatt, amikor néhány ezer fiatal, akik azért jöttek ide, hogy imádkozzanak és tapasztalataikat kicseréljék, a dombon táboroztak. Azt mondtam magamban: ezeknek a fiataloknak a szándékai fények az én éjszakámban. Még semmi sem történt, az én éjszakám mégis ünneppé változott, lángol, tele van reménnyel. A jövő vagy a fiatalság, az egy. Nem, nem félek a jövőtől. Az egyház tavasza bimbózik.

A fiatalok egyetemes rendeltetése

A fiataloknál ma a legkülönbözőbb törekvések tapasztalhatók. A fő jellemvonásuk mégis ez: elkötelezettség az ember által kizsákmányolt ember mellett, az érintkezés megkeresése, ami keresztény értelemben annyit jelent, mint a közösség megkeresése.

Ezt a közösséget — az emberrel éppúgy, mint Krisztussal — a fiatal keresztények merev keretek nélkül óhajtják megvalósítani. Már nem is ellenségesek az egyház intézményei iránt, mint idősebb testvéreik voltak az 1950—1965-ös években, egyszerűen közömbösek irántuk, nem veszik számításba őket. Nem érdeklik őket a reformok sem, egészen újat akarnak. Bizalmuk elsősorban személyeknek szól, s ha olykor egy-egy intézményt mozgató személy élettapasztalatához fordulnak, elsősorban azért teszik, mert a közösségi embert látják benne.

Elviselhetetlen számukra mindenféle számítgatás és ügyeskedés az egyházban. A keresztények közti rejtett küzdelmek, a hitbéli párhuzamosságok makacs fenntartása az ő szemükben pusztá hátvéd-harc. S mikor az egyházi intézmények ki-nyúlnak utánuk, ezt afféle toborzásnak érzik.

A földgolyó emberi közösségébe való beilleszkedésüknek határozott iránya a világegyetem új lelkiismeretének megszületését sejteti. Számos fiatal az egyetemesen kibontakozó társadalomban próbálja megvalósítani magát. Tudatukban vajon már ez a társadalom helyettesíti az egyházat?

Az egyház tavasza

Látva, hogy sokan a fiatalok közül kikapcsolják számításaikból az egyházat, miért kell azonnal pesszimista, aggodalmas módon, sőt vitatkozó kedvvel szembenéznünk a dologgal? Nem lenne-e fontosabb, hogy az eseményen túl világosan meglássuk az egyház új tavaszának már-már bontakozó körvonalait? Három nagy kérdés, melyet ma teszünk fel, megmutatja, milyen új utak vezetnek ki a nehéz helyzetből.

A hivatások számszerűleg gyors csökkenése — minden egyházban —, az első, kétségkívül súlyos kérdés. De íme, ugyanakkor hatalmas kiaknázatlan új erőforrások jelentkeznek arra, hogy új módon valósuljon meg az egyház szolgálata. A hiány a laikusokat arra ösztönzi, hogy mindjobban részt vegyenek a szolgálatban, melyre a keresztység minden keresztényt felhatalmaz. S ugyanakkor újra fölfedződnek a papi hivatás sajátos erővonalai is; a papságé, mely csakis a laikusokkal való kiegészítő kölcsönösségben valósulhat meg. A második kérdés az ember szolgálatára való elkötelezettség kérdése, mely sok fiatal számára politikai elkötelezettséget jelent, egészen a forradalomig. Ebben a vonatkozásban a kereszténység hosszú történetét sokrétűen következetlen örökség terheli. Ahelyett, hogy megélték volna azt a szocializálódást, ami az első keresztényeknél még gyakorlati tény volt, a keresztények kapitalizálták a javukat. A XVI. századtól fogva elfogadták a kamatozó kölcsön rendszerét. Majd elfogadtak egy olyan társadalmi rendet, ahol a munka után járó hasznot nem osztották fel mindannyiuk közt, hanem csak egy kisebbségnek juttatták. A marxizmus ösztönzése kellett hozzá, hogy felébresszen tunyaságunkból, új tavaszra keltse az egyházat, arra serkentve, hogy mindannyiunk értő közössége legyen, hatalmi eszközök nélkül, szolidárisan az elnyomott emberrel.

Az egység tüze

A harmadik kérdés: nagyon sokan megállapították már, hogy miután egy lépést tett előre, az ökumenizmus felekezeti közti intézményekbe fészkelte bele magát, melyek párhuzamosan dolgoznak. Ezek az intézmények így voltaképpen megakadályozzák a konkrét egység megvalósulását. Látva ezeket a kátyúkat, sokan azok közül, akik annyira hittek az ökumenizmusban, máshol vetik latba erejüket. A fiatalok már oda sem figyelnek. Ami engem illet, olyan komor napokban, amikor még gátló türelmetlenséggel is kell találkoznom, XXIII. János pápa szavaira:

gondolok: „Legyünk vidámak, bizakodók, keressük a jobbat s hagyjuk a verebeket csicseregni”. Olyan volt az ő szívének ártatlansága, mint egy szippantásnyi tiszta levegő.

Hogy sok fiatal külön-külön szereti Krisztust és imádkozik Hozzá, az egyház nélkül, ami az Ő Teste, s hogy lelkükben a politikai társadalom helyettesíti az egyházat; hogy az ökumenizmus kátyúba jutott; mindez nem volna gond számomra, ha Krisztus halála előtt nem imádkozott volna övéinek látható egységéért. Ezt a tényt nem lehet visszautasítani: Krisztus számára a keresztyének szavahi-hetősége konkrét egységükhöz kapcsolódik. A mi látható közösségünkön ismerhetik fel az emberek, mi éltet bennünket. Az egység, az egyház ökumenizmusa tűz, mely meggyulladt az egész földön, éget.

Hogyan lehet tehát kijutni a zsákutcából, hogy az egyház megfeleljen ökumenikus hivatásának, ami abban áll, hogy az egyetemesség és az egyetemes közösség helye mindenki számára hely, ahol még a nem-hívó is jól, minden kényszer nélkül érezheti magát?

A mi látható egységünk olyan egyértelmű, közös forrásokat igényel, amelyekhez minduntalan vissza kell térnünk. Vajon maga az ökumenizmus is kimoccanhat-e zsákutcájából, ha nem folyamodik egyetemes síkon valamilyen közös pasztorális szolgálathoz, méghozzá konkrét módon, hiszen emberek vagyunk, halló fülekkel és látó szemekkel. Engem egy János nevű férfiú indított el erre az útra s mutatta meg ezeket a mélységeket. Küldetésénél fogva XXIII. János pápa nyitotta fel szememet az ökumenizmus egészen új útja előtt.

Róma püspöke, mint a világ pásztora, vajon olyan közösségi egyház felé terel-e bennünket, mely nem támaszkodik sem a gazdasági, sem a politikai hatalom eszközeire? Mi mást kérhetünk ettől a pásztortól, aki szegény püspökségre hivatott el, mint hogy segítsen nekünk nemzedékről nemzedékre elevenné tenni a hit forrásait, serkenteni a külön-külön helyi egyházak között a közösséget és nemcsak a keresztyéneket szólítani föl az elnyomás elleni küzdelemre, hanem mindazokat, akik meghallják szavunkat.

Az egység megvalósulása felé vezető úton íme, máris benne vagyunk a dilemma kellős közepében: még egy egyetemesebb közösség érdekében sem vagyunk képesek szakítani eredendő közösségünkkel. A tagadás nincs benne a modern ember dinamizmusában. Az átvezető nemzedéknek meglesz-e vajon a lehetősége, hogy kétfele is tartozzék? Anélkül, hogy bárkitől is azt kérnénk, tagadja meg hitét, amit apái becsülettel hagytak rá, lesz-e elég fantáziánk s elég bátorságunk, hogy helyreállítsuk egységünket s a lakott föld egész emberi közösségében fejlesszük a közösség és a béke szellemét?

PÁKOZDY LÁSZLÓ MÁRTON

PROTESTÁNS UNIÓS TÖREKVÉSEK

(1) *Egyházon* mindig az újszövetségi értelemben vett, dogmatikai Egyházat értem, a hit Egyházát; egyházakon pedig ennek történeti felekezeti megnyilvánulásait, jól tudva azt, hogy az empirikus Egyház már az újszövetségi korban sem volt hibátlan vagy egységes: egyhangon zendülő, egyezményes hitvallású és egységes vezetés alatt álló egyház. A nagy ökumenikus zsinatok hitvallásai alá a császári és főpapi hatalom a keresztyének zömét tömöríteni tudta ugyan, de a keresztyéneket sohasem tudta maradéktalan egységbe foglalni. Az Egyház keleti és nyugati fele között tartós volt a feszültség és az többször szétválásban is megnyilvánult, már az 1054-ben véglegessé váló „Szkhiszma” — Bizánc és Róma szétválása — előtt is. Mindezt azért tartom szükségesnek hangsúlyozni, mert az átíagos római katolikus ember köztudatában a reformáció úgy él, mint „hitújítás”, mint a „nyugati egyházszakadás”. Jó ha leszögezzük, hogy a modern római katho-

likus egyháztörténetírás (Lortz, Heer) a nyugati egyházszakadásért nem terheli meg egyoldalúan Zwingli Ulrikot, Luther Márton, Kálvin Jánost: az Egyház nem volt egységes már ő előttük sem. Volt idő a reformáció előtt, amikor a nyugati kereszténység három pápa között volt kénytelen választani, míg a Konstanzi Zsinat rendet nem csinált. A reformátorok valamennyien meg voltak arról győződve, hogy amit tesznek, azt a *catholica ecclesiáért* teszik, azt kívánták megtisztogatni, reformálni *in capite et membris* — a Szentírás szerint. Luther a maga hitét *catholica fides*-nek nevezte (WA 8,96,11) és nemegyszer hangsúlyozta, hogy a katolikus hitől sohasem szakadt el (pl. WA 5,597,28), hogy ugyanazt a keresztiséget tartja, amelyet a régi katolikus Egyház szimbólumaiban „katolikus”-nak neveznek. Az Egyház neki is „egy, egységes, szent Catholica vagy keresztény Egyház” (WA 22,300,1); Melancthon Fülöp szerint „mindnyájunknak katolikusoknak kell lennünk” (*Corp. Reformatorum*, 24,399). Ezért az ágostai hitvallás (*Conf. Augustana*) lényegében konzervatív és *catholica confessio* akart lenni. A lutheránus hitvallás és teológia a mai napig ezért határozza meg olyan általánosan az „Egyház” fogalmát csak két *notae ecclesiae*-vel (ott van, ahol az Isten ígését helyesen hirdetik és a sákramentumokat helyesen szolgáltadják ki), mert ökumenikus szempont diktálta. Ettől némileg eltérnek később a reformátusok, akik szerint a két fő *nota*: a helyes igehirdetés és sákramentumokkal élés mellett még számításba kell venni az egyház bibliai rendjét és a világban szolgáló bizonyágtételét. De az is ökumenikus törekvés, hogy az egyház ismertető jelei közé odavették az egyház helyes rendjét és szolgálatát is.

(2) A református hitvallások e kiindulásból következetesebben reformátoriak lettek. De ugyanakkor egyházasabban ökumenikusok, nem hagyva az egyház külső rendjét a bírodalom *Notbischofjaira*, a fejedelmekre, hanem azt is az egyház lényegéből és szolgálatából akarták kibontakoztatni. Kálvinnak és általában a református teológiának ezt a rejtett, mélyebben ökumenikus voltát napjainkban kezdi fölfedezni a római katolikus teológia, nem kismértékben egy magyar származású neves nyugati teológusa tolmácsolása révén (Alexandre Ganóczy).

A református egyházcsoport mintegy a közepén van az egyházak sokszínű sorának. Jobbra tőle azok az egyházak találhatók, amelyek a római egyházhoz közelebb állnak: lutheránusok, anglikánok, ortodoxok; ezekre az jellemző, hogy (a) a reformáció idejére kialakult egyházi rend és istentisztelet formáit többé-kevésbé megőrizték, vagyis a püspöki tisztelet (a lelkesi *Amtot*) egy a gyülekezettel (egyházzal) szemben álló, *különleges* isteni rendelésnek tartják, hierarchikus vagy papközpontú gyülekezeti szervezetet tartanak szükségesnek (*apostolica successio*) és (b) az istentiszteleti formájuk a misének valamelyik megkurtított válfaja, még ha az a Deutsche Messe is; sokban alkalmazkodtak a régi templomi külsőségekhez (oltár, gyertya), még ha azt dogmatikájukból nem is lehet megokolniok. A reformátusoktól balra pedig azok az egyházak és keresztény közösségek helyezkednek el, amelyek a *sola scriptura* elvét vallják ugyan, de (a) valamilyen okból nem vonták le annak következményeit a történeti-kritikai bibliamagyarázat adaptálására nézve, vagyis fundamentálisták, ezen kívül (b) a „Szentlélek” különleges egyéni és közösségi ténykedésére olyan lehetőségeket nyitnak, amelyek a Szentírástól elvezetik őket, és (c) így valamilyen részletigazságot tesznek központivá, végül pedig (d) az egyházszervezet kérdésében többnyire lazább elveket vallanak.

A református hitvallásokban az egyháznak nagyon világos definíciói vannak és teológiájuk erősen egyházi teológia, még ha a reformátusok a világ felé általában nagyon nyitottak is. Innen magyarázható, hogy az ökumenikus mozgalom, illetve a római katolikus ökumenizmus szempontjából a lutheránus, anglikán vagy ortodox egyházakkal való egyesülés kisebb, inkább taktikai fáradozások eredményeként várható Róma részéről; az eddigi tanácskozásokban máris sokféle közeledés történt. Stratégiája szempontjából teológiailag a református egyházak csoportja a nehéz dió és a nagyobb feladat, nem kismértékben éppen a kifejlődött, határozott biblikus egyháztanuk miatt; bár „református” oldalon is mutatkoznak „katolizáló tendenciák” (Tátró). Sok római katolikus teológus számára fölfedezés volt Kálvin *Institutio*-ját megismerni, mert benne más Kálvint ismertek meg, mint a

megyományosan őrzött, nemegyszer protestáns ellenfelek megrajzolta teológiai és ikonográfiai Kálvin-karikatúráját. Kálvinnak az egyházzól szóló fejtegetései nem mentesek ugyan a XVI. század némely, manapság már alpárinak számító, de az ő korában mindkét oldalon és mindenütt bevett kifejezésétől, mindazonáltal a maguk nemében rendszerezsek, bibliaiak, klasszikusan reformátoriak, ezért egyetemes, a kor szóhasználatával szólva „katholikus” igényűek. (Institutio, IV. könyv, I. fejezet: „Az igaz egyházzól, amellyel egységben kell élnünk, mivel minden istenfélő embernek anyja”) Kálvin meg volt arról győződve, hogy egyházmagyarázata az ökeresztyén-ség katolikus egyházát magyarázza igazán, hiszen az Apostoli Hitvallást veszi egy terjedelmes részben eligazítónak (vö. ehhez II, 16, 18).

Nem csodálkozhatunk azon sem, hogy az első — egyben a világon a legterjedelmesebb — magyar református hitvallás címe *Confessio Catholica* volt. Ez a *Melius Juhász* Péter és társai által készített igen hosszú és helyiel-közzel bizony zavaros hitvallás annyira ígyekezett „katholikus”-nak mutatkozni, hogy nemcsak a címébe vette föl a katolikus szót, hanem a szövege számos esetben idézte a *Tridenti Zsinatot*, mint amellyel egyetért — teljesen alaptalanul. Nem tudni, hogy tudatlanság vagy szándékos — a szorító helyzetből érthető — ködösítés volt-e a Tridenti Zsinatra történt hivatkozásuk, de azt nyilván kifejezte, hogy a század utolsó harmadában is megvolt a törekvés a katholicitásra. Protestánsok és római katolikusok nem voltak válogatóságok ma már reprodukálhatatlan kifejezésekben, ha az igazság ügyében bajnokoskodtak, mégis e sok hamu, korom és füstölögő szidalom alatt is ott izzott az igazi ökumenicitás vágya. Innen érthető az is, hogy a reformációtól fogva megvolt a protestáns felekezetekben mind a római katolikus egyházzal leendő *reunió*, mind a protestánsok között kívánt *unió* gondolata, és hogy ebből a vágyakozásból több gyakorlati kísérlet történt.

(3) A Római Katolikus Egyház sohasem mondott le arról a századok során fokozatosan kialakult igényéről, hogy az *egyedüli* „katholikus” egyház, minden egyéb egyház szekta, szkhizmatikus, eretnek, legjobb esetben és újabban „különvált testvérek”. Ebben a tekintetben csak a II. Vatikáni Zsinat hozott jelentősebb enyhülést; a zsinati határozatoknál is fontosabb azonban az az enyhülés, ami a *phronéma ekklesiastikonban*, a laikusokat is magába foglaló egyházi közérzületben végbement és folyik most is, jóllehet félreismerhetetlenek a zsinati határozatok következményeit fékező tradicionális erők. A protestantizmus jobbszárnyán se hiányoztak soha a *high Church*-hívek „katholizáló tendenciái”: mind a liturgikus mozgalmak archaizálásában, mind az egyházi struktúrák és a teológiai nyelv hasonlításában. Mind ez ideig azonban nem sikerült a „katholikus” jelzöt a protestantizmuson belül általánoson elfogadhatóvá tenni a hozzá tapadó „római” cognomen miatt; a különböző nem római katolikus hitvallás-fordításokban az Egyház jelzője „egyetemes”, „általános” vagy „közönséges” (allgemeine stb.) maradt. Ennek oka az, hogy a római katholicizmuson belül a katolikus univerzalizmus és a „római” latin integralizmus küzdelme — amely a modernizmus század eleji elítélésében tetőzött — azt a meggyőződést rögzítette a nem római katolikus egyházakban, hogy a „katholikus” jelzőnek mindenképp *jogi* jellege és tartalma van. A Tridentinumtól kezdve az I. Vaticanumig és a Pius pápákig (*Codex Iuris Canonici*, 1918; *Mortalium animos*, 1927; *Mystici corporis*, 1943) sok minden történt ebben az irányban; de a II. Vaticanum után még jelentős időnek kell eltelnie és jelentős eseményeknek kell történniök, hogy a „katholicitás” és „apostolicitás” szavak bibliai tartalma de facto az általános keresztyén tudatban ökumenikusan elismerődjék, a *catholicitas iuris sive virtualis* helyébe átfogóbb, ökumenikus gondolat vagy szó lépjen. Figyelmeztessen bennünket az az újszövetségi faktum, hogy sok szó esik benne az Egyház *egységéről*, de sohasem „katholikus” benne az Egyház és az *oikumené* a lakott világot, az emberiséget jelenti.

(4) A katholicitás eszméje tehát — az egység jelentésében → ennek ellenére a reformáció óta komolyan tovább hatott a protestáns egyházakban. Az első öt évszázad egyetemes zsinatainak a hitvallásai több-kevesebb főntartással máig tiszteletben állanak a nagy történelmi felekezetek előtt, noha a fogalmazásaik szövegére — a görög filozófia antibiblikus hatásai miatt — ma több kritikával tekin-

tenek, mint a reformáció századában. Johann *Gerhard* az Ágostai Hitvallás-magyarázatát *Confessio Catholica* címmel adta közre (1634—37). Nemcsak a reformátorokban nem aludt ki sohasem az a reménység, hogy az egyház a bibliai megújulás útján valamilyen formában visszanyerheti látható egységét, hanem utánuk is mindig akadtak teológusok és világi hívek, akik a reménytelenség ellenére reménykedtek ebben. Különösen nehéz volt ez az ortodoxiák kifejlődése után.

Ilyen *irénikus teológusok* minden felekezetben akadtak, de különösen reformátusok között. Irodalmilag is tevékenykedett Franciscus *Junius* heidelbergai professzor, aki 1592-től fogva Leidában tanított, valamint az ugyancsak heidelbergai David *Pareus* (mh. 1622-ben). Közéjük tartozott a skót John *Duraeus* (*Durie*), aki sokat utazott Európában, részben Oliver *Cromwell* megbízásából, aki szívében viselte az elnyomott és üldözött európai protestánsok ügyét és érdekükben állónak tekintette összefogásukat. A protestánsok ügyének a harmincéves háború során történt rosszra fordulása volt az oka annak a kísérletnek is, amelyben *lutheránusok* és reformátusok 1631-ben a *Lipcsei Párbeszéd*ben megkísérelték a megegyezést.

Jelentős volt Georg *Calixt* helmstedti teológus törekvése. Bár a lutheránus ortodoxiát vallotta maga is, az atyai házból hozott szelídebb, melanchthoni örökség hatása alatt mégis azon igyekezett, hogy a minden keresztény felekezetben közös hitigazságokat hangsúlyozza. Nagy hatással volt erre a helmstedti egyetem humanista szelleme — egy ideig Giordano Bruno is ott tanított! — és az egyházatyák tanulmányozása is. Sokat utazott Németországban, Angliában, Hollandiában és Franciaországban. Arra törekedett, hogy az ún. *articuli fundamentales*, vagyis az üdvösséghez elengedhetetlen és közös hittételek számát csökkentse az összes hitvallások közös tartalma alapján és ezzel egy *Consensus-t* hozzon létre az első öt évszázad hitvallásairól (*consensus quinqüesæcularis*). A wittenbergi teológusok hevesen támadták Calixtot és helmstedti megkönigsbergi híveit. Pörbe akarták vonni, sőt egy új hitvallás szerzését is eszközül akarták használni Calixt ellen (*Consensus repetitus fidei vere Lutheranae* 1655), de sikertelenül. A vita eltartott a XVII. sz. nyolcvanas éveire. Több kísérlet történt a lutheránusok és reformátusok egyesítésére Hessenben és Brandenburgban. Brandenburgban az ún. *Berlini Párbeszéd*ben Frigyes Vilmos, a nagy választófejedelem szerette volna összebékíteni a lutheránus és református teológusokat (1662—63); ő eltiltotta, hogy prédikátorai a szószékéről hitvitázzanak egymással (1664). Ez ellen a tilalom ellen különösen a lutheránus teológusok tiltakoztak; ezért az uralkodó elmozdított több „engedetlen” lelképásztort (pl. Joh. *Gerhard* is emiatt hagyta el Berlint 1666-ban).

A legnagyobb méretű uniós vállalkozás protestáns területen *Poroszországban* zajlott le. A porosz királyok jó szándékú kezdeményezései a reformáció egyházainak egyesítésére a reformáció háromszázados jubileumának évében tetőztek, de nem jártak azzal a sikerrel, amit megérdemelték volna. Állami beavatkozásnak vették, különösen a lutheránusok — az is volt. A *zsinat-presbiteri rendszer* a Rajna-vidék kivételével csak nagyon töredékesen valósult meg. Az *Agenda* (istentiszteleti rendtartás) heves vitákat és ellenállást keltett. Végso fokon pedig kialakult, a régi lutheránus nyomokon, a „Notbischof” helyén a *summus episcopus* tiszte, amelyet a legelső rendi személy, az államfő, örökletes joron viselt. Az így keletkezett Unió megengedte két hitvallás (az Augustana és a Heidelbergi Katekizmus) használatát, a gyülekezetek is megőrizhették felekezeti jellegüket az egy egyházszervezeten belül. Ma már senki sem csinálná vissza ezt az ún. porosz Uniót, aki benne él, akkor azonban az erős lutheránusok, de a reformátusok egy része minden nehézség ellenére megőrizte különállását, két egyház helyett nem egy, hanem több keletkezett. Az eltelt másfél évszázad alatt a református gyülekezetek tekintélyes száma csendes és észrevétlenül felszívódott az Unióba, illetve a lutheránus többségbe, híres főiskoláik (Heidelberg, Marburg) elvesztették református jellegüket vagy teljesen megszűntek. Az elmúlt emberöltő lutheránus-református párbeszédei alapján azt lehet mondani, hogy nagy luxus és az ökumenikus lelkület hiánya, hogy Németországban még mindig nem sikerült tömörülni a bevált Unióban és nem sikerült megalkotni az egy Németországi Evangéliumi Egyházat a jelenlegi laza *egyházszövetség* helyén. Ennek az egyesülésnek igen nagy jelentősége lenne az egész

ökuménikus mozgalomra nézve. Amióta a protestáns és római katolikus egzegéták jobban egyetértenek az úrvacsora bibliai alapszövege értelmezésében, mint a lutheránus és református dogmatikusok, a modern teológia pedig annyi régi skolasztikus gondolatbálványt ledöntött, a modern világ pedig annyi új kérdést ad föl — már szinte elkésik ez az egység.

(5) *Az angolszász világban* a felekezeti legtarkább észak-amerikai protestantizmusban hatott legerősebben az egység, az újraegyesülés gondolata. Ennek egyik oka, hogy a teológiai felszínesség ott idővel nagyon elmosta a dogmatikai határokat, sok ugyanazon hitvallású egyház nemzeti alapon külön szervezkedett, majd néhány nemzedék után kereste a kapcsolatot a hasonló hitvallású egyházakkal. A világmisszió területén számarányban vezető amerikai misszionáriusok észlelték különösen annak a terhét, hogy egyazon missziói területen a legkülönbözőbb felekezetek versengenek a lelkekért és ezzel zúrzavart visznek a keresztyénségre hajlók lelkébe. Az 1910-ben tartott *Edinburgi Missziói Világkonferencia* ezeknek a kérdéseknek a megbeszélésére gyűlt össze; ezt az eseményt és évet szokták tekinteni *a modern ökuménikus mozgalmak* születésének. Az itt született kezdeményezések közvetlenül az első világháború kitörésével hiúsultak meg egy időre. A háború után két irányban is megindult a világot átfogó ökuménikus egységtörekvés. A Stockholmi Konferencián megalakították *a gyakorlati keresztyénség (Life and Work)* egységmozgalmát (1925); ennek sugalmazója és kimagasló alakja Nathan *Soederblom* vallástörténész és uppsalai lutheránus prímás érsek volt. Azok pedig, akik úgy gondolták, hogy nem elég a csak gyakorlati egységmozgalom, hanem az egyházaknak először *a hit és az egyházszervezet* kérdéseiben kell megegyezniök, a *Faith and Order* mozgalmát hívták létre Lausanneban (1927). E két mozgalmából jött létre az *Egyházak Világtanácsának* első, ideiglenes szervezete a második világháború küszöbén (1938), majd maga az Egyházak Világtanácsa is (1948) a világháború után.

(6) Nem lehet megtagadni a Tridenti Zsinattól sem azt a szándékot, hogy a római katolikus tan és egyházszervezet szorosabbra fogásával *az egyház egységét* szándékozott szolgálni, még ha mi protestánsok a hatását ellenkező eredményűnek tartjuk is. A Tridentinumtól az I. Vaticanumig egyenes út vezet. A protestánsok ma az egység legfőbb akadályát a pápai primátusban és infallibilitásban látják.

Az arisztokratikus, feudális, episzkopalista protestáns egyházak az angol polgári forradalom miatt elzárkóztak a pietizmus és a presbiteriánizmus, valamint a haladóbb teológiai és filozófiai irányzatok elől, és a társadalomban is komoly fékké váltak. Ugyanúgy nem tudta a Római Katolikus Egyház sem befogadni egyik legnagyobb fia, *Richard Simon* bibliatudós bibliakritikai tudományát, pedig az éppen a protestáns bibliolatrea és fundamentálizmus ellen írt, amikor a biblia tradíció útján történt előállítását demonstrálta. Társadalmi tekintetben az angol polgári és a francia felvilágosodás szülte forradalmat szinte a második világháborúig nem tudta *teológiailag, hitben* „megemészteni”; ennek következtében Franciaország — egy neves katolikus teológus szavaival élve — katolikus országból „missziói országgá” változott, de azzá változott a földnek szinte minden római katolikus többségű országa, mindenekelőtt Dél-Amerika, ahol szinte permanens a forradalmi állapot. Ezért volt kétszeresen történelmi jelentőségű a II. Vatikáni Zsinat: egyfelől megnyitotta a kaput legalábbis az egységről való párbeszéd előtt, másfelől legyőzte a Római Katolikus Egyház „forradalmi sokkját” — ez volt a megnyílás a modern világ előtt is —, amivel további mérhetetlen szenvedéseknek vette elejét. Ezért tudjuk a mai időkbeli visszatekintve kétszeresen is értékelni azoknak a római katolikusoknak a törekvéseit, akik a keresztyén egység dolgában valamivel enyhébben gondolkodtak a hivatalos teológiánál és gyakorlati lépéseket is tettek.

Ilyen kísérletek a reformáció óta időről időre történtek. Nem tekinthetők azonban igazi úriknak az augsburgi vallásbéke által kimondott *cuius regio eius religio*, magyarán a földesúri-uralkodói „jog” alapján ide- vagy odatérítéssel történt egyesülések, hiszen a mi egyháztörténet-írásunkban ezek az események egybeesnek az *ellenreformáció* (rekatholizálás), vagy más szóhasználat szerint a *római katolikus restauráció* eseményeivel. A személyileg becsületes kísérletek közé kell azon-

ban sorolnunk V. Károly császár kezdeményezését a reunió érdekében, amelyet Regensburgban tartottak 1541-ben, bár a kitűzött cél az volt, hogy a protestánsokat teológiai érvekkel és cáfolatokkal kényszerítsék a Római Katolikus Egyházba való visszatérésre és legfőljebb lényegtelen dolgokban adjanak nekik engedményeket. Ezek a megbeszélések Hagenauban kezdődtek (1540), Wormsban folytatódtak (1540 november—1541 január), ahol a találkozózn Eck és Melanchthon disputált az eredendő bűn tárgyában. Regensburgban nagy erőfeszítéssel megegyezés-félet hoztak létre a megigazulástan kérdésében, ezt azonban a Curia is, Luther is elvetette. Heves és áthidalhatatlan maradt a vita a transsubstantiatio értelmezése miatt. Az egyezkedés végül eredménytelenné vált; a katolikus fél közben jelentős erkölcsi győzelmet könyvelhetett el a maga számlájára, mert Hesseni Fülöp örgrófnak a titkos kettős házasságához Luther és Melanchthon adott hozzájárulást, e tárgyban a protestáns vitakozó fél hazugságba keveredett („Nutzlüge”), és ez módot adott a császárnak arra, hogy Fülöpöt szorult helyzetbe hozza és gátolja egyházpolitikájában.

A *Lipcsei Interim* néven ismert megegyezés (1548) igen nagy történelmi nyomás alatt, az evangélikusok szorult helyzetében született, és ha a megigazulástan kérdésében az evangélikus tan fogalmazódott is meg benne, de az „*adiafora*” (= közbős dolgok) címén tömegével tértek vissza a római katolikus szertartások, a hét sákramentum, a képek, a böjtök, sőt még az úrnap is. Nem csoda, hogy a hithű evangélikusok Flacius vezetésével elutasították (*adiaforista* vita, 1548—1552). A lutheránus hitvallás védelmére alkotott *Formula Concordiae* (1577) hosszú időkre meggátolta a közeledést még a két nagy protestáns egyházág között is.

Theológiailag nagy jelentősége volt a jezsuita Robert Bellarmini (1542—1607) munkájának (*Disputationes de controversiis christianae fidei*), aki a protestantizmus írás-elvével szemben azt bizonyígtatta, hogy a protestantizmus is tulajdonképpen a tradícióra alapít, mert csak a tradícióból tudható meg, hogy a biblia a tekintély.

A felvilágosodás hajnalának kellett pirkadnia ahhoz, hogy olyan komolyabb kísérlet történjék, mint Rojas *de Spinola* spanyol származású pap, 1686 óta 1695-ben bekövetkezett haláláig bécsújhelyi római katolikus püspök kezdeményezése. Életében sokat utazott és működött az egyesülés érdekében. Nagy megértésre talált Hannoverben Molanus loccum lutheránus apátnál, Calixt egyik tanítványánál, valamint Leibniznél. Levelezésben állt vele Bossuet. Meaux püspöke is, aki Leibniz-cel 1702-ig tartotta a kapcsolatot. Az ő munkásságából is kiderült, hogy mindenekelőtt a *Tridentinum* az egység akadályá.

KORMOS OTTÓ

A második vatikáni zsinat visszhangja a protestáns és az ortodox teológiában

Már elhagytuk protestáns lelkész ismerősömmel a dán királyi palotát, ami macskaugrásnyira van a koppenhágai kikötőtől, ahonnan a hatalmas tengerjáró egy másik skandináv államba vitt, amikor — kissé ugyan szorongva — megkérdeztem tőle:

— Mit gondolsz, volt-e hatása itt északon, a protestáns egyházakban a vatikáni zsinatnak?

Először kissé értelmetlenül nézett rám, de azután nagyon nyomatékosan azt felelte:

— Rossz a kérdés feltevése! Talán inkább így kellett volna fogalmaznod: milyen hatása volt a skandináv eredetű ökumenének a katolikusok között és a zsinaton? Mert az ökumenét mi, protestánsok kezdeményeztük, a mi találmányunk, a katolikusok csak átvették tőlünk... Átvették, de ki nem vették a kezünkől és nem is engedjük soha kivenni a kezünkől. Ez a mozgalom a miénk és biztos vagyok, hogy a miénk is marad a jövőben is...

A szenvedélyes szavakra nehéz lett volna a búcsú perceiben higgadtan válszolni. De valahogy érezzük, most, mikor lassan már a zsinat megnyitásának tízedik évfordulójára készülünk, hogy túl minden lelkesedésen, bármelyik oldalon is volt tapasztalható, ma már lassan leülepednek a fölkhavart kedélyek, és mindjobban kifejeződik mind a megújult katolikus hittudományban, mind távolélő testvéreink teológiájában az a sok szép, ami összehoz, de az a sok megoldásra váró kérdés is, ami, úgy lehet, hosszú ideig szétválaszt még bennünket.

Az *Ökumenische Rundschau* című tekintélyes német folyóiratban még 1960-ban J. L. Leuba professzor így nyilatkozik: „Ha valamit várhatunk, az az, hogy a Szentírás és az Egyház, a tanítói tiszt és a kereszténység egysége, a hit tartalmának és megfogalmazásának viszonyában kapjon olyan döntő és világos megfogalmazást, amelynek alapján meggyőződhet a keresztény világ arról, hogy a zsinat valóban a keresztény egységet szolgálja.”

A magyar protestáns teológiára pedig jellemző volt a *Theologiai Szemle* 1962. évfolyamában a felelős szerkesztőnek, dr. Kádár Imrénének három kérdése. E szerint ugyanis csak akkor lesz hatása a második vatikáni zsinatnak, ha megtudjuk:

„1. mit jelentenek a zsinati események az emberiség sorsa, elsősorban a súlyosan fenyegetett világbéke szempontjából;

2. mennyire járultak hozzá az eddigi események a tanaiban, szervezetében, életalakulásában megmerevedett római katolikus egyház belső reformjához;

3. előbbre vitték-e az eddigi lépések a keresztény egyházaknak — nem hamis, nem formális — hanem igazi és valódi egységét?” (339. old.)

A várakozással teljes reményeségek és a kérdések egyaránt jogosak voltak. Nemcsak lelkesedni, hanem komolyan gondolkodnia is kell annak, aki higgadtan látni szeretné, valóban igaza volt-e az én dán papbarátomnak, aki szerint a zsinat az ökumenét szerette volna kiragadni a protestánsok kezéből, kifogni a szelet a vitorlákból. Vagy pedig a zsinati gondolat hajnalán, 1960-ban meghalt Dom Lambert Beauduin belga bencésnek, a liturgia szerelmesének, a keleti kereszténység nagy kutatójának volt igaza, aki szerint a jövő egyháza minden népek, kornak és fajnak, az *Eglise unie, non absorbée*, az egyesült, de nem beolvastott egyház lesz.

A legtárgyalosabb vizsgálat is megállapítja, hogy a zsinati dekrétumok a katolikus egyház számára olyan hatalmas láthatárt nyitottak, amelyhez fogható még nem lehetett tapasztalni az egyház történelmében. A zsinat és benne a pápák bűnbánatot tartottak, ígéretet tettek a hibák és elmosódott nézetek kijávitására. Ezért kellett először is belül, talán éppen az istentiszteleti életnél megkezdeni a megújulást, az aggiornamentót, de azután a mélyebbre hatoló és elmélyült szentírási alapokon fekvő határozatokban, tanításokban, hittani rendelkezésekben és nyilatkozatokban az egyházhoz fordulni, majd megkeresni a többi keresztény, nem keresztény és végül a politikai vagy csak szociális alapokon álló kultúrák és népek felé a kibontakozást.

Protestáns testvéreink hamar észrevették, hogy a pápai vezetéstről és a püspökök tanítói hivataláról a katolikus egyház nem mondhat le, de éppen ezeknek a fogalmaknak új értelmezése, még jobb megvilágosítása fogja sokrétűvé és még érthetőbbé tenni a katolikus hittudományt. Arra is helyesen mutatnak rá a protestáns kommentátorok, hogy éppen azáltal, hogy az egyház felújította saját maga megértésére az olyan fogalmakat, amelyek az újszövetségi képeken és hasonlatokon alapulnak, lett még világosabb a kívülállók előtt, mi a katolikus egyház. Amikor ugyancsak az egyházzal szóló hittani rendelkezés beszél a hívek általános papságáról, az Isteni Kinyilatkoztatásról szóló viszont éppen a kinyilatkoztatás új értelmezéséről, pontosan azokra az ősi, közös történelmi alapokra állítja tanítását, mely elvitathatatlanul krisztusi öröksége minden egyháznak.

A *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori rendelkezés, ami az egyháznak megadja a „Sitz im Leben”-t, vagyis helyét a mai világban, egyszerre világossá tette kívülállók számára, hogy az ember Istenhez való hasonlósága, istenképisége az ő és újszövetségi tanításon alapul és ez is közös kincs lehet az egyetemes, bár szétszakadt kereszténységnek. Különösen az ragadta meg a kívülállót, hogy a zsinat — bár elismerte a skolasztikus teológia jó és még használható érveit — főleg azokat az ősi, szentírási érveket tartotta egész határozottan jóknak, amelyeket el kell fogadnia mindenkinek, aki a bibliához nyúl.

VI. Pál pápa emlékezetes zsinati megnyitó beszédében, melyet a második ülészak elején mondott, egyértelműen kifejezésre jutott, hogy az *ecclesia semper reformanda* kifejezést nem lehet továbbra is csak a protestáns egyházak saját

jelszavának tekinteni, mert a katolikusoknak is az a kötelességük, hogy állandóan megújuljanak és megtisztuljanak dogmáikban.

Ugyancsak tudomásul kellett venni, hogy a zsinati teológia nem volt elkötelezve egy filozófiai rendszerhez vagy hittudományi iskolához sem. A biblikus teológia mellett helyet kapott benne az újszolasztika, az egzisztencializmus vagy az üdvtörténeten alapuló ontológia is. Az újprotestantizmus bultmanni irányzata éppen úgy szőnyegre került, mint Karl Barth nézetei. Az ortodox keleti, patrisztikai teológia és az arra épülő szerzetesi aszkézis éppen úgy rajta hagyta nyomát, mint a nem keresztény kultúra és istenfogalom elismerésének tiszteletre méltó magatartása. Éppen ezért az egyes zsinati dokumentumok még annyi kiaknázatlan, föl nem dolgozott, hatását még csak éppen itt-ott mutató gondolatot, tanítást és indítást tartalmaznak, melyek minduntalan új meglepetéssel szolgálnak azoknak, akik tanulmányozzák őket.

Minden elszakadt testvérünk tisztán látja, hogy nem maradt, nem maradhatott minden a régiben a zsinat után. Ezt látják meg az örvendetesen mind nagyobb számban (így hazánkban is) megalakuló különböző felekezetközi, sőt felekezettudományi intézetek, szemináriumok, tanulmányi központok. Ezekben igen komoly, néha saját magunkat megszégyenítő alaposággal boncolják és szedik ízekre mindazt, amit föllelnek az új, zsinat utáni hittudományban, megnyilatkozásokban és tényekben. A pittsburghi *Duquesne* egyetem ökumenikus folyóirata, a *Journal of Ecumenical Studies* például hosszú cikkekben ismerteti és méltatja a moszkvai és leningrádi teológiai akadémiák doktori értekezéseit, melyekben nemegyszer szerepel az új, zsinati teológia, a *Pacem in terris*, a *Humanae vitae* enciklikák értékelése és ismertetése.

Az elfogulatlan protestáns hittudomány ma óvja övét a túlzott és szélsőséges derüléstől, de a borúlato előítéletektől is. Mindkettő hamis útra terelné mind a katolikus egyház, mind saját híveinek életét. Inkább arra figyelmeztet mindenkit, hogy szinte *hermeneutikus* pontossággal vizsgálja, mit is akart a római egyház mondani. *Edmund Schlink* zsinati megfigyelő még hozzá is teszi, hogy éppenséggel nem csak a keresztény egységtörekvésekről szóló határozaton keresztül kell mind a zsinatot, mind az új arcú katolikus egyházat megismerni. A többi témát is éppen olyan komolysággal dolgozták ki a zsinati atyák. Ezért egyiket a másiktól elszigetelten szemlélni egyoldalúság, elfogultság lenne, hiszen mind szorosan egybefonódik egymással. Mindazt a feleletet — folytatja tovább —, amelyek az egyes dokumentumokból például a vallásszabadságra, a vegyes házasságra, a közös missziós tevékenységre vonatkoznak, illetve nem vonatkoznak, egy ökumenikus program pontjainak kell tekinteni, melyeknél nem elég a másik felet támadni, hanem a közös utat kellene megmutatni, sőt megtalálni.

Oscar Cullmann, a neves protestáns teológus mutat rá arra, hogy a megváltozott katolikus egyházzal szemben két hibát szoktak elkövetni. Egyesek szerint minden a régiben maradt és semmi sem változott. A másik tábor viszont ábrándszerű lelkesedéssel várja egy közeli újraegyesülés szent napját.

Mindkét nézet téves. Az igazság az, hogy az ősi alapokon ennyi és ilyen rövid idő alatt történelme folyamán a katolikus egyház még nem változott. De ahhoz, hogy tárt karokkal fussunk egymás felé, még hosszú tanulmányi idő, sok-sok szeretettel áthatott vita és végtelen türelem kell. Nem utolsósorban pedig rengeteg ima, hiszen „az ökumené kapuján csak térdenállva lehet bejutni” — mondotta az *Una Sancta* mozgalom vértanúja, *Joseph Metzger*, aki együtt pusztult el a náci uralom gonoszsága alatt a protestánsok nagy úttörőjével és gondolkodójával, *Dietrich Bonhoeffer*rel.

De éppen ez a kettősség okozza azt, hogy a protestáns teológusok több ellentmondást, dialektikus tévedést látnak a zsinat megnyilatkozásaiban. A magyar származású *Vajta Vilmos* például emlékeztet bennünket arra, hogy bizonyos félreértésre adhat, sőt ad okot az, hogy az egyházat nemcsak Krisztus titokzatos testeként szemléli a zsinat, hanem jogi, sőt kánonjogi meghatározásokkal kívánja megvilágítani. Az egyik oldalon kiemeljük a Szentírás nagyságát és az igehirdetés végtelen jelentőségét, a másik oldalon viszont alárendeljük a szentségeknek, nevezetesen a szentmisének, bár a Liturgikus Rendelkezés szerint Krisztus jelen van mind az Igében, mind a Kenyérben. A keresztség szentsége révén Isten szent népe, tehát minden katolikus kötelessége a világnak hirdetni Krisztus örömhírét, mégis a papságnak, sőt az egész hierarchiának alávetjük a világiakat. Bár a keresztség szentsége az a látható jel, amely minden keresztényt Krisztusban egyesít, mégis

a többi egyházakról csak úgy beszélünk, hogy az igazi egyháznak egy-egy vagy talán több, de semmiképpen sem minden jelével rendelkeznek. Néhány zsinati határozat — mondják a bírálók — gyönyörűen mutatja meg hitünk bibliikus és patrisztikus mélységeit. Mások viszont csak a múlt század végének és ennek a századnak a pápai enciklikáira épülnek — pusztá emberi szóra.

Veszélyesnek tartják, sőt egyenesen megtevesztőnek, hogy a katolikus hittudomány egymás után értékeli vagy hagyja jóvá a reformátori vagy ortodox örökséget. Ilyen például az, hogy Luthert vagy Kálvint ma egészen más szemmel nézi a katolikus egyháztörténelem, mint akár csak néhány évtizede. Akár a nép nyelvű istentiszteletről, akár a hívek általános papságáról, sőt még a megigazulás tanáról is van szó, azt mondják rólunk, hogy azonnal készek vagyunk azt katolikus mezbe öltöztetni és hangsúlyozni, hogy mindez az ősi katolikus hagyomány része és kincse. Mikor bűnbánatot tartunk — olvassuk és halljuk tovább a bírálatokat és vizsgálatokat —, még akkor is azt reméljük: itt a kellő idő, hogy minden keresztény egyházat a katolikus gondolatok teljével és gazdagságával töltsünk el, sőt eljött az idő, amikor a Szentlélek adománya az összes egyházat a katolikus egyházban egyesíti.

Míg a vallásszabadságot és annak állami elismerését szorgalmazzuk, ugyanakkor erkölcsi törvényekkel, melyeket a római egyház magyaráz, gúzsba kötünk sok vívódó lelkiismeretet. Míg az egyik oldalon elismerjük a tudomány és kultúra önállóságát, addig a másik oldalon még ezeken a területeken is jogokat akarunk az egyházi tanítóhivatalnak. Különbséget teszünk egyházi és állami feladatok között, de ugyanakkor a pápát, mint az egyházi állam fejét, politikai lehetőségek és ingadozások játékszerévé tesszük...

Ilyen és hasonló kételyeket sorolhatnánk többet is. A félreértések és vitapontok végül mégis arra valók, hogy tisztázódjanak a nézetek és kialakuljon egy egészséges szellemű párbeszéd.

Erwin Fahlbusch, a nyugat-németországi Bensheim Felekezettudományi Intézetének vezetője több dolgozatban értékelt ki a vatikáni zsinat ökumenikus szempontjait.

Vendéglőadásokat tartott nemcsak hazájában, hanem a szocialista országokban, így Prágában, Budapesten és a református lelkészek balatonfüredi továbbképzőjén is. Célja mindenütt az volt, hogy megfeleljen arra, „mit hozott ez a zsinat — túl a római katolikus egyházon — az egész kereszténység, sőt még tovább, világunk minden embere számára... Mit jelent a lakott föld számára az, hogy a katolikus egyház a mi korunk politikai, társadalmi, gazdasági, technikai és nem utolsósorban szellemi forradalmi átalakulásában kifejezésre igyekszik juttatni önmaga értelmezését és viszonyát a környező világhoz?”.

A neves tudós ezzel választ ad azokra a kérdésekre, melyeket — mint cikkünk elején említettük — éppen a magyar protestáns egyházak tettek föl kérdés-ként a zsinatnak. Hiszen — ha gyakorlatban még csak a kezdetnél tartunk is — a zsinat kezdettől fogva elkötelezte magát az emberiség sorsa mellett, kialakított egy olyan (nálunk kevésbé ismert) ún. antropologikus teológiát, amely *Gál Ferenc* professzor szavai szerint „nem elszavalt monológ”, hanem beleállás az életbe és az üdvtörténet kialakulásának elősegítése. Azonkívül érthetően megindult egy belső reform, melynek kezdeti nehézségeit ugyan láttuk, akár az elmúlt püspöki szinoduson, akár az útkeresések fáradsalmi között, de amely végül is elindul arra a helyes útra, amely húsvét szent titkán (*mysterium paschale*), a kereszten és dicsőségen keresztül, az örök életbe torkollik. És, folytatom tovább Fahlbuschsal: „Ha a római intézmény missziói feladata „lelkeket menteni” és „egyházakat alapítani” (*plantatio ecclesiae*), akkor a katolicitás igényelt feladata ábrázolni azt, ami a teremtés kezdetben volt és végül újra lesz.”

Sőt, így válik érthetővé sokszor protestáns testvéreink előtt is sok, itt-ott nehezen érthető és néha őket fájdalmasan is érintő kijelentés vagy tanítás. *Hans Asmussen*, a német hitvalló egyház bátor harcosa és most már tiszteletre méltó öregje, az egyházzal szóló hittani rendelkezés 8. fejezetéről, mely tudvalevően a Boldogságos Szűz szerepét mutatja ki Krisztus és az egyház titkában, így ír: „Nem tudom mindenen követni azt, ami ebben a fejezetben áll, de el tudom tűrni. Nehézé válnának, ha ennek a fejezetnek mondatai dogmává lettek volna. Jó, hogy a szóban lévő fejezet megóv a hamis túlzástól éppenúgy, mint a szűkeklőléstől. Amit Mária-ról szeretnénk mondani, az, mint minden igazi hittétel, csak tükör és rejtvény (1 Kor 13). Luther sajátos tanítása Mária-ról kiegyenlítettlen, de szép is.”

Hermann Dietzfelbinger ebersdorfi lelkész a bensheimi Hitvallástudományi Konferencián már 1966-ban „A zsinat kérdései az evangélikus egyházhoz” címmel tart előadást. A szent liturgiáról szóló rendelkezés alapján megkérdezi egyházát, hogy „miért nem konstitutív az eucharisztia a mi istentiszteletünkön, hogyan lehet azt korlátozni évenként néhány alkalomra, megfelel-e az a szereztetés (katolikus értelemben az átváltoztatás — *A szerző*) értelmének, hogyan állunk teológiai föl-tételével: Jézus Krisztusnak a szakramentumban való jelenléte kérdésével? Ennek reformátóri értelmezése ma már nem kielégítő.”

Fahlbusch a zsinat ökumenikus kilátásait vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy az egyház egysége ott fog megnyilvánulni, ahol a keresztyény egyházak szabaddá teszik magukat múltjuktól, hagyományaiktól és közösen gyakorolják Jé-zus Krisztus szeretetét az emberek iránt — a kereszt kockázatával, de az élet iránti reménységgel.

Helyesen állapítja meg a magyar református egyházak balatonfüredi tanács-kozásán is egy előadás (*Bakos Lajos*) éppen a dialógus új lehetőségeivel kapcsolatban, hogy ma már minden keresztyény egyháznak be kell látnia, hogy az össz-keresztyénység csak a világ egy negyedét teszi ki. Ezért vegyük figyelembe, hogy az emberiség nagy rétegét ma már nem érdekli a teológusok hitvitája. Annál inkább az egész emberi életet érintő sorskérdések: irányuljanak azok akár a földi, akár pedig az örök életre. El kell hagynunk a kesergést a szakadás miatt, le kell vet-nünk a felekezeti szűkkeblültséget, de minél többet megmutatunk — irigykedés nélkül — az isteni kinyilatkoztatás felfoghatatlan gazdagságából.

Peter Meinhold, kieli egyetemi tanár, már a zsinat előtt is arra intette a vá-rakozó állásponton lévő protestáns egyházakat, hogy a mindjobban szekularizálódó világban, testvérien segíteniök kell egymást, hallgatniok kell egymásra, tanulniok kell egymástól és közösen kell imádkozniok is. Ebben a mai világban az egyhá-zaknak a párbeszédben olyan alapossággal kell egymásra találniok, mint amire még soha nem volt példa a történelmük folyamán.

Kétségtelen tény az is, hogy bizonyos vitatott pontok miatt a protestáns teoló-gia védekezni is fog és tud is. Hiszen a még sok államban igen elevenbe vágó vegyes házasság-kérdés, az interkommunió kérdése és több más, megoldásra, vagy jobb kifejtésre váró kérdés először saját sorainak áttekintésére készíti azokat, akik talán ma még úgy látják, hogy nem egészen őszinték a katolikus egyház szán-dékai. A *Theologiai Szemle* is bejelentette például, hogy miután a *Matrimonia mixta* rendelkezés ellenére sem tisztázódott hazánkban a vegyes vallású házasságok egyházjogi megoldása, ebben az esztendőben ismét ezeknek problematikáját fogja felvetni a folyóirat hasábjain. Bár világszerte ma már általános a protes-táns egyházak között az interkommunió, tehát az Úrvacsora kölcsönös vétele, mégis óva intik híveiket, hogy míg ez a kérdés nem tisztázódik, a katolikus templomok-ban ne járuljanak szentáldozáshoz.

Ha az ökumenéről beszélünk, sokszor el is felejtkezünk arról, hogy az nem-csak távollevő protestáns testvéreink iránt kötelez bennünket, hanem a Rómától már szinte évezrede távol élő ortodox testvéreink iránt is, akiket hazánkban álta-lánosan (de hibásan) görög keletieknek neveznek.

A II. vatikáni zsinat előtt az ortodoxia a legmervebben elzárkózott a katolikus egyháztól. Az évszázadok — ha nem egy évezred — számtalan történelmi eseménye érzelmekben, indulatokban annyira eltávolította egymástól a két egyházat, hogy csak Róma úgynevezett „uniós mozgalmában” és egy-két ortodox hittudós inkább elméleti munkájában volt valami csekély kis reménysugár arra nézve, hogy egyszer valami történhet kettőjük között. XXIII. János pápa szerető lelkének kellett jönnie, hogy kezdjenek leomolni azok a válaszfalak, melyek mind magasabbak lettek ket-tőnk között.

A zsinatra való meghívást, még megfigyelői szinten is, kezdetben az ortodoxia tudomásul sem vette. Csak amikor szinte az utolsó pillanatban fölroppent a hír, hogy a moszkvai pátriárkátus elküldi megfigyelőit, csatlakozott hozzájuk több ki-sebb keleti egyház képviselője is. A moszkvai pátriárkátusnak ezt a történelmi sze-repét gondviselészerűen mondhattuk. Azt, hogy később VI. Pál pápa az ezer éves kölcsönös kiátkozást éppen a konstantinápolyi egyház képviselőivel tekin-tette ünnepélyesen is semmisnek, szép, bár következményeiben még kevés konkrétumot mutató tény volt.

A zsinatnak a keleti katolikus egyhárról szóló határozata több olyan enged-ményt tett, amely inkább magában foglalja azt a reménységet, hogy nincs mesz-

sze az az idő, mikor legalább a katolikus és az ortodox egyházak között létrejöhet nemcsak a részleges, hanem a teljes interkommunió is. Tudvalévően most szabad katolikusoknak szükség esetén ortodox templomban részt venni szentmisén, ott gyónni és áldozni, minden további nélkül érvényesek az ott megkötött vegyes házasságok is. Ezek azonban csak egyoldalú engedmények voltak. Az elmúlt évek folyamán tudomásunk szerint eddig csak az orosz ortodox egyház adott engedélyt, és csakis arra, hogy a náluk jelentkező katolikusoknak a kért szentségeket kiszolgáltassák. Mint tehát már említettük, a kezdeti hideg fogadtatást csak lassan váltotta föl bizonyos engedékenységek és tanulmányozási kedv. Ma azonban a legtöbb ortodox egyházban van kisebb-nagyobb filokatolikus irányzat, melyet nem szabad lebecsülni.

Róma sokat tett ennek érdekében. A római Russicumban, mely valamikor az *underground* egyház kinevelését volt hivatva betölteni, tanulnak már a moszkvai pátriárkátus növendékei, ortodox szerb és albán papok, de a keleti egyházzal rokonszenvező és az ő rítusukat fölvenni szándékozó nyugati származású papnövendékek is. Az pedig közismert tény, hogy a legutóbbi években kölcsönösök voltak nemcsak a főpapok udvariassági látogatásai, hanem nevezetes egyházi eseményeken való részvétel, sőt a leningrádi hittudományi akadémián, ahol többszáz fiatal ortodox pap tanul, hivatalos dialógusra került sor — vatikáni főpapok és tudósok közreműködésével — a pápai szociális tanításokról is.

Mindez elképzelhetetlen lett volna a II. vatikáni zsinat nélkül. Sok zsinati dokumentumban, a fent említetten kívül az ökumenizmusról, a püspökök tisztességéről, a papi szolgálatról, az egyházzal szóló tanításokban kifejezetten utalás történik a keleti egyházakra. A konstantinápolyi pátriárka pedig 1966-ban a *Corriere della Sera* tudósítójának már azt mondta, hogy „az egység a két egyház között már létre is jött”. Ne feledjük el azonban: mást értenek a keleti teológusok egység (*enótisz*) és egyesülés (*enoszia*) szavakon. Az előbbi jelzi a lényeges tanokban való egységet (erre utalt *Athenagorász*), az utóbbi viszont az egyházjogilag érvényes egységre jutást. Ez utóbbitől még nagyon távol állunk...

Az év elején adta ki a Szentszék a *Tomosz Agapisz* címmel a Vatikán és a konstantinápolyi Fánár közötti ökumenikus kapcsolatok dokumentumait, melyek 1958-ban kezdődtek. Ez a szeretettől áthatott könyv (mert hiszen ezt jelenti a cím) bizonyára a tudósok további kutatásainak lesz bőséges forrása.

Mit szólnak mindehhez az ortodox hittudósok?

Különböző nézeteket találhatunk közöttük. A Nyugaton élő, főleg erős protestáns hatás körében működő teológusok, akiknek egy része az Egyházak Világtanácsának genfi központjával tart kapcsolatot, megnyilatkozásaikban sokban követik protestáns testvéreinket. Bár elismerik azt, hogy szentségeik, liturgiájuk és a szentek tisztelete révén közelebb vannak a katolikus egyházhoz, mint a protestánsok, ez mégis óvatosságra inti őket. Fájjalják, hogy egyáltalában nélkülük „egyetemes” zsinatot lehetett összehívni, amikor nincs meg az egyház egyetemesége, éppen a szakadások miatt. Az ortodoxok maguk is csak pánortodox konferenciát hirdettek meg, a protestánsokról nem is beszélve. A „szobornoszt”, vagyis az egyházak közösségéről, összességéről szóló tanítás, annyira élénk a mai ortodox tanításban, hogy azokból kibontakozni, a pápa főségét elfogadni, ma már nem könnyű.

A moszkvai pátriárkátus területén élő ortodoxia sem sokban különbözik a fentiekétől, sőt kívánja a katolikusoktól az I. Vatikánum pápára vonatkozó tanításának és a szakadás (1054) óta hozott új Mária-dogmáknak a revízióját is.

A görög nyelvű teológia, melynek fő irányítói az athéni teológiai tanárok (legfőbbjük világi ember), a legfőbb botrányt szintén a pápaságban látják. Ha nem is olyan szenvedélyesen zárkóznak el, mint az elmúlt századokban, mégis az egyház apostoliságában kiemelik azt a demokratikus irányzatot, mely a tizenkét apostol egyenlőségén alapul.

A görög ortodoxia feladatai között nemcsak a szeretetet nézi, hanem a hitet is, mely a szeretet által tevékeny (*Gal* 5,6). Ezért a zsinati dokumentumokból főleg a világi hívek munkáját emeli ki, hiszen az apostol szavai (*2 Kor* 6,9) szerint minden látszat ellenére a világi hívek voltak azok, akik fönttartották az igaz hitet. Éppen ezért úgy érzik, hogy feladatuk az első nyolc század hagyományait megőrizni és a többi egyház számára világítótoronyvá válni.

AZ ORTODOXIA NAPJAINKBAN

I. Az ortodoxia külső differenciáltsága és belső egysége

Nemcsak a szorosabb értelemben vett ortodoxia, hanem a keleti kereszténység általában, a jeruzsálemi apostoli zsinat óta (Apcs 15,4—29) mindenkor az apostolok *restvéri közösségét* tekintette és tekintti mintaképének. Olyan közösség ez, amelynek minden egyes tagja aláveti magát az együttesen hozott döntéseknek, határozatoknak. Az egyenlőségi elv eredetében nem nehéz felfedezni az őskeresztény közösségek *eszkatologikus* beállítottságát. Senki sem törekszik elsőre, uralomra, hiszen valamennyien maguk között tudják, érzik az örök Elsőt és Urat, a Mestert, híven az ígéréthez: „Íme én veletek vagyok minden napon az idők végezetéig” (Mt 28,20).

Ez a szellem kísérte a kereszténység terjedését mind az apostoli és őskeresztény korban a kelet-római birodalmon belül és annak perifériáján élő népek körében, mind pedig a középső- és újkorban, az újonnan alakuló kelet-európai államokban. Az egyes városokban, vidékeken szétszórta keletkező keresztény egyházi közösségek előbb kelet-római provinciánként, majd később országokként ún. *autokefál* — saját egyházfővel rendelkező — egyházakká integrálódtak. A keleti autokefál egyházak kezdetől fogva egymástól függetlenek voltak, s olyanok maradtak mindmáig. Függetlenségük azonban csak belső struktúrájukban és igazgatásukban nyilvánul meg, míg a hittanítás, a kánonjog, valamint a liturgikus és a lelkiélet tekintetében valamennyien őrizték és őrzik a *közös* őskeresztény hagyományokat. Így tehát az ortodox egyház, külső differenciáltsága mellett is, egységes egészet alkot, fenntartja a belső, lelki egységet, amely mindazonáltal tág teret biztosít a szervezeti és igazgatási önállóságnak.

Jóllehet az autokefál egyházak között semmiféle alárendeltségi viszony vagy minőségi megkülönböztetés nincs, évszázadok során kialakult köztük bizonyos tiszteletbeli sorrend, amely kezdetben székhelyeik politikai súlyával és kulturális jelentőségével, később pedig kialakulásuk időpontjával, illetve egyházfőik hierarchikus rangjával volt kapcsolatban. (Így pl. Konstantinápoly megelőzte Jeruzsálemet mint *birodalmi főváros*; a román egyház megelőzi a ciprusit, mert *patriarchátus*; a ciprusi érsekség megelőzi a görögországit, mert szervezete *régibb* eredetű.) Az autokefalitásból eredő tagozódás szükségessé teszi mindegyik helyi egyház jelenlegi helyzetének külön-külön történő, rövid áttekintését.

1. A *konstantinápolyi patriarchátus* eredete Konstantinápoly alapítására vezethető vissza (IV. sz.). Jóllehet a város helyén korábban fennálló Byzantion egyháza a hagyomány szerint apostoli eredetű volt, a konstantinápolyi egyház mégiscsak annak köszönheti jelentőségét, hogy a város a kelet-római birodalom fővárosaként jött létre. A konstantinápolyi pátriárkák ezért a történelem folyamán időnként a rómaihoz hasonló primátusi törekvésekkel léptek fel — lévén Konstantinápoly „Új Róma” —, azonban ezeket a törekvéseket megvalósítani nem tudták, mivel azt a keleti kereszténység demokratikus szelleme nem tette lehetővé. A kelet-európai népek megtérítése a konstantinápolyi egyház érdeme. Jelenleg a patriarchátusnak Törökország területén — a török-görög lakosságcsere folytán — kevés híve van. Tekintélyének fenntartását a történelmi hagyományon kívül az biztosítja, hogy joghatósága alá tartozik Afrika kivételével az egész világ görög diaszporája — amely különösen Amerikában és Nyugat-Európában számottevő —, továbbá a finn és a krétai autonóm egyház, valamint a dodekanézesi egyházmegyéék és — névlegesen — az észak-görögországi egyházmegyéék. A patriarchátus helyzete Törökországban roppant bizonytalan. A török állam nemrég zárta be a patriarchátus Chalki szigetén működő teológiai akadémiáját, és olyan hírek keltek szárnyra, hogy meg fogja akadályozni a jelenlegi pátriárka utódjának megválasztását is.

2. Az *alexandriai patriarchátus* apostoli eredetű és egykor virágzó egyház, melyet előbb a monofizita hitviták rendítették meg (V. sz.), majd az arab hódítók, és végül a török leigázók örökltek fel. Joghatósága névleg kiterjed egész Afrikára. Az eredetileg szinte kizárólag görög nemzeti jellegű patriarchátus jelenleg aktív missziói munkát végez a színes afrikai őslakosság körében. Ennek eredményei különösen Ugandában és Kenyában érezhetők.

3. Az *antióchiai patriarchátus* szintén apostoli eredetű. A pátriárkai székhely, Antióchia földrengés okozta pusztulása óta *Damaszkuszban* van. Szírián és Libanonon kívül a patriarchátusnak a Közel-Kelet más országaiban és Amerikában vannak egyházmegyéi. Eredeti görög nemzeti jellegét a múlt században a hivei túlnyomó többségének nemzeti hovatartozását kifejező arab jelleggel cserélte fel. Talán ennek köszönheti nagyfokú vitalitását, amely napjainkban kétségtelenül tapasztalható, noha híveinek jelentős részét már a XVIII. században a római unió folytán elvesztette.

4. A *jeruzsálemi patriarchátus* apostoli, sőt krisztusi alapítású egyház. Viharos története során hívő tömegeit nagyrészt elvesztette, úgyhogy jelenlegi hierarchiája is — a pátriárka és a názáreti metropolita kivételével — csupa címzetes főpapokból áll. A hierarchia a szerzetes-papsággal együtt alkotja a *Szent Sír Testvériséget*. Fennállítását főleg a többi autokefál egyházból érkező kegyes adományok és zarándoklatok biztosítják.

5. Az *orosz egyház* a konstantinápolyi patriarchátus missziójaként jött létre a XI. században. Egyházi központja előbb Kijev, majd Moszkva lett. A XV. századtól *autokefál patriarchátus*. A balkáni népek négy évszázados török hódoltsága alatt — mint egyedüli szabadon élő ortodox egyház — hathatós lelki és anyagi támogatásban részesítette azok egyházait. A XVIII. és XIX. században aktív missziói tevékenységet fejtett ki a Távol-Keleten (Kínában és Japánban), valamint az amerikai kontinensen (Alaszkában és az Aleutákon). A Szovjetunió területén kívül jelenleg hozzá tartozik a japán autonóm egyház, a kínai, a közép-európai, a nyugat-európai exarchátus, az amerikai egyházmegye és több kisebb egyházi szervezet, köztük a magyar ortodox esperesség is. Egyelőre megoldatlan kérdést jelent a Szovjetunió területén az ún. ó-szertartásúak, vagy ó-hitűek (sztarobrdjanci) szakadár egyháza, amely nem dogmatikai vagy egyházszerkezeti viták, hanem a liturgikus könyvek revíziója körül támadt nézeteltérések során vált ki az orosz egyházból a XVII. században. Az Októberi Szocialista Forradalom után külföldre emigrált s ott szakadár egyházi szervezetekbe tömörült csoportok közül ma már csak az ún. karlócai szakadárak jelentenek megoldatlan problémát Nyugat-Európában és Amerikában. (Elnevezésüket onnan kapták, hogy első központjuk, ahol főpapi szinódust is létrehozta, a jugoszláviai Karlóca volt.)

6. A *grúz egyház* a helyi hagyományok szerint apostoli eredetű. Történelme kétségtelenül a IV. századig nyúlik vissza, amikor is még függő viszonyban volt az antióchiai patriarchátussal. A VII. században autokefál lett, majd a XI. században patriarchátusi rangot kapott. (Pátriárkája — miként az örményeknél és a nesztorianusoknál — „katolikosz-patriarcha” címet visel, ami általános, közös pátriárkát jelent.) A XIX. század elején a cári hatalom az orosz egyházba kebelezte be, önállóságát 1917-ben nyerte vissza. Az egyház juriszdikciója csak a Grúz SZSZK területére terjed ki.

7. A *szerb egyház* a XIII. század óta autokefál érsekség, majd a XIV. századtól patriarchátus. Az ország török hódoltsága alatt a szerb patriarchátus önállósága megszűnt, s helyette az 1690-ben Magyarországra menekült szerbség alkotta az autokefál szerb egyházat Karlóca érseki székhellyel (Karlocai metropolia). Az első világháború után az újonnan létesült Jugoszlávia területén valamennyi ortodox egyházi szervezet egyesült. Az így létrejött szerb autokefál egyház egyházfője újból felvette a pátriárkai címet. A szerb egyháznak Jugoszlávia területén kívül egyházmegyéi vannak jelenleg Amerikában, Nyugat-Európában (ausztráliai juriszdikcióval is), Magyarországon és Romániában. Súlyos problémát jelent a szerb egyház számára az, hogy a Macedónia területén lévő három egyházmegye 1967-ben önkényesen kivált a szerb egyházból és autokefál egyháznak kiáltotta ki magát. Ez az új egyházi formáció azóta szakadár, mivel sem a szerb, sem egyetlen más ortodox egyház nem ismeri el autokefálitását.

8. A *román egyház* egyidejű a román néppel. Kezdetben mint havasalföldi és moldvai metropolia szoros kapcsolatban volt a konstantinápolyi patriarchátussal, majd a XIX. század végén a két metropolia egyesült és autokefál egyházzá lett. A magyarországi (erdélyi) románság egy része a XVIII. század végén a római unióhoz csatlakozott. A megmaradt erdélyi román ortodoxok a XIX. század közepétől autokefál egyházat alkottak: a nagyszebeni metropolíát. Így tehát néhány évtizedig párhuzamosan két román autokefál egyház is fennállt. Az első világháború után az egyesült Románia ortodox egyháza szintén egybeolvadt, s azóta mint patriarchátus egységes szervezetet alkot. A második világháború után felszámolták a római uniót. A román egyháznak az ország határain túl Amerikában és Magyarországon van egy-egy egyházmegyéje.

9. A *bolgár egyház* története a X. századik nyúlik vissza, amikor is — mint ohridai érsekség — autokefál volt. Miután bizánci politikai fennhatóság alá került, elvesztette önállóságát, de a XII. század végén, Trnovo székhellyel új bolgár állam jött létre, s ennek egyháza a XIII. században autokefál lett, sőt egyes források szerint patriarchátusi rangja is volt. A török hódoltság idején ez az egyházi szervezet is elvesztette önállóságát, s a konstantinápolyi patriarchátusba olvadt be. A bolgár ortodoxok 1870-ben a török szultántól egyházi autonómiát harcoltak ki, s emiatt szakadés keletkezett a török birodalom területén élő bolgár és görög ortodoxok között, amely szakadás e népek felszabadulása után is fennállt és csak 1945-ben szűnt meg. A bolgár egyház 1953-ban visszaállította a patriarchátus intézményét is. Jelenleg az ország határain túl, Amerikában is van egy egyházmegegyéje.

10. A *ciprusi egyház* apostoli eredetű, autokefalitását a 431. évi III. egyetemes zsinat is megerősítette, s egyházi önállóságát a sziget viszontagságos története során mindvégig megtartotta. Külön érdekességként megemlítendő, hogy jelenlegi érseke — Ciprus önálló állammá történt kikiáltása óta — egyben a köztársaság elnöke is.

11. A *görögországi egyház* 1833-ig a konstantinápolyi patriarchátus szerves része volt, amikor is az ország részleges felszabadulása után kikiáltotta autokefalitását. (Ezt Konstantinápoly csak 1850-ben ismerte el.) A Balkán-háborúk során felszabadult országrészek egyházmegegyéi névlegesen most is a konstantinápolyi patriarchátus joghatósága alá tartoznak; bár püspökeik az athéni szinódus tagjai, a konstantinápolyi pátriárkát kommemorálják. Mint említettük fentebb, Görögország politikai területének egyes részei ténylegesen is a konstantinápolyi pátriárka jurisdikciónya alá tartoznak. Az athéni érsek — a konstantinápolyi pátriárka iránti tiszteletből — nem gondol a pátriárkai cím elnyerésére, és ugyanebből az okból a görögországi egyház sem tart igényt a világszerte diaszporában élő görögök feletti jurisdikciónya. Ma Görögország az egyetlen olyan ország, ahol az ortodoxia államvallás.

12. Az *albán egyház* 1937-ben nyerte el autokefalitását, addig a konstantinápolyi patriarchátusnak volt a része. Jelenlegi helyzetéről nincsenek adataink.

13. A *lengyelországi egyház* az ország függetlenné válásával alakult önálló egyházi szervezetté, s a konstantinápolyi pátriárkától autokefalitást kapott. Mint-hogy azonban eredetileg az orosz egyház alkotórésze volt, autokefalitását tulajdonképpen attól kellett volna elnyernie, ami a második világháború után meg is történt. Ugyanakkor Lengyelországban felszámolták a XVI. század végétől fennálló római uniót.

14. A *csehszlovákiai egyház* eredete a IX. századig vezet vissza, amikor bizánci hittérítők (Szt. Cyrill és Metód) hirdették a kereszténységet Morvaországban. Az ortodoxia azonban a cseh királyok, majd az osztrák császárok alatt fokozatosan háttérbe szorult, s a római unió révén a XVIII. században megszűnt. Még a Monarchia idején, közvetlenül az első világháború előtt, az ortodoxiába való tömeges visszatérés indult meg a kárpátaljai unitusok között, s ez a mozgalom folytatódott az első csehszlovák köztársaságban is. Ugyanakkor mind a konstantinápolyi, mind a szerb patriarchátus missziós és egyházszervezési munkát kezdett a csehszlovákiai ortodoxok között. A második világháború után megszüntették a római uniót, s a csehszlovákiai ortodox egyház 1951-ben autokefál lett. 1968-ban uniós ellen-mozgalom bontakozott ki, s az ortodoxok egy része újra uniált. Jelenleg az ortodox és az unitus egyház egymás mellett működik sőt mintegy hetven templomban az ortodoxok és az unitusok felváltva végzik istentiszteleteiket.

15. Az *amerikai egyház* az ortodox világ legújabb autokefál egyháza: 1970-ben nyerte el kánoni önállóságát a moszkvai patriarchátustól. Mint említettük, az amerikai kontinensen az ortodox hitet először orosz misszionáriusok kezdték hirdetni a XVIII. század végén, mégpedig Alaszkában, amely abban az időben Oroszországhoz tartozott. A misszió fokozatosan haladt a kontinensen Dél felé, s előbb egyházmegegyévé, majd nagyobb egyházi szervezetté alakult „észak-amerikai orosz ortodox görög-katolikus egyház” elnevezéssel. Jóllehet ez a szervezet más nemzetiségű kivándorlókkal is bővült, mindvégig a moszkvai patriarchátus joghatósága alatt működött. Az Októberi Szocialista Forradalom után azonban nem vette fel a kapcsolatot anyaegyházával, s így kánoni helyzete 1945-ig tisztázatlan maradt, amikor is a nyílt szakadást választotta. Ekkor a moszkvai pátriárka a szervezetet egyházi tilalomnak vetette alá, az anyaegyházhoz hű maradt amerikai orosz egyházközösségekből pedig külön exarchátust alakított. Az *északadti egyházi*

szervezet 1970-ben megállapodásra jutott a patriarchátussal, s ennek értelmében a patriarchátus feloldotta az ellene kimondott kánoni tilalmat, autokefalitást adományozott neki, saját exarchátusát pedig feloszlatta. Csak mintegy negyven egyházközséget, amelyek ehhez ragaszkodtak, tartott meg juriszdikciója alatt, s élükre egy vikárius-püspököt állított.

Az autokefál egyházakon kívül négy olyan helyi, *autonóm* egyház is van, amely korlátozottabb önállóságot élvez valamely más, autokefál egyház legfőbb joghatósága alatt. Ez a függőség főleg abban nyilvánul meg, hogy az autonóm egyház vezetője az autokefál egyházfőtől kapja a megerősítést, illetve felszentelését, és egyedül őt tartozik kommemorálni. (Az autokefál egyházfők viszont az összes többi autokefál egyházfőt kommemorálják.) Ilyen autonóm egyházak a következők:

1. A VI. században alapított *Sinai-hegyi kolostor*, amelynek mindenkori főnöke érseki rangban van és a jeruzsálemi pátriárkát kommemorálja. Ugyanakkor szoros kapcsolatban áll az alexandriai patriarchátussal is, amelynek területén (Kairóban) szintén van rendháza.

2. A *finn egyház*, amelynek érseke a konstantinápolyi pátriárka juriszdikciója alatt áll.

3. A *krétai egyház* szintén a konstantinápolyi pátriárka joghatósága alatt élvez autonómiát.

4. A *japán egyház* a moszkvai patriarchátus juriszdikciójához tartozik, lévén annak egykori missziója, majd leányegyháza.

Az ortodoxia jelene egyáltalán nem problémamentes. A problémák azonban szinte kizárólag juriszdikcionális jellegűek, és főleg az ortodox kánonjog egyes nem eléggé határozott rendelkezéseire vezethetők vissza. Mindazonáltal a problémák — még a legnagyobbak is, például az amerikai autokefalitás kérdése — egyáltalán nem bontják meg az ortodoxia lelki, teológiai, liturgikus egységét, és valamennyi autokefál egyház továbbra is liturgikus és kánoni közösségben van egymással. Ismerve pedig az ortodoxia fő mozgatóerejét, amely nem egyéb, mint a testvéri szeretet — amely pedig „mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr” (I. Kor 13,7) —, bizonyosak lehetünk abban, hogy minden jelenleg még fennálló belső problémája előbb-utóbb megoldódik a kölcsönös szeretet és megértés szellemében.

II. A nagy ortodox zsinat előkészítése

Akik az ortodoxiát divergáló, szétszakadozott és csak nemzetiségi célokat követő egyházi formációként könyvelték el, bizonyára meglepődnek azon, hogy a nagy egyházszakadás óta (1054) ez az egyház nem kevesebb, mint 25, többé-kevésbé összortodox jellegű zsinatot tartott. Ezek többsége olyan időkre esett, amikor a keleti kereszténység a pusztá léteért folytatott elkeseredett élet-halál harcot az iszlámmal, s ezért nem volt mindig lehetőség valamennyi ortodox egyház zsinati részvételére. Amikor pedig ilyen külső okok vétképp lehetetlenné tették a zsinatok összehívását, az ortodoxia a „consensus ecclesiae dispersae” elv alapján, levelezés útján alakította ki egyes konkrét esetekben a maga egységes állásfoglalását. Részben ennek köszönhető, hogy az ortodoxia kánoni és lelki egységét — a bolgár-görög szakadást leszámítva — a nagy skizma óta semmi sem zavarta meg.

Jelen századunkban eddig csak összortodox konferenciákra került sor. Ezek közül ki kell emelnünk a három rodoszi konferenciát (1961, 1963 és 1964), valamint az összortodox zsinat-előkészítő bizottság legújabb genfi értekezletét (1971), melyek részben a zsinati tematikával, részben pedig a más keresztény egyházakkal folytatandó dialógus kérdéseivel foglalkoztak.

Az 1961. évi rodoszi konferencia a zsinati témákat nyolc fejezetre osztotta. Ezek tartalma — egészen vázlatosan — a következő volt:

I. *Hit és dogma*. 1. A dogma fogalmának ortodox meghatározása; 2. Az isteni kinyilatkoztatás forrásai; 3. Az ortodox egyház szimbolikus iratai; 4. Az egyház fogalma és autoritása.

II. *Istentisztelet*. 1. Az ortodoxia és a Biblia; 2. A Typikon (szertartási rendtartás) és a liturgikus textusok egységesítése; 3. A világi elem intenzívebb részvétele az egyház istentiszteleti és egyéb tevékenységében; 4. Az ortodox liturgikus élet, valamint a hagyományos bizánci és általános ortodox művészet fejlesztését szolgáló eszközök tanulmányozása.

III. *Egyházkormányzat és egyházi szervezet*. 1. A kánonok és kánoni rendelkezések kodifikálása; 2. Egyházi bíráskodás és perrendtartás; 3. A püspöki rang-

gal összefüggő kérdések; 4. A szerzetesi élet; 5. A böjtre vonatkozó egyházi előírások; 6. Lelkészképzés; 7. Házassági akadályok; 8. A papság ruházata; 9. Naptári kérdés.

IV. Az ortodox egyházak egymáshoz való kapcsolatai. 1. Ortodox-közi kapcsolatok általában; 2. Autokefalitás és autonómia; 3. Ortodoxia a diaszporában.

V. Az ortodox egyház kapcsolatai a többi keresztény egyházhoz. 1. Az egyházak kölcsönös közeledésére és egységére vonatkozó módzatok tanulmányozása; 2. Az ortodoxia és az ősi keleti egyházak; 3. Az ortodoxia és a római katolikus egyház; 4. Az ortodoxia és a reformált egyházak; 5. Az ortodoxia és az ókatolikusok; 6. Az ortodoxia és az ökumenikus mozgalom.

VI. Az ortodoxia a világban. 1. Az ortodox keresztény kultúra terjesztését szolgáló gyakorlati eszközök; 2. Az evangéliumi tanítás terjesztése a világban ortodox tradíciók szerint; 3. Az ortodoxia szolgálata a népek közti béke, testvériség és szeretet ügyében; 4. Az ortodox zarándoklatok fejlesztése.

VII. Teológiai témák. 1. Ökonómia (elnézés) és akribeia (szigor) az ortodox egyházban; 2. A szentek elismerése és az ezzel kapcsolatos közös ortodox gyakorlat meghatározása; 3. Az ortodox vallás és más vallások; 4. A világban való ortodox bizonyágtétel hagyományos módzatai; 5. Eutanázia; 6. Halotthamvasztás.

VIII. Társadalmi problémák. 1. Az ortodoxia és az ifjúság; 2. Házassági és családi kérdések; 3. Szociális intézmények; 4. A faji megkülönböztetés; 5. Feladatok a gyors társadalmi átalakulások korában.

Mivel az 1961-ben összeállított zsinati tematikát azóta sok bírálat érte és többen túlméretezettnek, sőt kaotikusnak találták, 1971 júliusában összeült „az ortodox egyház nagy zsinatának” előkészítő bizottsága és új tematikát állított össze, azzal, hogy azt az 1972 júliusában összehívandó első ortodox zsinatelőtti konferencia elé terjeszti. Ez az új tematika mindössze hat pontot foglal magában:

1. Az isteni kinyilatkoztatás és az ember üdvösségére történő közlési formái. Szó van ebben a pontban a Szentírás isteni ihletettségéről, az ortodox szertartásokban felolvasásra kerülő ószövegségi textusok autoritásáról, az Újszövetség tradicionális bizánci textusának tudományos kiadásáról, valamint a szenthagyományról, annak fogalmáról és terjedelméről.

2. A világi elem teljesebb fokú részvétele az egyház istentiszteleti életében és egyéb megnyilatkozásaiban. Itt utalás történik arra a biblikus és patrisztikus alapelvekre, amely szerint a világi hívek a pappal együtt alkotják az egyház pléromját, Krisztus testét. A világiak elidegeníthetetlen joga és kötelessége tehát szintén részesülni Isten kegyelmi ajándékainak teljességében, és egész életükkel bizonyosgot tenni Krisztusról és evangéliumáról.

3. A böjtre vonatkozó egyházi előírások korszerűsítése. Ennek a pontnak a lényege az, hogy a szerzetesek, valamint azok a papok és világiak, akik erre képesek, kötelesek legyenek a jövőben is megtartani a szigorú böjti előírásokat. A többiek tekintetében az egyház gyakoroljon ökonómiát, különös tekintettel az éghajlati viszonyokra és a hívek egyéb életkörülményeire. (A böjt így is jóval szigorúbb marad, mint a nyugati keresztényeknél, hiszen ez a bizottság egyebek közt csak az egyszerű szerdai és pénteki napokra javasolja böjtösnek nyilvánítani a halat és az olajat.)

4. Házassági akadályok. A bizottság itt foglalkozik a helyi autokefál egyházak különböző nézeteivel és gyakorlatával a rokoni fokok, a vegyes házasságok stb. tekintetében, és nem helyezi kilátásba ezeknek a nézeteknek a teljes összeegyeztetését s a gyakorlat egységesítését, hanem csupán az egyes egyházakban alkalmazható ökonómiára utal. Mint külön érdekességet ki kell emelnünk, hogy a bizottság — ha korlátozott formában is — felülvizsgálhatónak tekinti a felszentelés utáni házasságkötés abszolút tilalmát, amit eddig minden korábbi konferencia mereven elutasított. A bizottság elképzelhetőnek tartja, hogy az összehívandó zsinat foglalkozzék a diakónusi felszentelés utáni házasságkötés megengedésével.

5. Naptári kérdés. Ez a probléma fél évszázad óta úgyszólván napirenden van az ortodox egyházban. 1923-ig valamennyi ortodox egyház a Julián-naptárt követte, s az akkor tartott konstantinápolyi ortodox konferencia úgy határozott, hogy minden helyi egyház szabadon dönthet, át akar-e térni a Gregorián-naptárra. A megkötés az volt, hogy az új naptár bevezetése esetén is a húsvét és az egész húsvéti ünnepkör az ó-naptár szerint egységes marad. Ezt a kikötést az ortodox liturgikus egység lehetőség szerint maximális megőrzésén kívül az is indokolta, hogy a 7. apostoli kánon határozottan tiltja a húsvét megünneplését a ta-

vaszi napéjegylenőség, illetve a zsidó húsvét előtt, amire az új naptár nincs tekintettel. Azóta az autokefál ortodox egyházak túlnyomó többsége az új naptárra tért át, úgyhogy ma már csak a jeruzsálemi patriarchátus, valamint az orosz, a grúz és a szerb egyház tartja az ő-naptárt. A bizottság rámutat a probléma rendkívüli bonyolultságára, jóllehet elismeri, hogy kívánatos lenne, ha valamennyi autokefál egyház nemcsak a húsvéti ünnepkört, hanem az egész egyházi naptárt együtt ünnepelné.

6. *Ökonómia az ortodox egyházban.* Az *ökonómia* és az *akribeia* jelenti azt a két pólust, amely között az egyház kifejti a maga tevékenységét. A két fogalom meghatározásán kívül a bizottság javasolja annak pontos körvonalazását, hogy mikor és milyen fokon alkalmazható az ökonómia az ortodox egyházon belül és kívül kiszolgáltatott szentségek tekintetében, valamint a más hitvallások befogadásánál.

Távol áll tőlünk a gondolat, hogy kritikát gyakoroljunk a bizottság munkájáról. Magánvéleményként mégis meg kell állapítanunk, hogy ha az 1961-ben összeállított tematika túlságosan szétágazó volt, úgy az 1971. évi viszont nagyon is leszűkíti a problémakört. Nem ismerjük az okát, miért kellett mellőzni az olyan fontos és az egész ortodoxiát foglalkoztató témákat, mint például a kánonok kodifikálását, az autokefalitás és autonómia körüli problémák végleges tisztázását, az ortodox világ-szórvány kérdésének megoldását, az egyre terjedő halotthamvasztás és több szociális természetű kérdésben való egyértelmű állásfoglalást. Reméljük azonban, hogy az idén összehívandó előzsinati konferencia fontolóra veszi még néhány megoldásra váró, összortodox jellegű probléma beiktatását a zsinat tematikájába.

III. Az ortodoxia és a keresztény ökumené

Történelmileg igazolható tény, hogy az ortodox egyház és annak teológiája a legrégebb időkől kezdve őszintén fájlalta és fájlalja az egyetemes kereszténység szétszakadottságát. Ez a fájdalomérzet különösen a Róma és a keresztény Kelet 1054-ben történt szakadása óta tapasztalható. Egyéb megfontolások mellett ez is készítette az ortodox egyházat a Rómával való uniós tárgyalásokra. Sajnálatos módon, az ortodox világ több helyén olyan jellegű unió jött létre, amely előbb az egyes ortodox s egyben ökeresztény hittételek, majd később hagyományok, szokások teljes feladását követelte meg. A későbbiek során bebizonyosodott, hogy az ilyen unió a Róma fennhatósága alá került keleti egyház-törzsek egyéb „ellatinizálódását” is maga után vonta, ha nem is mindenütt a külsőségek tekintetében, de belső, lelki értelemben feltétlenül. Érthető tehát, hogy az egész ortodox világ egyhangúan elítéli a római unió eddig kialakult formáját, s azt a keresztény egység helyreállításában nemcsak alkalmatlan eszköznek, hanem a legnagyobb akadállynak is tekinti.

Az ortodoxia ökumenikus lelkületére mégis jellemző például a konstantinápolyi patriarchátus 1920-ban — tehát az ökumenikus mozgalom szervezett formában történt megindulása előtt — kibocsátott *enciklikája az egész keresztény világhoz*, tehát a római katolikus egyházhoz is. A körlevél az alábbiakat javasolja a keresztény egyházak között fennálló bizalmatlanság, szeretetlenség felszámolására: a kölcsönös testvéri szeretet fokozott propagálását; egységes keresztény naptár bevezetését; kölcsönös üdvözlések rendszeresítését az egyházi ünnepek és egyéb fontos események alkalmával; szorosabb kapcsolatok létrehozását az egyes egyházak papjai között; gyakori és szoros nexusok kiépítését és diakcseréket a különböző egyházak teológiai között; egyetemes keresztény gyűlések tartását a közös problémák megvitatására; az egyes egyházak közti dogmatikai eltérések tárgyilagos tanulmányozását; helyi és felekezeti szokások kölcsönös tiszteletben tartását; templomok és temetők kölcsönös átengedését a mindenkori szükségnek megfelelően; a vegyes házasságok esetében követendő egységes gyakorlat kialakítását; kölcsönös támogatást a szociális és karitatív munkában.

Amikor XXIII. János pápa ökumenikus szellemű munkálkodása nyomán felmerült a katolicizmus és az ortodoxia közötti párbeszéd gondolata, két összortodox konferencia is behatóan foglalkozott a kérdéssel (Rodosz, 1963 és 1964), és egyhangúan arra az álláspontra jutott, hogy *a párbeszédet — egyenlő feltételek mellett — el kell fogadni.* Az 1964. évi konferencia záró közleménye azonban egyebek között leszögezi, hogy: „egy tényleges teológiai párbeszéd gyümölcsöt ígérő megkezdéséhez

szükség van kellő előkészületre és a megfelelő feltételek megteremtésére". Majd így folytatja: „Ez nem jelenti azt, hogy minden egyes helyi ortodox egyház nem ápolhatja továbbra is — a maga és nem az egész ortodoxia nevében — testvéri kapcsolatait a római katolikus egyházzal, abban a meggyőződésben, hogy ilyen módon fokozatosan semlegesíthetők a jelenleg még fennálló nehézségek". A testvéri kapcsolatok ilyen ápolását jelentette például megfigyelők kiküldése a II. vatikáni zsinatra több autokefál ortodox egyház részéről, VI. Pál pápa és Athenagorasz konstantinápolyi pátriárka háromszoros találkozása, a Róma és Konstantinápoly közti anatómia kölcsönös feloldása, valamint a magas szintű, főpapi küldött-ségeknél azóta is gyakori kölcsönös látogatásai a Vatikán és az egyes autokefál ortodox egyházak között. Az ortodoxia nem téveszti szem elől azt a rendkívül sajnálatos tény, hogy közte és Róma között az egyházszakadás már kilenc évszázada áll fenn, s ezalatt a két egyház közti szakadék egyre mélyült. A megsokasodott dogmatikai, kánoni és egyéb különbségekkel szemben fokozott mértékben kell érvényesíteni az ökumenikus szeretet szellemét. Még a hivatalos dialógus megkezdése előtt komoly és alapos felvilágosító munkára van tehát szükség a hívó nép körében, hogy mindenki előtt világossá váljék: a keleti és a nyugati keresztények *testvérei* egymásnak, nem pedig ellenfelei, vagy — leírni is szörnyű, de a történelem során sajnos többször volt rá példa — ellenségei. Ez egyben a „szeretet dialógusának” megkezdését jelenti majd. Ami pedig a tényleges, teológiai párbeszédet illeti, az ortodox egyház és teológiája kész a katolikus egyházzal és teológiájával együttesen, testvéri egyetértésben megvizsgálni kettőjük közös és külön múltját, és a maga részéről revidálni mindazt, amit hittanításában, hagyományaiban, szokásaiban a közös ökeresztény örökségtől lényegileg eltérőnek talál. Örömmel venné a hasonló hajlandóságot a római katolikus egyház részéről is.

Reményekre jogosító ökumenikus párbeszédet folytat az ortodoxia az egyetemes kereszténység többi ágával is. Külön ki kell emelnünk az ősi keleti egyházakkal folytatott dialógust, amely egyházak lelkiileg a legközelebb állnak az ortodoxiához. Ugyancsak párbeszéd folyik az ortodoxia és az anglikán, valamint ókatolikus egyház között is, jóllehet az ortodox egyház alapállása itt az, hogy mint Rómától elszakadt egyházak, még mindig közelebb vannak a katolicizmushoz, mintsem az ortodoxiához. Ugyanez vonatkozik a reformáció egyházaira is.

Az ortodoxia ökumenikus kapcsolatainak rövid áttekintését azzal fejezzük be, hogy több autokefál ortodox egyház alapító tagja volt az *Egyházak Világtanácsának*, jelenleg pedig csaknem valamennyi a tagjai közé tartozik. Ebben az egyházközi világszervezetben az ortodoxiának alkalma van közel kapcsolatba lépni az egyetemes kereszténység jelentős részével, s előtte — külön ökumenikus szolgálatként — bizonyosgot tenni mindazokról a hitbeli, morális és egyéb értékekről, amelyeket az ökeresztény kortól átvett legdrágább lelki örökségként mindmáig hűséggel megőrzött.

BOROSS GÉZA

A református pasztorális teológiai szempontjai

Bemutatóközés

A második világháború befejezése óta eltelt negyedszázad alatt Jézus Krisztusnak az egész világon szétszórt, hitvallási, nyelvi, gazdasági és politikai különbözőségek szerint tagolt hívő népe körében egyre világosabbá lett az a nagy közös felismerés, hogy nem a világ van az egyházért, hanem az egyház a világért, azaz hogy az egyház isteni küldetése a világban — a világ fizikai és lelki megmentése. Az egyház küldetésének ez a felismerése logikusan vezetett el arra a további felismerésre, hogy küldetésünket egymás nélkül betölteni nem tudjuk. Ezért ha Jézus Krisztusnak kifejezett óhajtasáról, az egyház látható egységéről még na-

gyon is korai volna beszélni, mégis meg kell próbálkoznunk, hogy legalább megismerjük egymást, kölcsönösen felszabaduljunk a hamis és idejétmúlt előítéletek alól s e szabadságban keressük meg a mindennapi életnek azokat a területeit, amelyeken egymás hitének megsértése és lelkiismereti nyugalmának megzavarása nélkül, igaz testvéri jóakarattal együtt tudunk szolgálni a világ, azaz kortársaink javáért, üdvösségéért. Röviden tehát: küldetésünk betölthetése érdekében szükségessé vált a kölcsönös orientáció és információ.

Hazai református részről ezt az orientációs és információs szolgálatot van hivatva végezni a *Felekezettudományi Intézet*. Intézetünk mindenekelőtt arra törekszik, hogy minél pontosabb, tisztább, előítéletektől mentesebb képet kapjon és adjon tovább a református hívők felé a mai katolicizmusról, világi és hazai vonatkozásban egyaránt. Ugyanakkor azonban intézetünk feladatának tekinti, hogy a hazai és külföldi katolicizmust is tájékoztassa arról, hol tart ma a Magyarországi Református Egyház. Ezért amikor az alábbiakban megkíséreljük felvázolni a református pasztorális teológia mai fő szempontjait, különös tekintettel a magyar pasztorális teológia fő szempontjaira, nemcsak a magyarországi katolicizmus tekintélyes orgánuma, a Vigília megtisztelő felkérésének igyekszünk eleget tenni, hanem saját tudományos célkitűzéseinket is megkíséreljük elérni.

De hát kik is vagyunk mi *reformátusok*? A katolikus Herder-féle Theológiai Lexikon tömör meghatározása szerint mi vagyunk — az egyetemes keresztyénség nagy családján belül — azok az egyházak, amelyek direkte vagy indirekte a *Kálvin* által kiváltott reformációból vezethetők le. A *református* jelző két dolgot jelent: a) egyházainkban *Isten igéje* által ment végbe a reformáció, ami azt jelenti: nem azt néztük, mit követel a tradíció, hanem azt, hogy mit a Szentírás. Azaz a Szentírást tekintettük normatív tradíciónak; b) a reformációt távolról sem tartjuk lezártul folyamatnak. Alapvető református meggyőződés ugyanis, hogy Isten igéjének uralma alatt az egyház magát állandóan reformálni tartozik („*Ecclesia semper debet reformari!*”).

De hadd mutassam be magunkat a statisztika tükrében is. Számunk világviszonylatban kb. 50 millióra tehető. Így a protestáns világ második legerősebb csoportja vagyunk lutheránus testvéreink mellett. A legjelentősebb református egyházak Európában: Hollandia, Svájc, Skócia és nem utolsósorban hazánk, a Magyar Népköztársaság területén található. A hazai magyar református egyház mintegy kétmillió tagot számlál. Kisebb református egyházak élnek még Romániában, Szlovákiában, Franciaországban, sőt a katolikus Olasz-, Spanyol- és Lengyelországban is. Az ezekben az országokban élő reformátusok száma 25 millióra tehető. Észak-Amerikában 15—16, Dél-Amerikában 1, Afrikában 4, Ázsiában 5, Ausztráliában, 1,5 millió református található. Ezt a közel ötvenmillió reformátust a csaknem százesztendőss *Református Világszövetség* fogja össze nem jogi, hanem testvéri-lelki közösségbe.

Külső ismertetőjegyeink közül a feltűnőbbek: kívül-belül hófehérre meszelt templomfalak, lehetőleg a templom középpontjába helyezett szószék és úrasztala. Templomainknak ezt a „szentélyét” a gyülekezet elhelyezkedésére alkalmas pad-sorok veszik körül. Templomaink tornyán vagy a Betlehemi Csillagot idéző fémcsőllag, vagy a Péter tagadásakor megszólaló kakasra utaló bádognakas látható. Lelkészeink az Illés palástjára emlékeztető palástot viselnek, azt jelképezendő, hogy a református gyülekezet az igehirdetésben par excellence prófétai szolgálatot lát. Lelkészeink ezt a palástot csak istentiszteleti szolgálat közben kötelesek viselni. Nekünk ún. lelkészi formaruhánk nincs. A református lelkész olyan tisztességes polgári ruhát kell viseljen hétköznap, amelyet például egy tanár, vagy közhivatali tisztviselő visel.

A református *istentisztelet* főjellemei: zsoltárecélzás és bibliamagyarázat. Bár elvben az úrvacsoraosztást is minden református istentisztelet ugyanolyan alkotórészének tartjuk, mint a prédikációt, a gyakorlatban mégis sokszor hiányzik istentiszteleteinkről az úrvacsora. Azt valljuk ugyanis, hogy az úrvacsora mint látható Ige nem ad mást vagy többet a gyülekezetnek, mint amit a prédikáció is:

Jézus Krisztus szabadító evangéliumát. Az úrvacsora csak másképpen adja: látható formában azt, ami a prédikációban hallható formában a miénk. S íme, ezzel már *benső ismertetőjegyeink* közül is rámutattunk a legfontosabbra: az *Ige* egyháza vagyunk.

A református teológiának van néhány világhírű alkotása. Ezekben az Isten Igéjéből nyert legfontosabb dogmatikai és etikai felismeréseinket summáztuk. Ilyen mű Kálvin János *Institutio religionis christianae* (1536, 1559) című hatalmas alkotása. Azután az ún. református hitvallások: a *Heidelbergi Káté*, a *Második Helvét Hitvallás*, a *Westminsteri*, a *Gall*, a *Belga* és a *Dordrehti* hitvallások. A református hit és életszemlélet világviszonylatban is, a Szentszék által is figyelemben részesített eddig legmagasabb tudományos szintű megfogalmazása, kidolgozása pedig a néhai svájci professzor, *Barth Károly* életművében, a tizenkét kötetes „Kirchliche Dogmatik”-ban olvasható.

A Magyarországi Református Egyháznak négy *egyházkerülete* (Dunamelléki, Dunántúli, Tiszáninneri és Tiszántúli), huszonhét *egyházmegyéje* és kb. ezeröttszáz *egyházközsége* van. Az egyházkerületek elnökségét a püspök és az egyházkerületi főgondnok, az egyházmegye elnökségét az esperes és az egyházmegyei gondnok, az egyházközség elnökségét pedig a lelkész és a gondnok alkotják. Egyházunk legfőbb intézkedő és törvényhozó szerve a presbitériumok küldötteiből összesereglett Zsinat, élén a Zsinati Elnökséggel: egy püspökkel és egy egyházkerületi főgondnokkal.

Pasztorális teológiánk fő szempontjai

Ha most már az alábbiakban felelni próbálunk alapvető kérdésünkre, milyen elvi-theológiai szempontok szerint igyekszik a református keresztyén egyház végezni a maga szolgálatát a világban, akkor először is némi terminológiai tisztázás szükséges. Amikor mi itt ezen a helyen „pasztorális teológiánk fő szempontjairól” beszélünk, akkor ezt kifejezetten katolikus testvéreink iránti figyelemből tesszük. Azért, hogy érthető legyen, miről is kívánunk szólni. Mi ugyanis „gyakorlati teológiának” nevezzük teológiai tudományunknak azt a területét, melyet a katolikus szóhasználat „pasztorális teológia” néven emleget. Mi reformátusok kevesebbet értünk pasztorális teológián, mint katolikus atyánkfiai. Mi a *személyes lelkigondozás* problémáit tárgyaló teológiai diszciplínát értjük „pasztorális teológián”. Ezzel szemben az igehirdetés, az istentisztelet, a hitoktatás, a személyes lelkigondozás, az egyház élete és szolgálata és az egyházjog szempontjait szabályozó teológiai tudományt összefoglaló néven „gyakorlati teológiának” nevezzük. Ez az elnevezés nem azt jelenti, hogy „alkalmazott teológia”. Itt nem az egyházi szolgálat technikai tudnivalóiról van szó az egyházi szolgálat szisztematikus, dogmatikai oldalával és alapjaival szemben, hanem az egyházi szolgálatok nagyon is szisztematikus, elvi teológiai átgondolásáról. Szerintünk a tudományos módszer ugyanaz az ún. gyakorlati teológiában is, mint az ún. szisztematika (dogmatikai)-teológiában. A teológiai tudomány e két részterületének a tematikája más. Például az *egyház* fogalmán szemléltetve, a szisztematika teológia mindig az egyház misztériumára kérdez, azt vizsgálja, mi mindent jelent, hogy az egyház a Krisztus teste? A gyakorlati teológia viszont azt kérdezi: abból, hogy az egyház Krisztus teste, miért és hogyan következik, hogy az egyháznak igét kell hirdetnie, liturgiát végeznie, gyakorolni a személyes lelkigondozást. Továbbá a gyakorlati teológia mutatja meg azt is, hogy az egyház igehirdetése, lelkigondozása mikor, milyen kritériumok esetén tekinthető a *Krisztus teste* életfunkciónak?

De hát — közelebb lépve most már kitérőt témánkhoz — vessük fel a kérdést, *mi a mai református egyházfogalom lényege?* A feleletet, a Református Világszövetség 1959-es saó-paolói nagygyűlésének felismeréseire támaszkodva, tömören így adhatjuk meg: mivel az egyháznak Feje és Ura Krisztus, ezért az egyháznak az a feladata, hogy *Isten szerszáma* legyen ott és ahol Isten munkálkodik. Ha jól megfigyeljük ezt a sűrített definíciót, négy vonása tűnik azonnal szembe: a) az itt körülírt egyházfogalomnak *krisztológiai* alapvetése van, b) összhangban van a klasz-

szikus református hitvallásokkal (vö.: Heid Káté 31 kérdés-felelet), c) ökumenikusan is elfogadható, d) érvényesíti a „Soli Deo gloria” elvét. Ez az egyházfogalom dinamikus egyházat lát maga előtt. Olyan egyházat, amelyik eszközi értelemben is teste Krisztusnak. E szerint az ekklezológiája szerint *nem Krisztus van az egyházban, hanem az egyház van Krisztusban*. Ezen az alapon azután a mai református gyakorlati teológiája nem annyira intézménynek (intézménynek) látja az egyházat, hanem inkább *eseménynek*. Szerintünk az egyház nincs készen. Nem befejezett, nem perfekt, s ezért nem is túlléphető valóság. Ellenkezőleg! Állandóan születő, vajdó, bűnbánatra és megújulásra kész élő organizmus. Az egyház eszerint nem rendíthetetlen köszikla a koráramlatok sodrában, hanem *communio viatorum*, olyan közösség, amelyik csak ígéretben és hit által bírta el az *ecclesia triumfans* valóságát. Íme a református egyházszemlélet mogyoróhéjba sűrített lényege.

Ebből az alapkoncepcióból következik most már először is az a gyakorlati teológiai felismerésünk, mely szerint az egyház élete és szolgálata prófétai jellegű esemény kell legyen a mai világban. Ez a követelmény azt jelenti, hogy az egyház tekintse elsőrendű mai feladatának a Szentháromság Egy Örök Isten itt és most érvényesülni kívánó *akarata*nak tudakolását és közhírré tételét (proklamációját). Tekintse feladatának az egyház az Isten akarátát illető orientációt és információt! Az a megjelölés, hogy *prófétai*, nem azt jelenti tehát, hogy „jövendőmondás”, avagy a „kortársak ostorozása”, hanem jelenti a mának olyan hívó, teológiai értelmezését, amilyen értelmezéssel a babiloni fogság prófétáinak igehirdetésében találkozunk (vö.: *Hermann: Prophetie und Wirklichkeit in der Epoche des babilonischen Exils*, Stuttgart, 1967). Az egyház életével és szolgálatával szemben támasztott prófétai követelmény nem más, mint Isten abszolút uralma bibliai és kálvini gondolatának ekkleziasztikai érvényesítése. Innen adódik a mai református teológia egyik gyötrelmes és permanens problémája, hogyan és mi módon töltheti be Krisztus egyháza Isten tetszésére a maga prófétai szolgálatát a mában?!

A református egyházfogalomból következik azonban az a másik gyakorlati teológiai szempontunk is, mely szerint az egyház élete és szolgálata *diakóniai jellegű* esemény kell legyen a mai világban. Ez a megjelölés, hogy diakóniai nem azt jelenti, hogy valamiféle „anticharitas”, avagy „ellen-szegénygondozás” szeretne lenni az egyház élete és szolgálata, hanem azt, hogy az egyház élete és szolgálata *Krisztus követése* kell legyen. Mégpedig az érvényes istentisztelet betöltése érdekében, ami nem más, mint a kettős nagyparancsolat gyakorlása. Jézus Krisztus élete egyszerre volt az Isten és a felebarát szolgálata. Az egyház életében és szolgálatában valami módon ennek az istentiszteletnek kell megjelennie újra meg újra a mai világban. Mi reformátusok úgy látjuk, hogy csak ez az istentisztelet, tehát a templomi liturgia és az élet istentiszteletének egybefonódása alkalmas a Szentháromság Isten dicsőségének világotatására a mi időnkben is. Azt, hogy Isten milyen fenséges és szentséges, csak úgy tudjuk megmutatni, ha az emberek megtapasztalják, hogy Isten milyen *jóságos*. Isten *nagysága* az ő *kicsinyeivel* szembeni magatartásában mutatkozik meg legvilágosabban. Ezért lesz normatív faktorává az egyház életének és szolgálatának a diakóniai magatartás követelménye: hogyan és mi módon lehet az egyház élete és szolgálata diakóniai jellegű eseménnyé a világban?

Az alapkoncepcióból azonban egy még további újabb szempont is adódik, ti. hogy ha az egyház Krisztus teste, akkor az egyház életének és szolgálatának *pneumatikus jellegű* eseménnyé kell lennie a mai világban. E követelményen azt értjük, hogy az egyháznak szüntelenül a Szentlélek uralma alatt kell állnia. Nem úgy azonban, ahogyan az például a reformáció-korabeli rajongóknál, avagy a mi korunk ún. nyelvekzenszólni kívánó rajongóinál láthatjuk, hanem úgy, ahogyan az a próféták, az apostolok, a reformátorok és az egyháztörténet kiemelkedően nagy igehirdetőinek esetében jelentkezik. Amíg ugyanis a rajongóknál a Szentlélek jelenléte emocionális (érzelmi jellegű) lelkesedés volt csak, addig a prófétáknál, apostoloknál és az egyháztörténet dinamikus, nagy alakjainál elsőrendűen intellektuális síkon lefolyó illumináció. Olyan *megvilágosodás* tehát, amelyre a 2 *Péter* 1—21 utal, mondván: „A Szentlélektől indítatva szóltok az Istennek szent em-

berei". A próféták és apostolok pneumatikus illuminációja és az egyház mai szolgálatainak és tagjainak a megvilágosodása között a leglényegesebb különbség, hogy bennünket a Szentlélek a prófétai és apostoli bizonyosságtétel segítségével, tehát a Szentírás segítségével világosít meg a tekintetben, mi legyen az Úr jó, kedves és tökéletes akarata ma. De ez csak a dolog egyik oldala. A másik az, hogy ha az egyház csakugyan pneumatikus esemény, akkor az egyházban mindinkább érvényesülnie kell a különféle kegyelmi ajándékoknak, a *kharizmáknak*! A kharizmákra mi reformátusok a következőképpen tekintünk: a) az egyes egyházi hivatalok követelik, de nem biztosítják a kharizmákat, b) Isten dönti el és nem az ember, kinek milyen kharizmája legyen, c) egyetlen egyháztag, ha kharizmatikus is, nem birtokolja a kharizmák összességét, d) a kharizmák az *egész* egyház, illetve gyülekezet építésére adatnak. Mindezek alapján merjük vallani: az egyház életében a Szentlélek dinamikája annál nyilvánvalóbb, minél nagyobb megbecsülésben részesülnek a kegyelmi ajándékok. Innen adódik a református gyakorlati teológia ma is egyik legégetőbb kérdése, hogyan és mi módon hasznosíthatjuk egész egyházunk szolgálatára nézve a közöttünk is fellelhető lelki ajándékokat?

Az alapkoncepcióból következik azonban az a negyedik felismerésünk is, hogy az egyház élete és szolgálata *eszkatologikus esemény* a mai világban. Azaz, az egyház élete és szolgálata Jézus Krisztus visszajövetelére kell emlékeztessen a kortársakat. Éppen ezért az újabb református gyakorlati teológia egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a *sákramentumok adminisztrációjának*. Fájdalmas felismerésünk, hogy sákramentumaink népszokássá váltak. Csak népszokássá, melynek nincsen teológiai tartalma többé. Ezért manapság tudatos erőfeszítéseket teszünk a sákramentumok teológiai tartalmának érvényesítésére. Konfirmációi oktatásunkban, a sákramentumok, tehát a szent kereszttség és az Úr szentvacsorájának kiszolgáltatása alkalmával mondott igehirdetéseinkben erőteljesen igyekszünk gyülekezeteink tudatába belevésni, hogy a sákramentumok olyan előremutató jelek, amelyek a Jézus Krisztus és Isten országa közeledésére, eljövetelére figyelmeztetnek. A mai református gyakorlati teológia figyelmét a sákramentumoknak erre a jelentésére az újabb református újszövetségi kutatás, különösen is Eduard Schweizer és Oscar Culmann eredményei hívták fel. Szerintük az úrvacsorának nemcsak nagypénteki, hanem húsvéti jellege is van. Innen érthető, hogy az újabb református liturgiai törekvésekben egyre több szó esik az önálló úrvacsorai istentiszteletekről is, de az úrvacsorának a prédikációs istentisztelettel való állandó összekapcsolásáról is. Az úrvacsora jelentőségének ez a felismerése azt dokumentálja, hogy egyházunkat nem a múltból itt maradt tanító intézménynek tekintjük, hanem az eljövendő *aion*, a Bárány Mennyegzője előhírnökének. Századunk egyik legnagyobb magyar teológusa, Victor János így fejezte ki ezt a felismerést: „Az egyház felvonulási épület Istennek abban a nagy építkezésében, amit Isten országa kibontakozásának nevezünk.” Az egyháznak ezzel az eszkatologikus (úrvacsorai) szemléletével függ össze az egyház ama missziói felelőssége is, mely igen elevenen él az újabb református gyakorlati teológiában. Ennek a felelősségnek legfrissebb kodifikált dokumentuma a Magyarországi Református Egyház új törvénykönyve, mely az I. Tc. 4. §. c. pontjában az Mt 28: 19—20-ra hivatkozással teszi egyházunk törvényszabta köteletségévé Krisztus evangéliumának hirdetését a föld végső határáig. Innen ered a mai református gyakorlati teológia ugyancsak permanens kérdése, hogyan és mi módon tehet eleget Ura kedve szerint egyházunk a misszió parancsának?

Gyülekezeti gyakorlatunk

Fentebb látott elvi-teológiai szempontjainkat gyülekezeti szinten az ún. *missziói munkaterv* (újabban: gyülekezeti szolgálati terv) megalkotásával próbáljuk realizálni. A Missziói Munkaterv elsőrenden az elvégzendő gyülekezeti szolgálatok felmérése és áttekintése, másodsorban ezeknek a szolgálatoknak — s ez talán még fontosabb — a tartalmi megtervezése a naptári esztendőre. Amíg a tartalmi részre a pluriformitás a jellemző, addig a formai részre az uniformitás. Ezért gyülekezeti gyakorlatunkat vizsgálva, előbb nézzük meg az evangélium szolgálatának gyü-

lekezeti struktúráját, mert ez a struktúra általánosan jellemzőnek mondható. Azaz általában minden református gyülekezetben ma már a következő tizenegy szolgálati ág működik: I. Gyülekezeti istentiszteletek vasárnap délelőtt és délután, II. Gyülekezeti bibliaórák hetente két-három alkalommal az esti órákban, III. Úrvacsorai istentiszteletek meghatározott vasárnapokon vagy ünnepeken, IV. Konfirmációs oktatás a megszabott időpontban, V. Egész hetes igehirdetéssorozatok rendszerint a sátoros ünnepek előtti nagyhéten, VI. Szeretetvendégségek havonta, kéthavonta vagy negyedévenként, VII. Pasztoráció: beteggondozás, családlátogatás, pásztori beszélgetés casuáliák alkalmával, avagy szüksége szerint a hívekkel (református gyónás!), VIII. Sajtó- és iratterjesztés, IX. Diakónia: szeretetintézményeink számára gyűjtés, gyülekezetünk öregjeinek, magánosainak időnkénti vagy rendszeres segélyezése, ahogyan anyagi helyzetünk engedi és X. Egyházi adminisztráció. Ezekhez a szolgálatokhoz jön még egy sajátos kategória: XI. a kazuális szolgálatok kategóriája (keresztelés, esketés, temetés). Ez tehát a struktúra. Ezt kell most már tartalommal megtölteni. Mivel azonban a „tartalmi töltés” gyülekezetek szerint változik, azaz nálunk lehetséges, hogy az egyik gyülekezetben éppen akkor prédikálják az Ószövetséget, amikor a másokban az Újat, ezért e sorok írója a saját ideai missziói munkatervébe nyújt bepillantást.

A Budapest-Törökőri Református Egyházközség Presbitériumának Missziói Bizottsága még 1969 augusztusában „Gyülekezeti öt éves tervet” készített. Ebben ki-mondotta, hogy 1970 egyháztörténeti, 1971 ószövetségi, 1972 újszövetségi, 1973 dogmatikai és 1974 ökumenikus év legyen. Továbbá, hogy a hó négy vasárnapjának legyen valamiféle speciális jellege. Éspedig a hó első vasárnapján csak úrvacsorai istentisztelet legyen, amikor is a lelkipásztor a templomba lépven, menjen azonnal a megterített úrasztalához, s onnan vezesse az istentiszteletet. Ez a vasárnap — tekintettel az úrvacsorára — a hitben való elmélyülés kiváltságos alkalma legyen, hívassék ezért „hitmélyítő vasárnapnak”. A hó második vasárnapja „tájékoztató” vasárnap, amikor is az igehirdetés azt mutassa meg, mi az Úristen időszerű akarata, parancsa, küldetése. A harmadik vasárnap viszont a *lelkigondozás* alkalma, amikor a modern ember sorskérdéseiben, lelki és életproblémáiban mutassa fel a prédikáció az evangélium üzenetét. Végül a negyedik vasárnap a *tanulás* alkalma, amikor is új igei ismeretekkel gyarapodik Isten népe, hogy így ellenállhasson a hívőket oly könnyen megejtő tévtanításoknak.

E presbiteri határozat értelmében tehát az 1972-es esztendő gyülekezetünkben *újszövetségi év*. Ennek megfelelően a hitmélyítő vasárnapok fő témája: Krisztus üzenete Isten országáról. E cím alatt tizenkét vasárnapon az Isten országáról szóló példázatok, illetve textusok alapján óhajtok prédikálni. A tájékoztató vasárnapok anyaga Jakab levele, amelyből ugyancsak tizenkét prédikációt szeretnék mondani ezzel a célkitűzéssel: „Isten akarata ma is Krisztus követése”. Lelkigondozói szolgálatot kell végezni éspedig a szószékről a harmadik vasárnapokon, magyarázni kívánom tehát az ún. pásztori leveleket ugyancsak tizenkét prédikációban ezzel az összefoglaló címmel: „Krisztus feleletei a modern ember problémáira a pásztori levelekben.” A negyedik vasárnapok, melyek a tanulás alkalmai, ezt a főcímet kapják: „A keresztyén hit kísértései”. Itt tizenkét ilyen témáról kívánok szólni, mint amilyen például a perfekcionizmus, exkluzivitás, farizeizmus, entuziazmus stb.

A gyülekezet pasztorálása áldott alkalmainak bizonyulnak a *bibliaórák*. Hétfőn este a konfirmált ifjak számára tartunk bibliaórát. Kedden délután a lelkészi hivatalba előzetesen beérkezett meghívások sorrendjében beteggondozó bibliaórákat tartunk egy-egy magános öregünk családi otthonában. Szerdán este vannak gyülekezeti lelkigondozó bibliaóráink. Ezeket vagy egy bibliai könyvet tanulmányozunk végig, vagy tematikus igehirdetési sorozatot tartunk, az idén például ezzel a címmel: *Az Újszövetség üzenete a házasságról és családi életéről*. Pénteken este tanuló bibliaórára gyülekeztünk össze, melyen évek óta mindig egy-egy bibliai könyvön megyünk végig, s igyekszünk azt legkisebb részleteiben, minél pontosabban, színtegzetikailag megérteni.

Pasztorációs alkalmaink közül legyen szabad még kiemelni a szeretetvendégségeket. Ezeket kéthavonta tartjuk. Ilyenkor hosszú asztalokat fektetünk végig a

templomban, fehér abrosszal, csészekkel, tányérokkal megterítjük, s egy csésze tea s pár szem sütemény mellett együtt vagyunk másfél-két órát. A struktúra a következő: 1. Ének — bibliaviasítás — imádság — megnyitó szavak, 2. Énekeskönyvismeret, 3. Előadás a fő témáról: anyák napján az anyákról, októberben a reformációról, februárban az ökumenéről, 4. Tea, 5. Perselyadkozás, 6. Miatyánk — ének — áldáskérő fohász. Ezek az alkalmaink rendszerint igen látogatottak. Ilyenkor liturgiai kötöttségek nélkül, testvéri, oldott légkörben van együtt a gyülekezet. A mi gyülekezetünk területén kb. 3000 református él. Ebből önkéntes egyházfenntartói járulékot fizet 600, vasárnap délelőtt rendszeresen templomba jár 70—80, bibliáórára 20. Évente átlagban 25 keresztelelésünk, 8—10 konfirmandusunk, 4—5 esküvőnk s 30—35 temetésünk van. Egy-egy szeretetvendégségen nemegyszer száz felett van a résztvevők száma.

Kölcsönös tanulságok

E rövid önvallomás befejezésekképpen arról a kérdéstről szeretnék valamit mondani, hogy tanulhatunk-e kölcsönösen egymástól pozitívet, katolikusok és reformátusok? Mit tanulhatunk mi reformátusok katolikus testvéreinktől? Először is, hogy a pasztoráció a lelkészi szolgálatnak nemcsak egyszerűen egyik fontos, de végső soron mégiscsak esetleges funkciója, hanem a lelkészi szolgálat mint olyan, minden vonatkozásában pasztoráló tevékenység. A prédikáció pasztoráció is. A liturgia is. Pasztoráció a katechezis is. S éppen ez a pasztorációs magatartás ma a legközvetlenebb misszió.

Ugyancsak érdemes nekünk reformátusoknak is komoly vizsgálódás tárgyává tenni a Második Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúcióját. Ez az okmány benünket is hozzásegíthet a liturgia értékeinek felfedezéséhez. Ahhoz a felismeréshez, hogy ha csakugyan hűsvéti dimenziója van az istentiszteletnek, akkor a liturgia valóban csúcs és forrás. Ezenkívül nekem az is meggyőződésem, hogy *Guardini* A liturgia szelleme című könyvét, valamint *Radó* Polikárp liturgiátörténeti anyagát a református liturgikai oktatásban is kollokviumi anyaggá kellene tenni, hogy *Vagganini*, *Casel*, *Herwegen*, *Parsch* és *Jungmann műveit* ne is említsem.

De nemcsak liturgikai téren, hanem a személyes lelkigondozás problémáinak a területén is tanulhatunk egyet s mászt római katolikus testvéreinktől. Különösen is azt, hogy a pszichológiai képzettség a lelkipásztori szolgálat egyik *conditio sine qua non*-ja. A lelkipásztornak nemcsak valláspszichológusnak kell lennie — semmiképpen sem kell pszichoterapeutává válnia — az emberi lélek mechanizmusait azonban legalább úgy kell ismernie, mint a könyvtárában fellelhető homiletikai segédkönyvek anyagát.

Tanulhatnak-e tőlünk katolikus lelkésztársaink? Úgy gondolom, igen. Mégpedig elsőrenden prófétai küldetésstudatot. Lelkészi szolgálatunknak azt a predestinációs szemléletét, mely szerint nem a véletlennek köszönhető, hogy én Isten szolgálatában állok, hanem annak az isteni döntésnek, amelyet Jeremiásnál így olvasunk: „Mielőtt az anyaméhben megalkottalak, már ismertelek és prófétának rendeltelék...” Ebből a szemléletből ered feladatunk felismerése: nekünk ma azt kell megmondanunk kortársainknak, mi az Isten akarata az emberi élet nagy kérdéseiben. Lelkészi, illetve igehirdetői szolgálatunk normájának az Acta 7 Mózszeről frott mondatát kell tekintenünk: „Élő ígéket vón, hogy nekünk adja...” Ebből a szempontból érdemes katolikus teológusoknak is elolvasniok *Thurneyesen* magyar nyelven is megjelent homiletikáját (Az Ige szolgálata, Sopron, 1942). Különösen is érdemes áttanulmányozni a magyar református homiletika 1945 utáni termését (vö. RE 1970 január).

De megtanulható tőlünk az Újszövetségi Bibliai Theológia területéről is valami. Mégpedig a krisztológiának az az újabb és mélyebb megértése, melynek gyökerei a református Eduard *Schweizer* svájci professor: *Das Leben des Herrn in der Gemeinde und ihren Diensten*, (Zürich, 1946) című kitűnő művébe nyúlnak vissza. Ez a krisztológia bontakozott ki a Református Világszövetség 1959-es sa-

paolói nagygyűlésén, továbbá azokban a felismerésekben, amelyekre a hatvanas évek folyamán a mi magyarországi református egyházunk jutott el. Ezeket egy mondatban így summázhatjuk: *Krisztushoz megtérni ma annyit jelent, mint megtérni a felebaráthoz!* Amíg tehát a próféataság gondolatánál a *Szen'írás felfedezéséről* van szó, mert hiszen csak az Írásból vehetünk élő igéket, addig a krisztológiában a *felebarát felfedezéséről* van szó. S ez valóban új és mély dimenzió.

Végül még egyet. Úgy gondolom, érdemes a mi oldalunkon katolikus testvéreink részéről figyelemben részesíteni a református egyházi élet *gyülekezetszerűségét*. Annak a gondolatnak a felfedezéséről van itt szó, amit Istenben boldogult egykori tanítónk, *Bereczky Albert* élete végén fogalmazott meg így: „Gyülekezetekben él az egyház!” S hogy itt mennyire nem valamiféle kongregacionalizmusról van szó, arról éppen a református hitvallásos ekkleziológia biztosít bennünket. Az egyház sorsa, holnapja, hatóereje ugyanis a konkrét gyülekezetekben dől el: jól érzik-e magukat ott az emberek, milyen az atmoszférája, tud-e valóban hit-és szeretetközösséggé lenni, vagy pedig csak az azonos hitűek liturgikus konglomerátuma marad? Ebben a problematikában ma is tanulmányozásra méltó korunk Kálvinja, a nemrégén hazatért *Barth* Károly Egyházi Dogmatikája IV/3. kötetének második fele.

BELON GELLÉRT

Bibliai gondolatok az ökumenizmusról

„Mire való ez a pazarlás?” — kérdezték az elégedetlenkedő tanítványok, amikor látták a betániai vacsora alkalmával a Jézus lábára öntött „drága kenetet”. Ami nem lehetett kevés, hiszen Júdás háromszáz dénárba becsülte (*Jn* 12,5); kévéssel előbb az ötezer embernek alig elég kenyeret kétszáz dénárba értékelték (*Jn* 6,7). Valóban pazarlásnak hathatott ennyi drága kenet kiöntése. Abban az értelemben pedig még inkább fölöslegesnek hathatott, amire Jézus is alkalmazza: „temetésemre tette” (*Mt* 26,11). Ugyanis akik annyira buzgólkodtak Jézus temetése körül, azokban nyilván háttérbe húzódott a harmadnapi föltámadás jövődőlésének hite. Mégsem veszi zokan az Úr ezeket a halála körüli, hiábavalónak tűnő fáradozásokat és áldozatokat, sőt annyira dicséri, hogy „mindenütt a világon, ahol csak hirdetni fogják az evangéliumot, megemlékeznek majd arról is, amit (ez az aszszony) tett” — mondja (*Mt* 26,13) tanítványai nem kis megrökönyödésére. És a mi megrökönyödésünkre is. Megítélésünk szerint ugyanis kenet csak a sírban maradó testnek szükséges, a feltámadónak nem; így a mi szemünkben a holttestre irányult áldozatosság — kivált ha az a feltámadás hitét eltakarni látszik — fölösleges luxusnak tűnik.

Körülbelül így áll a mi okoskodásunk az Úréval szemben az ökumenizmus kérdésében is. Mi hajlandók vagyunk felkiáltani a minden felekezetben elinduló egy-ségre törekvés láttán: Mire való az energiák pazarlása olyan dologra, ami hiábavalónak látszik? Nem kellene ezeket az energiákat hasznosabb célokra fordítani? Például az egyházak belső megújulásának szolgálatába állítani? De nekünk is halanunk kell Jézus szemrehányását: „Miért bántjátok? Hiszen jót tett velem.”

TITOKZATOS HALÁL. Az ökumenizmusban ugyanis az egyházában mindig meghaló Jézus testét gondoljuk szeretetünk kenetével. Pascal szerint nem négy passió van, hanem öt. Az ötödiket az egyháztörténelem írja. De ehhez a láttató fogalmazáshoz nem kellett Pascal briliáns értelme, hiszen Szent Pál ismételtlen hangsúlyozza: „Testünkben Jézus kínszenvedését hordozzuk szüntelen” (*2 Kor* 4,9). És a Jelenések Könyvének látója Isten trónja előtt „a Bárányt mintegy megölve” látja (*Jel* 5,6).

Főpapi imájában Jézus élete értelmét és főművét plasztikusan így foglalja össze: „Én átadtam nekik a dicsőséget, amit nekem adtál, hogy egyesek legyenek, amint

mi egyik vagyunk: én öbennük, te énbennem, hogy így tökéletesen egyik legyek nek ők is" (Jn 17,22). A Jézusban hívők között az egység halála egyúttal Jézus halála is. A hitszakadások pedig nem mások, mint az egység halálos sebei. És ahogy Jézus feltámadt testén is megőrizte a halálos sebeket, úgy titokzatos testén, az anyaszentegyházban éppen ezek a különféle vélekedések és magyarázkodások tesszék állandókká Jézus szenvedéseit. Amin persze lehet botránkozni, mint ahogy botránkoznak mindig és ma is sokan; lehet értelmi kategóriánkba bele nem férőnek — vagyis oktalanságnak, esztelenségnek — minősíteni. Csak egyet nem lehet: tagadni, hogy van ez a szakadás. És lesznek is szakadások, mint ahogy voltak is egyházunknak minden korában.

De ha ilyen állandó jelleggel van és lesz is az egyházban, akkor — kérdezhetjük — miért kell fáradozni az egységen? Belemenekülhetünk-e abba a szenvedetlennek látszó intellektualizmusba, amit Fra Angelico ihletett ecsetje a kereszttel közelében álló Aquinói Szent Tamás arcára festett: mintha azt mondaná: Így kellett szenvednie Krisztusnak? Jézus dicsérete a kenetét pazarló asszonyra mást mond és mást kíván. Halálos sebeit nemcsak elviselni kell tudni, de gondozni, ápolni, még ha reménytelennek és hiábavalónak látszik is.

MEGVÁLTÓ SEBEK. Annál is inkább, mert Jézus sebeinek érintésétől Tamás hitetlensége is meggyógyult, Péter apostol is gyógyító sebeknek nevezi Jézus sebeit (1 Pét 2,29).

Nagy titka megváltásunknak, hogy — mint ma szokás mondani — anti-élettel hoz létre magasabb fekvésű életet, és — mint a szent kereszttel prefációjában mondjuk — onnét támadjon az élet, ahonnan a halál származott. Mikor tudunk a hitszakadásokra úgy tekinteni, mint Szent Pál a megfeszített Krisztusra, „aki a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg oktalanság, de a meghívottaknak... Isten ereje és Isten bölcsessége” (1 Kor 1,24)? És mikor fedezzük fel a történelem Urának azt a merészségét és bátorságát, hogy vállalni merte a sebek megalázó és hiteltelenítő szegényét a világ színe előtt, épp akkor, amikor a világ meghódítását akarta elérni a megváltásban? Épp ezt a merészséget kell észrevennünk a szakadásos egyházban is: merte vállalni a történelem színe előtt a kereszténységet hiteltől megfosztó és világbotrány számba menő felekezeti megosztást — mint sebeket titokzatos szent testén —, és ezeken keresztül árasztani tudta gyógyító kegyelmeit. Valahogy úgy, ahogy Szent Pál nézett minden hitszakadás alapformájára, a zsidóság elkülönülésére; nem átváltoztatva ilyeneket leírni: „Vétkükből inkább üdvösség fakadt a pogányoknak... elvetésük megbékélése a világnak... vétküik gazdagítja a világot... megfogyatkozásuk is hasznos a pogányoknak...” (Róm 11,11-12). A szakadások „haszna”. Sokkal mélyebb ez a titok, hogysem oly könnyű volna a végére járni. Szent Pál szinte a fejéhez kap a titok mélységének peremén és fölkiált: „Mekkora mélysége Isten gazdagságának, bölcsességének és tudásának! Mily megfoghatatlanok szándékai, mily kifürkészhetetlenek útjai!” (Róm 11,33). Nem is akarjuk most a kereszttel titkának kegyelmi áradásait, a kimondhatatlanokat szavakba foglalni. De a szakadásoknak néhány emberileg és történelmileg is megfogalmazható eredményét elsorolhatjuk.

A MEGMÁSÍTLAN SZENTÍRÁS. Örökségen osztozkodó és egymással vitában álló testvérek mindent megtehetnek, csűrhetik-csavarhatják a végrendelet szövegét, csak egyet nem tehetnek meg: változtatni a szövegen vagy beleszúrni benne nem lévő részeket. A féltékenyen figyelő másik testvér könnyen megállapíthatja a betoldást vagy változtatást. A békességes még csak eltűrné vagy elnézné az ilyen kegyes csalást, de a szeretetlenkedő nem.

A kétezer év történetében fellépő szellemi áramlatok mindig a Szentíráshoz hivatkoztak, annak a tekintélyére építettek. És ugyancsak mélyen emberi törekvés az, amire Szent Péter apostoltársa, Pál leveleivel kapcsolatban utal: „Akad némi nehezen érthető is bennünk, amit a tanulatlanok és a hitben ingadozók vesztükre fordítanak el, akárcsak a többi Írást” (2 Pét 3,16). Mindezek mellett még ott vannak a másolások és fordítások hiba-lehetőségei, amik azt eredményezték, hogy a mintegy 150.000 szavú újszövetségi szentírásban mintegy 450.000 eltérő olvasás (*lectio*

varians) szerepel a kódexek tanúsága szerint. Még sincs döntő értelmű változás a szent szövegekben, alig néhány jelent csak komoly nehézséget, azok is inkább peremproblémákra vonatkoznak. A különböző próbálkozások elsüllyedtek az apokrif irodalom tengerében. Emberileg is kicsoda nagy vívmány, hogy a keresztény felekezetek egyszövegű bibliát használhatnak és használhattak a történelem folyamán!

A BETŰ ÉS AZ ÉLET. Csodálatos az Isten Igéjének testbeöltözése, még csodálatosabb ennek az Igének emberi szóba való öltözése. Amennyit kinyilatkoztat az Istenből, annyit el is takarhat. És az ember mindig kísértve is van, hogy megálljon a szavaknál, sőt a betűknél, és ezzel minden veszélynek kitegye magát, ami a lélek, a szellem megállását, illetőleg megállítását idézi elő.

Hiszen elég csak a fordítások történetét megtekintenünk. Az apostolokban volt olyan szellemi rugalmasság, hogy az arámiról hamarosan átváltottak a „beszélő” görögre (*koiné*). Észak-Afrikában már a II. században elkészült az Itala nevű latin fordítás. De azután mintha megállt volna az idő. Amikor Szent Jeromos egymás után élő latinra fordítja a szent könyveket, Szent Ágostontól nagyon erős kritikát kap, hogy miért változtatja meg a régi fordítást; noha ő maga fiatal rétor korában eldobta a Szent Mónika által neki adott bibliát, nehogy elrontsa ékes rétori stílusát. És a Jeromos-féle Vulgata szöveg milyen hamar szilárd szöveggé lesz majd 1600 évig. De a többi fordítások is — akár római, akár keleti, akár protestáns közösségekben készüljenek — nagy vívmányként jelentkeznek, de rövidesen megállapodnak. A görögből ó-görög, a latinból ó-latin, a szlávból ó-szláv, a németből, angolból, magyarból ó-német, ó-angol, ó-magyar fordítás lesz, amihez nem nyúlnak hozzá évszázadokon keresztül. Mintha csak kőbe vésvé szeretné látni az ember az Isten szavát!... Azt azonban elfelejtjük, hogy a kőbe vésett szavak hamar átveszik a kövek tulajdonságait, bármennyire „a szellem és az élet” szavai legyenek is: a hidegséget, a merevséget, az élettelenséget, az egyszerűséget és a lezárttságot. És most már nemcsak szövegkritikai, de tágabb értelemben is. Ezeket az evangéliumtól idegen szellemi lerakódásokat fellazítani, a megkövesült formákat és fogalmazásokat feltörni, és az így támadt réseken át új életre segíteni a földön élő Isten országát — ez is rendeltetésük a hitbéli szakadásoknak.

A KIZÁRÓLAGOSSÁG ORVOSLÁSA. Érdekes megfigyelése volt Sigrid Undsetnek, a nagy konvertita norvég írónőnek. „Evangélius megtérések” tipikus esetekben a magabiztosság állapotában végződnek — írja —, a „katolikusok” a bűnbánatában (*Begegnungen und Trennungen*). A szektások egyéni megbizonyosodásait kissé irigykedve tapasztaljuk. A katolikusok sem voltak sohasem megkímélve az egyedüli és kizárólagosan birtokolt igazság fölényes tudatától, ha nem is annyira alanyi, de objektív értelemben.

Az Újszövetség ugyan elősegíteni látszik a minden mást kizáró bizonyosságot. Hiszen az ekeszarvától visszatekintőket, a „halottaiért” aggódókat (*Lk 9,59—61*) megrója, szembeállítja a legintimebben egymáshoz tartozókat (*Lk 14,26*). A „szeretett tanítvány”, a szeretet evangéliumának szerzője a másként vélekedőkkel kapcsolatban azt parancsolja, hogy „ne fogadjátok be házatokba, még csak ne is üdvözöljétek. Aki üdvözli őt, részese gonosz cselekedeteinek” (*2 Ján 10*). Szent Pál sem rest kijelenteni: „Ha valaki nem engedelmeskednek a levélben írt tanításnak, azt jegyezzétek meg, s kerüljétek társaságát, hadd eszméljen magára” (*2 Tessz 3,14*). És ha hozzávesszük, hogy a hiába intett felebaráttal úgy kell viselkedni „mintha pogány volna vagy vámos” (*Mt 18,17*), akkor emberileg nem csodálkozhatunk azon, hogy a két évezred történetében sorozatosan történnek kiközösítések, a csalhatatlannak vélt igazság birtoklásának diadalmi mámorában egymástól való elhatárolások, elkülönülések, amelyek minden oldalon — ahol hatalomhoz jutott valamelyik vallási irányzat, legyen az katolikus vagy bármilyen felekezet — eretnek üldözésekhez, inkvizíciókhoz, vallásháborúkhoz, kereszteshadjáratokhoz vezettek. És amelyek keresztény felekezet uralomra nem jutott, abban is kialakultak olyan magatartások, amikben Jézus már megérezkeli az emberölés szenvedélyét, mint ahogy ezt a ha-

ragtartókról, a felebarátját „butának” és „istentelennek” állítókról meg is mondja (Mt 6,22). De Jézus — aki nagy meggyőződéseket követelt követőitől — azt sehol sem mondta, hogy gyűlölni, sőt megölni tartozunk másképpen gondolkodó felebarátainkat. Sőt, az istenhit eltorzulásának bélyegzi, hogy „mindaz, aki megöl titeket, azt hiszi, hogy szolgálatot tesz az Istennek” (Jn 16,2).

Honnét rakódott a kereszténységre — akár katolikus, akár más felekezetű Krisztus-követőkre — ez az antikrisztusi bélyeg? A szakadások fájdalmas valósága tudja csak felébreszteni minden keresztény felekezetben, hogy az Úr szavainak értelmezésében valahol hiba csúszhatott be, és a krisztusi magatartástól elszakított szavak keménysége, kökeménysége és hidegsége nem lehet Jézus akarata és kívánsága.

A POGÁNY ÉS A VÁMOS. Jézus fennebb idézett mondása lehetett kiindulópontja a kiközösítéseknek, és az ezekkel kapcsolatos igazságtalanságoknak és gyűlölködéseknek, sőt kegyetlenségeknek és gyilkolásoknak. De minden oldalon elfeledték, hogy ezt az a Jézus mondja, akit a zsidók joggal neveztek „a vámosok és bűnösök barátjának”. És aki nem szégyellte kijelenteni: „A vámosok és utcanők megelőznek titeket az Isten országában. Eljött ugyanis János, de nem hittek neki... a vámosok és utcanők hittek neki” (Mt 21,12). És a pogányokkal hogyan bánt? Nemcsak a kafarnaumi százados szolgáját gyógyítja meg, nemcsak a „helléneket” fogadja emberségesen (Jn 12,20), hanem Pilátussal is a humánus nyelvén tárgyal, nem megszállottan, nem elvakultan; „mikor szidalmazták, a szidalmat nem viszonozta, mikor szenvedett, nem fenyegetőzött” — emeli ki már Szent Péter is, mint követendő példát (1 Pét 2,23).

Igy ha meg akarjuk fogalmazni, hogy mit értett Jézus a „vedd úgy, mintha pogány volna vagy vámos” (Mt 18,17) szavakon, ebben Szent Pál igazíthat el. „Minek ítélkezzem azok fölött, akik kívül vannak?... A kinnlevők fölött majd Isten ítélkezik” (1 Kor 5,12—13). A többszörös intésre sem reagáló testvért tehát Istenre kell bízni, nem kell fölöslegesen és erőszakoskodva a kegyelem szervezett organizmusában (vagyis az egyházban) üdvösségéről gondoskodni, ha ő nem akarja. Ez a valóban szellemi magatartás legpregnansabbban Szent Pálnál abban mutatkozik meg, amit tanácsként a keresztény hitre tért egyik házasság esetében ad. „Ha a hitetlen fél elválík, hadd váljék el... hiszen békeségre hívtok titeket az Isten. Honnan tudod, te asszony, hogy megmentheted a férjed? Vagy honnan tudod, te férfi, hogy megmentheted feleségedet?” (1 Kor 7,16). Bizonyára voltak sokan, akik pogányságban maradó házastársuk iránti szeretettől, vagy a Jézustól meghirdetett felbonthatatlan házasság kötelezettségétől vezetettve kétségbeesett küzdelmeket vívtak őket elhagyni készülő hitvestársukért. Micsoda tisztelete az az emberi szabadságnak, és micsoda meghajlás az emberek üdvösségét szuverénül kézben tartó Isten akarata előtt!

A MONOLITIKUS ELKÉPZELÉSEK ORVOSSÁGA. Az igaz, hogy Isten a ki nyilatkoztatásban elindított egy földi téreken emberileg is megszervezett és rendezett üdvösség-folyamatot: az Ószövetségben a választott néphez, az Újszövetségben az egyházhoz való tartozást. De nem hagyott kétséget aziránt, hogy a kezét ezzel nem kívánta megkötni az üdvösség adásában. Jónás próféta könyvének éppen az a döntő igazsága, hogy a választott népen kívül máshoz is küld az Isten üdvösséget hirdető prófétákat, akik olyan eredményeket érnek el, hogy „a ninivei emberek e nemzedékekkel együtt jelennek meg az ítéleten, és elítélik azt... A Dél királynője (is) ... elítéli azt, mert eljött a föld végső határáról, hogy meghallgassa a bölcs Salamont. De Salamonnál nagyobb van itt” (Mt 12,41—42). Tirusban és Szidonban lakó pogányokban, sőt még a hírhedt Szodoma lakóiban is van annyi érték, hogy „tűrhetőbb lesz a sorsa az ítélet napján” (Mt 11,21—22). Nem beszélve Jóbról, ki pogány földön élt, vagy az ugyancsak pogány Száreptai özvegyről, kihez Illés próféta küldetett, és az ugyancsak pogány Náámánról, akit Elizeus próféta gyógyított meg. Ezekre nyíltan utal az Úr Jézus (Lk 4,25 skk). Majd kimondja a választott néphez való tartozás egyetlen elvének megszüntét: „Sokan jönnek majd napkeletről és napnyugatról és letelepednek Ábrahám, Izsák és Jákob mellé a mennyek országában” (Mt 8,17).

De ugyanígy utal arra is, hogy a köréje csoportosuló társasághoz — a kezdődő egyházhoz — való tartozás sem olyan kizárólagos elv, mely egyedüli útja az általa hozott üdvösségnek. „Aki nincs ellenünk, velünk van” (Mk 9,39) — mondja ki az elvet Jézus éppen azzal kapcsolatban, amit János apostol tudat: „Láttunk valakit, aki a te nevedben ördögöt üzött, de nem követ minket. Megtöltöttuk neki, mert nem csatlakozott hozzánk” (uo. 38). Megfeddi őket a tilalomért, mint ahogy megfeddette őket a barátságtalan szamaritánusokra istennyilat lehívó magatartásukért, mert a szállást kérő Jézust „nem fogadták be” (ugyanis zarándokúton volt Jeruzsálem felé). Nyilván felekezeti elfogultsággal találkozik a szamaritánusoknál is, övéinél is. „Nem tudjátok, milyen lelkületűek vagytok. Az Emberfia nem azért jött, hogy lelkeket pusztítson, hanem hogy megmentsen” (Lk 9,53 skk).

JÉZUS NÉVTELEN BARÁTAI. Igen figyelemre méltó, hogy az irgalmazó szeretet csodáit Jézus elsősorban nem azokkal gyakorolta, akik hozzátartoztak csoportjához [talán Péter anyósa az egyetlen, akit meggyógyított (Mt 8,15) és az a „néhány asszony — a kíséretében — kiket gonosz lelkektől és betegségekből gyógyított meg” (Lk 8,2)]. És nem is olyanokon, akik a Jézusba vetett hittől vezetve mentek hozzá, hanem olyanokon, akik talán nem is hallottak róla. A 38 év óta beteg „nem tudta, ki volt”, aki meggyógyította (Jn 5,13), miként a vakon született sem tud egyebet meggyógyítójáról, mint hogy „az az ember, akit Jézusnak hívnak” (Jn 9,11). Jézus későbbi találkozásokor megkérdi tőle: „Hiszel az Emberfiában?” „Ki az, Uram — kérdezi —, hinni akarok benne” (uo. 38).

De e futó kapcsolatok mellett találunk olyan barátokat, akik jelentős áldozatokat hoznak Jézusért, de a tanítványok név szerint nem ismerik őket. A jeruzsálemi bevonulás szamarának gazdája csak „valaki” (Lk 19,31), akinek áldozatos tetteire számít az Úr. És az utolsó vacsora házigazdáját nem neve, de „egy vizeskorsót vívó ember” mutatja meg az apostoloknak. Kik lehettek ezek a névtelen emberek, akiknek szeretetét ismerte az Úr, és akiknek áldozatosságára biztosan számított, de az állandóan vele lévő apostolok nem ismerték őket?

Éppen ez az utolsó mozzanat gondolkodtat el még jobban. Tudjuk, hogy Jézus csodálatos művészi alakítóképtelenséggel tudta egy-egy jelentős alapításának vagy rendelkezésének mellékkörülményeit úgy összeválogatni (vagy helyesebben összevárnai), hogy azok plasztikus kifejezései legyenek kegyelmi titkáinak és gazdagságának. Az oltáriszentség alapítása látszott legfőbb gondjának szenvedése előtt (Lk 22,13), a ráemlékezés és a vele való egység jelének rendelte. Milyen csodálatosan egyesítette ebben az ökenikus szellemet! Szervezetbe tömörített közösségével ugyanis az anonim barát házában és költségein új rend szerinti papságot bevezetve és rendelve indítja el örök imáját az egységért.

A MELKIZEDEK-PROBLÉMA. A kinyilatkoztatás történetében évezredenként bukkann fel Melkizedek neve: Abrahámnál (1 Móz 1,18), Dávid zoltárában (109,4) és a Zsidókhoz írt levélben. Főpapként jelenik meg, aki az éppen valósulás útjára lépett üdvrenden kívülről, egészen váratlanul, szinte indokolás nélkül — mint a szöveg mondja: „apa, anya és nemzetségrend nélkül, napjainak kezdete és életének vége nélkül” — lép föl (Zsid 7,3), képviselve az üdvösségtörténet első ideitől kezdve azt, hogy az Isten, ha el is indít kinyilatkoztatása és üdvössége számára egy történelmi folyamatot, keze ezzel nem kötődik meg. És hogy Dávid zoltárában Melkizedek rendje szerinti főpap támad Jézusban, és nem az üdvtörténetileg elindított papság továbbfejlesztéseként tőkéletesíti papságát az utolsó vacsorán, hanem ezt az új papságot adja tovább. Ezzel felhívott minden őt követőt arra, hogy iránta való szeretetében ne zárja le magát, hanem őrizze meg a nyitott lelkűséget minden irányban. Ha az oltáriszentségben a régi pászka-áldozatot teljesíti be, és ezzel jelenvalóvá teszi a keresztáldozat mellett a kegyelem-szolgálat történelmi, társadalmi és pszichológiai kialakulásának és fejlődésének formáit és az azokhoz való kötődést, illetőleg ragaszkodást, a Melkizedek rendje szerinti papságban, mely az új áldozat bemutatásához szükséges, a papi hatalom mellett jelenvalóvá teszi a mások felé, vagy a más történelmi-társadalmi és pszichológiai alakulatok felé való nyitottságot is az elzárkózás, az elkülönülés, a kiközösítés helyett.

Az ökumenizmus nem akar mindent jóváhagyni. Az ökumenizmus nem akarja a saját maga irányát sem megtagadni, sem fellazítani. De Jézus magatartása szerint megtanít úgy hinni és ragaszkodni az általunk követett úthoz, igazsághoz és élethez, hogy nem veszítjük el érzékünket az üdvösség nagy lelki történéseinek más útjai iránt, mivel Ő a szellem szabadságának és egyéniségének tiszteletében akar mindenkit életközösségbe fogadni. Úgy, ahogy azt Szent Pál fogalmazta meg, és amit minden kereszténynek — legyen az katolikus vagy bármilyen más biblíás keresztény — lelke középebe kellene írni: „Futok a kitűzött cél felé, annak a hitvatásnak jutalmáért, amelyre Isten fölülről hívott meg Krisztus Jézus által... Amiben még másképp gondolkodtok, azt Isten majd föltárja nektek. De amit már elértünk, abban tartsunk ki” (Fil 3,16).

IJJAS ANTAL

A nyugati és keleti egyház dialógusához

Timkó Imre metszően világos könyvének* legnagyobb érdeme az a „re-cognitio”, tehát szabatosan lefordítva, annak újra való fölismerése — valójában újra való átélése —, hogy Krisztus egyházának apostolutódai, egymást kölcsönösen elismerve apostolutódoknak, két ellentétes oldalon állanak majdnem ezer év óta és e megosztottság hovatovábbi megkövesedéséért mind a két fél egymás iránti megértésének hiányosságai egyformán felelősek. XXIII. János zsinati és zsinaton kívüli megnyilatkozásaiban ezért kívánta az egyháztörténészektől a történelmi valóság földerítését. Azért, hogy az egymásért való felelősséget mind a két oldalról: vádák, viszontvadás, sőt önvadás nélkül láthassák és láttassák.

Vadás, viszontvadás és önvadás — majdnem ezer év különélése után? Akár a múlta, akár a mára szólóan mi értelmük volna ezeknek? Csak a valóság a fontos az egyetemes kereszténység történetében, de a miénkben is. Hiszen éppen a mi nemzetünk egyazon időben volt részese a még közös és egységes kereszténység mindkét felének, s mindkettő tradíciójából kapnia és merítenie lehetett. S a saját húsán kellett átélnie a fájdalmasan tépő hasadást, ahelyett, hogy ez a kettő — azonoságaival és különbségeivel — szerencsésen kiegészítette volna egymást a nemzet közlelkében, vallási és világi közkultúrájában. Ha Róma és Bizánc nem válnak szét a kereszténységnek — sőt a keresztény ideológiának — két egymást kizárni kívánó pólusává, akkor kettőjük határterületén talán a magyarságé lehetett volna a legteljesebb és a legharmonikusabb kultúra, egyformán a latin és a görög — és kicsoda fölvirulást adhatott volna ez nemzetünk szellemének! Íme, ekkora a közünk Timkó Imre témájához.

Mindenekelőtt szenvedélytelenül és elfogulatlanul tudós könyv Timkó Imre könyve. A történész és a teológusé, s az elméleti és gyakorlati egyházpolitikusé, aki pontosan tudja, mit nem lehet és mit lehet elérnie. Utóbbi vonatkozásban — az egyházpolitikában — nem többet, mint a dialógust. Erről a következőket írja:

„A történész és a teológus együttes és egybehangolt munkájára van szükség ahhoz, hogy megteremtjük a párbeszéd szükséges előfeltételét, amely nélkül lehetetlen a dialógus. Ez pedig a történeti tények és események összefüggésének valódi ismeretét kívánja meg. Ebben a történésznek feladata az, hogy leveesse a régi szemlélet előtéléit és a tényeket feltáró, igaz történetet írjon. A teológusé pedig az, hogy az egyház teológiájáról helyes tanítással segítse a történelmet. A történetírás nem lehet a zsinat után többé az apológia eszköze, a teológiának pedig az a kötelessége, hogy az egyház arculatának időfölköti vonásait és lényegének jezeit mutassa be, függetlenül a történelem folyamán hangsúlyt nyerő egyházpolitikai szempontoktól. A megújításnak ezeket a kötelező előfeltételeit csak az értheti meg, aki megértette már, hogy az egyház nem uralkodásra, hanem szolgálatra alapított közösség...”

Annak ellenére, hogy itt a szerző elhatárolja magát „történelem folyamán hangsúlyt nyerő”, ki nem mondottan időleges egyházpolitikai szempontoktól, nehéz vol-

* Timkó Imre: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Szent István Társulat, Budapest, 1972.

na munkájában nem látni meg az egyházpolitikai szándékot. Hiszen maga ismeri el a párbeszéd szükséges voltát. És azt, hogy könyve ennek előmozdítására íródott. S ez már maga is egyházpolitika. Műve pedig annak mintegy aktualitás-szülte kézikönyve.

Az aktualitás az az ökumenizmus, „amely valamikor a keresztény Kelet elkülönültségét, Rómától való függetlenségét és azzal való szembehelyezkedését” jelentette, amelynek azonban XXIII. János pápa már a zsinat-előtti „re-cognitóját” adta vissza, „eredeti, ősilég közösen értelmezett tartalmát”. A szerző linguisztikailag is értelmezi a fogalomnak és szavának több oldalról származó tartalmát. Az „oikumené” szó eredetileg hajlékot jelentett, de idők haladtával a kultúra, nyelv, szellemiség közösségeit. A népek egységét és általánosságát. A legtágabb értelemben a lakott földet. Az Újszövetségben a „hit általánosságát”, „Krisztus mindenki számára alapított egyházát”, „az üdvösség művének beteljesülését”, „a megváltás célbaérését”. Sőt végső értelemben — az őkeresztény és a bizánci liturgiában egyaránt — „Isten országát”. Végül pedig ugyancsak az „oikos” szó őseredetű, legáltalánosabb indoeurópai formájából, az „oueikos”-ból származik a latin „vicus”, amely utcat, útvonalat, utat jelentett. Átvitt értelemben tehát az egység megtalálásának teológiai és erkölcsi programját.

Az „oikumené” tehát az egység fogalmának megjelölése. Szentírási fogalom — és szóértelmezésben a krisztusi egységé, amit Ő tűzött egyháza elé. Ezzel szemben jelentkeznek a szerzőnk fölsorolta különbözőségei, amelyeknek egyik csoportját úgy jelöli meg, mint amelyek „legálisak”, azaz maguktól értetődőek és természetesek. A legelsőként ilyenek a keleti és nyugati kultúra egymástól eltérő természetéből fakadóak.

Szellemi különbségek: „keleti” és „nyugati” szemléletformák

Ezek szellemi síkra vetülve valóban nagy különbségeket mutatnak Nyugatnak — különösen későbbi — közgondolkodásával szemben. A nyugati embereket, a latinokat, a tőlük leszármazó román leánykultúrákat, azonkívül a germánokat s a mindezek befolyása alatt állókat elsősorban az értelemmel, rációval fölfogható s legtöbb esetben kézzel is megfogható tapasztalati dolgok érdeklik, amelyeket azután ugyanez a hajlam további részekre és funkciókra bont, s mindezeket „meghatározni” igyekszik; viszont a sajátosan „keleti” szemlélet mindezeket egyesítve, ezeknek „lényegét” kívánja megragadni, sőt szemlélni és átélni. Nem annyira a fogalmi ismerés helyett, mint inkább mellette; a megismerés kiváló módja az eszköze az intuíció. A részek analizésénél sokkal jobban érdekli őket az egészlet egységbe foglaló „jel” (szimbólum); elsősorban ezt tekintik valóságnak. A „meghatározás” (definíció) kevésbé érdekelt számukra. Ez nem kevesebb értékű, vagy gyarlóbb, vagy fejlettebb, mint Nyugatnak élesebb fogalmakban való gondolkodása, csak éppen „más”, másra irányul és mást emel ki. Hiszen maga a „dolog”, a létező, sokkal több vonást tartalmaz a valóságból, mint absztrakciója, a fogalom; viszont azt sokkal könnyebb és sokkal egyszerűbb használni, mintegy a valóságban létező dolgoknak matematikailag egységesítő elvonásaként.

Szerzőnk nagyjából ezeket állapítja meg mint a „keleti” és a „nyugati” gondolkodás jegyeit, mintegy készen így találva abban a korban, amikor Diocletianus császárnak, a háború és béke, a birodalom megóvása, a politikai kormányzás és gyakorlati közigazgatás érdekében ketté kellett választania a birodalmat Occidensre és Oriensre. S a keleti kereszténység megnevezésének alapja még ma is az, hogy „Kelet” alatt a hellénizmusnak a Nagy Sándor hódította területe értődött, az a „Kelet”, amelynek az előbb vázolt gondolkodásmód volt az élet- és valóságsemlélete. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ennek az ősi örökségnek a népei a számukra adott valós kategóriák szerint ismerték meg a kereszténységet s építették abban tovább a maguk üdvösségét, mint ahogyan a nyugatiak is. Mind a kettő más és más hangsúlyú vonatkozásokat emelve ki belőle; azokat, amik közelebb állottak a saját ismerési és gondolkodási formáikhoz. A szerző nyilván előzetes elvi döntése alapján tette egész művén végigvonuló gyakorlatiává, hogy sehol és semmiféle vonatkozás kapcsán nem kíván a kereszténység felvétele előtti időkről beszélni. Ez nem hiba és nem hiány, sőt minthogy logikusan végigvitt, szigorú pontosságú, még erény is. De ha itt (s még egy később megemlítésre kerülő más helyen) eltekint ettől a következetességétől, az olvasót megzavaró minden fölösleges kitérés nélkül lehetővé vált volna annak közlése és magyarázata, hogy ez az ún. „keleti” gondolkodás a maga sajátos formái szerint semmi esetre sem azonos a görög gondolkodással. Nyelvtanilag esetlegesen (és valóban

elégé sok konkrét esetben) görög, hiszen a hellenizmus telepedett rá a nagysándori biradalom keleti népeire. De e népek saját gondolkodásformái továbbra is érvényesültek, s új kultúrnyelvük csillogó lakkja alatt visszahatóttak a hellénista görög-ségre s végül az vette át tőlük szemléleti módjaikat. Ilyen módon ömlöttek be eredetükben szír, egyiptomi, kappadox (méd), perzsa, sőt akkád fogalmak és gondolatok a hellenizmusba, és alakult ki természetes hordalékukból (amit szintén nem pejoratív értelemben mondunk) az a későbbi, majd középkori bizánci-görög eszmevilág, amely olyan színes és eredeti részt adott a kereszténységnek. Ez minden volt, csak nem a klasszikus görög gondolkodás. Legfeljebb bizonyos részben annak platonista irányulása, mint a nyelvileg hellénista Kelet által átvett, majd attól még élesebbé színezett s Bizáncnak így visszaadott ógörög rokon-örökség. Talán érdemes volna a keleti kereszténység szerzőnk által is nagy megértéssel emlegetett platonista vonásának múltját e vonatkozásban is föl kutatva, külön és vastagabb esetvonásokkal kirajzolni. A közvetve bizonyító anyag a keleti régészet két nagy forradalmárának, *Breastednek* és *Albrightnak* műveiben már évtizedek óta együtt van. Különösen Albrightéban (*From Stone-Age to Christianity* — „A kőkorszaktól a kereszténységig” — Baltimore, 1948). Óskeresztény vonatkozásban pedig magyar tudós is foglalkozott ezzel a tárggyal, *Ivánka* Endre. Az 1930–40-es években nem egy tanulmánya jelent meg erről az akkori *Theológia* című folyóiratban, most pedig hasonlóakat és újabbakat sorol föl tőle két helyen is Timkó Imre könyvének gazdag bibliográfiájában. Szerzőnk tehát tud a még nem keresztény Kelet gondolkodásának a platonizmussal párhuzamos gondolkodási irányáról, viszont önkéntes elhatározásból nem vonta bele tárgyalásába; mi azt hisszük, nyugodtan megtehette volna, még akkor is, ha eredetileg és eleve nem kívánta már-már túl gazdagnak mondható anyagát még bölcsellettörténeti vonatkozásokra is kiterjeszteni.

Annál szabatosabban adódnak a szerző előadásában a további legitím különbségek. Amikor a két nyelv, a görög és a latin, az egyházi használatban olyannyira „elfeledkeztek” egymásról, hogy kölcsönösen fordításokra volt szükség, akkor természetesen még nem tudtak, nem is tudhattak a nyelvek kultúraformáló funkciójáról. Az „egynyelvűség”-szemlélet folytán később „egyik fél sem tudta elgondolni — később nem is akarta —, hogy a hit titkát másképpen is meg lehet határozni, közölni és kifejteni, mint ahogyan saját közössége saját nyelvén, saját gondolkodásmódja szerint teszi azt”. De az természetes, hogy az anyanyelv a szellemi lét belső struktúrájának alakítója. A görög nyelvnek például erre a fogalomra, „*primatus*” egyszerűen nincsen szava a fogalom latin értelmezésében. A szavakat a görögök használnak, nem jelent mást, mint tiszteleti előjogot, de nem *jurisdiction*-t. Hiányzik a „*vicarius*” egyházzjogi és egyházkormányzati szempontból oly fontos fogalmának megfelelő szó is. Vagy olyan, a bűnbánat szentségében nélkülözhetetlen fogalmaknak és szavaknak, mint a „*poenitentia*” (bűnbánat), vagy „*satisfactio*” (a bűnbocsánathoz szükséges elégtétel) sincs a görögnek szava. Ugyanilyen kínos meglepetés a latinok részére, hogy az „*infallibilitas*”-ra sincs. Ami volna, egészen más; a bűn elkövetésére való képtelenséget jelenti, az általános büntelenséget, az eredeti bűn következményei alól való mentesítést, amit Isten egyedül csak Szűz Máriának adott, a „malasztal teljességet”, nemcsak a görögben, hanem a modern egyházi szlávban is. S mindez számtalan félreértésnek okozója ma is.

Ha valaki akarja, ám minősítse ezeket a rendkívüli gondú fogalom-elemzéseket nyelvészeti strukturalizmusnak, de valószínű, hogy az igazság mélyebben van: ezek az analízisek a két nyelv azonos és különböző jelentésű szavairól valójában kultúr-morfológiai kutatások. S a fogalmakat azért hordozzák különböző szótári jelentésű szavak, mert a nyelvtörténetnek ezek a kultúrák morfológiáján alapuló megoldásai még ismeretlenek voltak.

A két kultúra két különböző társadalmi szerkezetet is hordoz — az első ezer év folyamán például, míg a nyugati kereszténységben kizárólag az egyházi elemek voltak a teológiai és világi művelődés hordozói, addig a keleti kereszténység kultúrkörében igen jelentős szerepet kaptak mindebben a világiak is. És ez is idővel elválasztó tényezővé vált a keleti és nyugati kereszténység között.

A két különböző nyelv, a két különböző kultúra, a két különböző társadalmi szerkezet ellenére azonban a Kelet és Nyugat kereszténysége nagyjából — nagyjából! — történetük első ezer éve alatt egyazon kereszténység volt. Benne azonban egyre növekedtek a poláris feszültségek, különösen a világi politika, és nem is annyira az egyházpolitika területén.

A bizánci „keresztény” császárszeme pogány eredete

Ennek a történelmi esetlegességnek teljességében való közlése nem tartozik Timkó könyvének feladatai közé, s ő itt is logikusan ragaszkodva a saját maga megszabta időhatárokhoz, világosan látja és megállapítja a bizánci „keresztény” császárszemeny pogány eredetét, s a kereszténység fölvetését megelőző fázisokra nem tér ki. Gondoljuk, talán nem lett volna érdektelen századunk még mindig legnagyobb francia egyháztörténészének, *Batiffol Pierre*-nek, azokat a konstrukcióit ismertetni, amelyek annak különösen első (*L'Église naissante*, Paris, 1911) és második kötetében (*La Paix Constantinienne*, Paris, 1914) foglaltatnak és amelyeket Timkó Imre is ismer. Batiffol gondolatsorai röviden a következők:

A III. század második felére — nem a kereszténység közvetlen és közvetett hatásai nélkül, sőt bizonyos mértékig az ellene indított üldözés következtében — a Birodalom vezető elemeinek többségében megdőlt a politeizmus mint vallási ideológia. Több forrásból: görög bölcelet, mithraizmus előlépett valamiféle homályos egyistenség-gondolat; ez azonban nem papságra vagy teológiára volt elsősorban építve, hanem a római császárságra, melyben ezt az „állam-monoteizmust” a császár személye képviselte, mint a transcendens istenségnek földi megbízottja és helyettese. Ennek a gondolatnak terjesztői, mondhatni publicistái: politikai költők, az ún. „panegirikusok” voltak. Konstantin még galliai cézár korában megkapta a maga obligát istenség-dicsőítését a panegirikusoktól. A pogányság vezető szellemi körei tudtak az ő keresztény rokonszenveiről, ezért különösképpen meg akarták nyerni maguknak császár-istenségét dicsőítő írásaikkal. Ezekről Kelet is nagyon jól tudott, főként a cezarei Euzébiosz, aki nem látott semmi ellentétet abban, hogy a kereszténység történetírójából Konstantin udvari publicistájává legyen, s ő dolgozta ki szellemi műhelyében a császárszeme „megkeresztelésének” gondolatát. Az uralkodó az „egyház védője” lett, a külső erővel szemben rendező hatalom, „episzkoposz ekterosz”, tehát „az egyház külügyeinek” püspöke, a keresztényi egységnek záloga és biztosítója.

Ezt még érdekesebbé fokozzák ennek az eszménynek alig valamivel később ariánizmusl létrejött kapcsolatai. Arius ugyan a görög bölceletnek abból a tanításából alkotta meg egyszemélyű Atyamonoteizmusát, hogy Isten azért nem teremthet anyagi világot, mert lény megsebesülne az anyaggal való érintkezéssel, ezért teremtette meg erre a célra az Igét, — azonban a gondolata híveivé lett szíriai, kisázsiai és balkáni püspöki kisebbség azonban fölismerlte az eszmében rejlő hatalmas politikumot, mellyel a császárt a maguk oldalára lehet állítani. A „keresztény császárszeme” e pogány állam-monoteizmusból és ariánizmusból való eredése sokat megmagyaráz abból, miért voltak időnként ariánus császárok, akik Isten földi képmásának tartották magukat; még jobban érthetővé válik a gondolat fejlődése Justinianus császár kódexének világhírű ötödik „novellájáig”, mely szerint a császárt maga Isten küldötte a világnak élő törvényül. S kidomborodik — így a közvetlen pogány állam-monoteizmusból való eredésként — a cezaropapizmusnak hangsúlyozottan nem keresztény eredete is.

Általában azt mondhatjuk, hogy a magyar katolikus és az egész magyar tudományos irodalom aligha láthatott ennyire tárgyilagos és teljes látóhatáru könyvet e ritka témáról. A szerző a nyugati egyház történetét a keleti egyház felől is szemlélve mutatja be; a nyugati kereszténység „univerzális egyházát”, ahol az egység biztosítója a római püspök személye, tanítási és egyházkormányzati tevékenysége, s ahol a püspökök s a pápa között csak egyetlen fórum („instancia”) van, a metropolia („érsekség”). Kelet „birodalmi” kereszténységében és egyházában a metropoliák és a pápaság között részben történeti tradíciók (Alexandria, Antióchia), részben kegyeleti megbecsülés (Jeruzsálem, amely azonban egyházkormányzatilag a cezarei érsek alárendeltje), részben politikai rang (Konstantinápoly) folytán még pátriárkátusok is elhelyezkednek a maguk már-már pápai jogkörével, s féltékenyen vigyáznak, hogy a Nyugat pátriárkájának is tekintett Róma ne avatkozzék „belügyeikbe”. A pátriárkátusok ma és a jövődre rendkívül szerencsés őstípusai az egyházkormányzat decentralizációjának, viszont az akkori körülmények között lehetőségei és alkalmai voltak annak, hogy a világi hatalom és az egyházkormányzati jogigények egymás ellen játsszák ki őket és főlébük próbáljanak nőni. Keleten lassankint — konstantinápolyi székhellyel — kialakul egy új egyházszemlélet, amely a pátriárkátusokat az egyház ősi alkotmányaként látja (valójában a 381-es konstantinápolyi zsinat kísérelte meg így rendezni helyzetüket), a római püspökökben viszont egyre inkább Nyugat pátriárkáit, noha tiszteleti előjogaikat mindig elismer-

ték és döntéseiket nemegyszer igénybe vették. De a bizánci császárság udvari protokollja beletagolta őket a pátriárkák sorába.

Hogy a bizánci keresztény császárság csalódottan és féltékenyen nézte a római papaság szerepét a germán keresztény császárság megteremtésében, azt eddig is tudtuk. De inkább a Timkó Imre által közölt anyagból látható, hogy még a legmodernebb és alapvető mai egyháztörténeti szintézisekhez is adhat bizonyos új szempontokat a keleti szemlélet. Feltűnő volt, idáig is, a pápaság IX—X. századi helyzetének alakulása a római főnemességgel szemben. Miért lépett föl oly váratlanul és átmenet nélkül ez az új tényező a pápaválasztásoknál, oly kevés ambíciókkal és befolyással? Miért kezdi pápává választatni a maga sorából a saját jelöltjeit? Miért szerepel a pápák történetében akkora hatalommal *Marózia Senatrix* a maga bizáncias szépségével, eleganciájával, politikai készségeivel? Ezekre a kérdésekre a nyugati egyháztörténet válasza idáig az volt, hogy a római főnemesség a maga campagnai földbirtokainak hatalmi, onnét előteremtett fegyveres erejére támaszkodva vonult be egy hatalmilag légüres térbe; családjai számára ragadva el a pápai szék hatalmát. Nos, Timkó Imre könyve merőben más választ ad a nyugati eseményeket kiegészítő szemléletből. Mind a bizánci uralkodók, mind az egész birodalom egyházi és világi körei „árulónak” tekintették a pápaságot, mert az Itáliát előntő utónép-vándorlás hullámai között sem a törpe longobárd fejedelemségeknek, sem a normannoknak udvari püspökeivé nem válhattak. Sőt az egész Észak-Afrikát előntött iszlámnak Itáliát meghódítani kívánó támadásai ellen is védekeznük kellett. Rómának rá kellett tehát szánnia magát először a frank-germán birodalommal való szövetségre, később a frank, majd a német-római császárság megteremtésére. De a Bizánccal rokonszenvező római főnemességből heves el-lentmondást váltott ki ezzel a barbárnak tekintett új nyugati császársággal való összefogás. Ők abban nagyobb veszélyt láttak Róma függetlenségére nézve, ami azzal fenyegette őket, hogy Bizánc — amint hitték, csak átmenetileg — nem tudott törődni Róma sorsával. De azért ne feledjük, Bizánc rómainak tartotta és „Róma-josz”-nak nevezte magát (Keleten és az egész arab világban ezért hívják még mindig „rumik”-nak a keresztényeket).

De hát egy majdnem öt és félszáz oldalas könyvnek minden tételét nagyon nehéz volna ideidézni. Az események mindkét oldalon kérlelhetsenlen haladtak a szakítás felé. Az együttélés utolsó háromszáz éve (750—1050) már ennek jegyében telt el. A műben sorra vonulnak el előttünk császárok és pátriárkák, szerzetesek és világiak, pápák és Bizáncba küldött egyházi diplomataik. A távolság — a meg nem értés értelmében — a két fél között egyre nőtt. S a történetíró briliáns teljesítménye éppen az, hogy az adatok, tények és szerepek közlése anélkül történik, hogy előadásuk hideg és érzéketlen volna, mégsem hajlik sem Kelet sem Nyugat felé. Olyan, mint a modern festmények, amelyek hatásaikban ábrázolják a színeket és együtthatásaikban ragadják meg valós hitelességükkel a nézőt. Olyan tudományos munka, amelyet lenyűgözve olvashat, nemcsak a katolikus vagy a keleti egyház híve, hanem akár a hit nélküli is, mert történelmi valóságokat ábrázol.

A következő rész valamennyi keleti egyház történetét tartalmazza, a tömörséget „irodalmi” megírtsággal is szolgálva; helyenkint olyan érdekes, mint egy regény. S amikor az olvasó azt hiszi, hogy ezt már nem is lehet fokozni, következik az utolsó rész, még kiválóbb anyagával, szempontjaival, és éppen ezekben a keynes kérdésekben mutatkozó tökéletes tárgyiságával: „A keleti szertartású kereszténység története Magyarországon”. A magyar történeti közfelfogásnak általában az volt, és még ma is az a sztereotípiája, hogy Szent István, mikor döntésére került a sor Kelet és Nyugat között, a latin és nyugati egyházat választotta, és ez a döntés szorította ki a keleti egyházat a magyar földről, egy rövid életű, afféle történeti közjáték után. Ez a nézet afele hajlik, hogy nagyon is egyszerűsítse azt, ami igazában történt. Szent István életideje alatt mindenekeelőtt még nem volt külön „keleti” és „nyugati” egyház. Bár Kelet és Nyugat a szó meghatározott értelmében már léteztek, s legalábbis a III. század óta elkülönült egymástól a keleti és nyugati liturgia: Szent István előtt vagy háromszáz évig, utána pedig még vagy kétszáz évig tartottak a magyarságnak a keleti szertartású kereszténységgel való, kölcsönösen baráti kapcsolatai.

Sok minden amellet vall, hogy a keleti szertartások már akkor magyarok voltak, amint ez a Halotti Beszéd eredetének filológiai kikutatásából is jól sejtethető. És Szent István, aki a római-latin orientáció mellett döntött, miért írja Szent Imréhez intézett Intelmeiben azt, hogy nem lehet a latinokat görög módon, de a görögöket sem latin módon irányítani? S miért alapít nemcsak Rómában, hanem

Konstantinápolyban is zarándokházat a Szentföld felé tartóknak? Mindezek arra vallanak, hogy döntése ellenére igyekezett Róma és Bizánc között egyensúlyt tartani. Ő jegyeztette el egy görög hercegnővel Szent Imrét, s minden valószínűség szerint ő építette a leányfővel maradt özvegy számára a veszprémvölgyi apáca-monostort. Egész sor trónörökösünk, már a szakadás után, Bizáncban nevelkedett egy ideig. III. Béla majdnem császár lett ott. Bizonyára nem véletlen és nem a keleti szertartású kereszténységnek ipso facto magyarellenességéből fakadt az, hogy mindezek a keleti rokonszenvek az Árpád-ház kihalásáig fennmaradtak.

Csak két dolgot említünk még Timkó Imre gazdag anyagából. Az egyik a „Móhácsi Miatyánk”, amit egy rác pap írt föl magának, rossz kiejtés nyomán, cirill betűkkel, hogy magyarajkú hívei legalább ezt tudják magyarul imádkozni... A másik pedig: az eredetileg délszláv balkáni hajdúk tekintélyes részét az általuk és számukra kiharcolt görög katolikus magyar szertartási nyelv tette végleg magyarrá.

HERIBERT MÜHLEN (Paderborn)

A JÖVŐ REMÉNYSÉGE: VALAMENNYI KERESZTÉNY KÖZÖS ZSINATA

Az Egyházak Ökumenikus Tanácsának Hit és Egyházszerkezeti Bizottsága az 1971 augusztusában Löwenben tartott közgyűlésén magáévá tette az uppsalai nagygyűlés egyik kezdeményezését, amely arra hívja fel a tag-egyházakat, hogy készítsék elő azt az időt, amikor „ismét egy valóban egyetemes zsinat szólhat majd minden keresztényhez és felderítheti a jövő útját”. Ez a javaslat egyszeriben nagy reménységet ébreszt: a II. vatikáni zsinat végül is megmutatta, mi minden lehetséges egy zsinaton. Az egész egyház konkrét gyűlése egyetlen helyen és általa a személyes kapcsolatok sorozata a részegyházak (egyházmegyék) képviselői között, olyan fejlődést tesz lehetővé, amely egy ilyen zsinat nélkül soha nem jönne létre. Ez a fejlődés a zsinat találkozási jellegén alapul, valamint a gondolkodás egyetemesülésén. Mindennek az alapja pedig, hogy a zsinatok „a Szentlélekben való összejövetelek”, és ez itt sokkal láthatóbban, intenzívebben tapasztalható meg, mint az egyház szétszórtságában a világban. Ezért a konciliaritás, az együttlét egyetlen helyen, az egyház lényegéhez tartozik.

Így remélhetjük azt is, hogy a különösen a II. vatikáni zsinat után megindult ökumenikus fáradozások egy valamennyi keresztény részvételével rendezett egyetemes zsinaton valóban új szakaszba léphetnek. Pillanatnyilag ugyanis fennáll az a veszély, hogy valamiféle polarizáció jön létre azok között, akik egyrészt át nem gondolt kísérletekkel túlságosan előremennek, és azok között, akik egyre nagyobb mértékben türelemre és megfontolásra intenek. Csak a zsinati magatartás gyakorlása, regionális és helyi szinten egyaránt, akadályozhatja meg ezt a polarizálódást. Ennek a gyakorlatnak híjával ugyanis Isten népét váratlanul érné egy ilyen zsinat, és akkor később újabb polarizációk alakulhatnának ki. Mindenesetre, ha figyelembe vesszük, hogy oly sok keresztény hagyja el mindenütt egyházát, azt kell mondanunk, hogy nincs sok idő hátra.

Az újabb történetírás az ökumenikus zsinatok négy különböző típusát különbözteti meg: a nyolc ókeresztény zsinat, a virágzó középkor pápai zsinatai, a XV. század reprezentatív zsinatai és az újkor hierarchikus zsinatai (H. Jedin, A. Grillmeier). Ezeknek a zsinatoknak legnagyobb részét azért hívták össze, mert az egyház egységét valamiféle eretnenség veszélyeztette. Az egységet úgy őrizték meg, hogy dogmatikus tételeket fogalmaztak meg, amelyeknek el nem ismerése a kizárást vonta maga után. Az egységet úgy értelmezték, mint a hit és gondolkodás uniformitását: „Aki nem vallja... az kiközösítendő”; vagy éppen: „Ha valaki —

amitől Isten óvjon — arra merészkednék, hogy ennek a mi végérvényes döntésünknek ellentmondjon, akkor kiközösítendő” (I. vatikáni zsinat a pápai tévedhetlenség definíciójával kapcsolatban). Tehát mindenkinek ugyanazt és ugyanazon a módon kell gondolnia és hinnie. Az ilyen egyöntetű egység csak alárendeltség és kiközösítés révén hozható létre.

Ezzel szemben az uniós zsinatoknak Lyonban (1274) és Firenzében (1439) egészen más szerkezetük volt. Ezekben például azon a kérdésen is vitatkoztak, vajon a Szentlélek az Atyától és a Fiútól ered-e, ahogy a latinok a maguk Credójában imádkozták, avagy a görögök szellemében a Fiú által ered az Atyától. A két zsinaton azonban semmiféle dogmatikus formulát nem rögzítettek, amelyet aztán mindkét egyháznak vallania kellett volna. Ehelyett inkább a lyoni zsinat negyedik ülésén, 1274. július 6-án csupán arra került sor, hogy a mise keretében a Credót latinul, majd görögül a „*filioque*” kifejezéssel énekelték. Miután a görögök ily módon kinyilvánították a „*filioque*”-be vetett hitüket, megengedték nekik, hogy megőrizzék hitvallásuk hagyományos szövegét. Itt tehát az egységet nem egy *tétel* közös megvallása révén kísérelték meg, hanem az egymás közötti *összhang* révén, amelyben a tétélesen megfogalmazott igazság másodlagos. Ilyenfajta szándéka van az 1439-ben kelt zsinati dekrétumnak is. Ebben megállapítást nyer, hogy a latinok és a görögök „a különböző fogalmazással (*diversis vocabulis*)” egy és ugyanazt a dolgot akarják mondani és hogy ezekből a fogalmazásokból egy és ugyanaz az igaz értelem (*unus et idem veritatis sensus*) következik, illetve hogy azok ugyanarra az értelemlre „céloznak”.

Itt tehát az egység nem azáltal őrződik meg, hogy mindnyájan egyetértenek egy megfogalmazott tételben, hanem hogy egymás között megteremtik az összhangot és megállapítják, hogy különböző perspektíváik egy és ugyanarra az értelmezésre céloznak. A görög Szentháromságban perspektívája a maga üdvösség-ökonomiai szemléletével a kezdet nélküli Atyából indul ki, míg a latinok perspektívája az egyetlen isteni természet egységét hangsúlyozza. Minthogy mindkét perspektíva a maga módján tartalmazza a Szentháromság egyetlen misztériumának egyetemes értelmezését, nem lehet őket egyetlen formulába összepréselni. Az igazság itt a különböző perspektívák vonatkozási kapcsolata, mégpedig oly módon, hogy annak középpontja nem határozható meg pontosan. Noha mindketten erre a centrumra törekszenek, az nyitott és elmondhatatlan marad. Végeredményben ez azzal függ össze, hogy a Szentháromság abszolút misztérium, amelyet bármilyen sok perspektívából közelítsünk is meg, soha nem ragadható vagy érthető meg kellőképpen. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy rudimentális és esetenként szükséges elhatárolódások kívánatosak lehetnek (ha például valaki a Szentlélek istenségét alapvetően tagadná). Minthogy azonban maga az egyház is a hit szigorú misztériuma, a firenzei uniós zsinat módszere példamutató lehetne egy eljövendő egyetemes zsinat számára is, amelyen minden keresztény képviselve van.

Mindenesetre a jelenlegi egyházak között a különbségek ennél jóval nagyobbak. Itt alapjában véve nemcsak egyes különbözőképpen értelmezett tanításokról van szó, hanem mindenkor a hit egészéről, egész tartalmával és részletelemeivel együtt, amelyeket más-más aspektusból tekintenek és más-más hangsúllyal vallanak. Éppen ezért egy ilyen zsinat szempontjából új modell után kell kutatnunk. Aligha van kilátás arra, hogy az egység a fogalmazások olyan sokféleségével helyreállítható lenne, amelyeket mindenkinek magáévá kell tennie. Az eljövendő zsinat konciliaritása éppen ezért nem irányulhat arra, hogy az uniformizált gondolkodást és hitet állítsa helyre. Ehelyett inkább a firenzei uniós zsinat modelljét kellene tovább fejleszteni. Ebben az értelemben a „konciliaritás” többértelmű fogalmát a „konvergencia” fogalmával kellene egyértelműbbé tenni. A latin *convergere* szó azt jelenti: valami felé hajlani, valamire irányulni, valami felé összetartani. Ennek megfelelően a konvergencia akkor tapasztalható meg, amikor több személy, vagy személyekből álló csoport ugyanazt az eseményt különböző perspektívákból közelíti meg. Az emberi megismerés és emberi tapasztalás történetiségének és alkati egyoldalúságának következménye, hogy a komplex történeti eseményeket, a hit misztériumainak komplex voltát nem lehet egy szempontból, egyet-

len perspektívában kielégítően sem leírni, sem megtapasztalni. Minden egyedi kijelentés szükségképpen más egyedi kijelentésekkel feszültségben szól ugyanarról az eseményről, hiszen más szemlélet alapján közelítették meg. Mennél inkább különböznek tehát egymástól ezek a perspektívák, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a lehető legátfogóbb képet kapjuk meg. A konvergencia révén szerzett tapasztalat azután úgy jön létre, hogy az eseményt több személy és több személyi csoport ragadja meg. Ezek a személyek vagy személyi csoportok kicserélhetik tapasztalataikat, átvehetnek egymástól tapasztalatokat és bizonyos körülmények között bírálhatják is egymást. Ilyen módon az egymástól független különböző tapasztalatokat nem összegezik mechanikusan, hanem vonatkozási kapcsolatba állítják őket, amelyben mindenki mindenkivel összeköttetésben van.

Hogy mindennapi példát mondjunk: egy közlekedési balesetről a különböző beszámolók sohasem lesznek egybehangzóak. Már a „megfigyelési pontok” különbsége azzal jár, hogy minden megfigyelő számára az esetnek egy másik oldala jelenik meg, amelyet egy más megfigyelő pontról nem is lehetett volna látni. Azonkívül a beszámolóba mindig belekerülnek szubjektív elemek is, amelyeket a megfigyelő nevelése, karakterológiai típusa stb. határoz meg. A közlekedési balesetről szóló beszámolók tehát szubjektív „színezetűek” anélkül, hogy bármelyikük is emiatt szükségképpen a valóság meghamisítása lenne. Ez persze semmiképp sem akadályozza annak, hogy megállapíthassuk, mi történt valójában. A valóság megismerésének akadályozása csak az lenne, ha egyetlen perspektívát abszolutizálnánk. Régi joggyakorlat, hogy egyetlen tanú bizonyossága sohasem elegendő. Minél több tanúság szól viszont a szóbanforgó kérdéstről és minél több közöttük az egybehangzó, annál hitelesebb a konvergencia révén földerített igazság. Viszont éppen ezért nem lehet az ilyen igazságról demokratikus többséggel „szavazni”, mert hiszen az ily módon kiderített igazság valószínűleg nem is fejezhető ki. Ez a nyíltság, ez a konvergencia révén szerzett nyilvánvalóság erősen különbözik az igazság hagyományos görög-nyugati értelmezésétől, amely a dolgokat nem látja sokoldalúnak, sok rétegűnek, tehát komplexnek. Még inkább különbözik ez a matematikai megismerésnek attól a világhosszától és egyértelműségétől, amelyet *Descartes* követel. Persze arról sincs itt szó, hogy a valószínűségeket egyszerűen egymásra halmozzuk, mert hiszen ennek a halmozásnak eredménye sem lesz több, mint valószínűség. Ha viszont a tapasztalatokat, érveket, megismeréseket a maguk egymás közötti konvergenciájában ragadjuk meg, akkor az eredmény a lehető legnagyobb „morális” bizonyosság lesz. *Newman* bíborostól származik a hasonlat az egy síkon — mondjuk egy rajztáblán — meghúzott két egyenesről: látjuk, hogy egy metszéspont felé haladnak, „és bizonyosak vagyunk, hogy egy adott távolságban valóban találkoznak is, noha ezt a találkozási pontot valójában mi nem látjuk”.

Egyébként a modern atomkutatás is hasonló modell szerint dolgozik: „ez szinte az egyetlen módszer, amely az empirikus tudományoknak az általános érvényű tételek felállítására céljából rendelkezésére áll; a valószínűségeket a bizonyítások halmozásával gyakorlati bizonyossággá fokozni” (*C. Fr. v. Weizsäcker*). Ehhez jön még a *Heisenberg* által kidolgozott bizonytalansági reláció: „A fizika területén egyáltalában nincsenek abszolút objektív eredmények, hiszen a kutató önmagát is beleviszi a kutatási folyamatba és később már nem húzhatja ki magát az eredményből.” Ez a feldolgozhatatlan „szubjektív” elem mindenfajta emberi tapasztalásba, minden emberi megismerésbe földolgozhatatlan bizonytalanságot visz bele. És különösképpen érvényes ez, amikor a megtapasztalando és felismerendő önmagában is teljesen „bizonytalan” marad, amikor ugyanis a hit legszorosabban vett misztériumairól van szó, amelyek az ember számára egy örökléten át áthathatatlanok és megfoghatatlanok maradnak.

Vajon a konvergenciánk ezt a modelljét nem lehetne-e az egymástól elszakadt hitvalló egyházak jövőendő konciliaritására is alkalmazni? Valamennyi most még elszakadt keresztény egyház elismeri a bibliát, mint teológiájának és egyházi életének normáját. Így kézenfekvő, hogy a bibliai iratokat kérdezzük meg a bennük föltételezett egység struktúrájára vonatkozóan, különös tekintettel éppen a valamennyi keresztény jövőendő zsinatára. (Ezúttal itt csak az Újszövetségről

legyen szó, noha kimutatható lenne, hogy az ószövetségi iratok is az eljövendő Krisztusra konvergálnak.) Mindenesetre fennáll a nehézség, hogy az egzegéták és szentírás-tudósok felfogása megoszlik az Újszövetség egységét illetően.

Anélkül azonban, hogy ebben a problémában itt most különösebben elmélyednénk, egyszerűen rá kell mutatni arra a tényre, hogy a názáreti Jézus nélkül nem lehetne szó Újszövetségről. Valamennyi újszövetségi iratot (és azokon túl még sok minden egyebet is) ő kezdeményezte, és a legkülönbözőbb kulturális és vallásos hagyományon keresztül is, ezek ismét csak feléje konvergálnak. Azonkívül döntő tény, hogy az ősegyház nyilvánvalóan úgy tudta: az üdvösségüzenet egy és oszthatatlan! Az „evangélium” szó (ez az üdvösségüzenetnek, illetve tartalmának élő, mondott igéit jelenti) az egész Újszövetségben sehol sem áll többes számban, hanem mindig csak egyes számban. És még csak csírájában sem valószínűsíthető, hogy a különböző hagyományok, amelyek az Újszövetségben észrevehetők, egymástól elkülönülő hitvallásokként értelmezték volna önmagukat. Ha később a régi egyházban már beszélnek is „az evangéliumokról”, még mindig nem különböző üzenetekről van szó. *Ireneus* szerint a különböző és immár könyvvé vált „evangéliumokban” Isten egyetlen evangéliuma van meghirdetve. Ugyanezen a nyomon vezet egyébként az a tény is, hogy az egész Újszövetségben sehol sem fordul elő többes számban az „igazságok” szó. Mindig csak egyes számban az igazságról van szó. és így például „az evangélium igazságáról” is (*Gal* 2,5–14; *Kol* 1,5). Az üdvösségüzenet, az igazság, egyetlen vagy helyesebben mondva egyetlen egész. Hogy miből áll ez a teljesség, az nem derül ki világosan, viszont nem is korlátozódik csupán csak a Krisztus-eseményre, hanem már kezdettől fogva „Isten evangéliumára” (*Róm* 1,1). Azonkívül ugyancsak a rómaiakhoz írt 1. levél mint „lelki kegyelemadományt” jelöli meg. Már ebből is kitűnik, hogy az egyetlen evangélium egysége komplex, amely nem vezethető vissza egyetlen tételre, egyetlen hitvallásra, egyetlen hitbéli formulára, vagy egyetlen hagyományra.

Az evangéliumok közötti különbségek, vagyis az áthagyományozott anyag eltérő válogatása mindenkor az egyes evangelisták más-más teológiai-dogmatikus perspektívájának eredménye. Ez utóbbi pedig a mindenkori előzetes műveltség, a származás, a jellembeli tulajdonságok és az üdvösségüzenet címzettjeihez való alkalmazkodás következménye. A Krisztus-eseményt ugyanis egyszerűen nem lehet egyetlen perspektívából a maga egészében áttekinteni. Ezért csak hálások lehetünk, hogy a názáreti Jézusról különböző hagyományok állnak rendelkezésünkre. De éppen ezért a Jézusról szóló beszámolók lényege, magja, belső egysége csak a különböző hagyományok vonatkozási láncolatában deríthető fel és sohasem fejezhető ki világosan és egyértelműen egyetlen tételben. Még ha lenne is egy ilyen tétel (pl. ez: „Jézus az Isten Fia”), még ez is más-más színezetet és módosulást kapna a különböző perspektíváknak megfelelően. Ebből következtethetjük azt az ökumené szempontjából fontos mondatot, amelynek értelmében: az evangéliumok összhangja és konvergenciája nem fejezhető ki egyetlen tételben. Még ha az evangelisták ugyanazokat a szavakat használják is, a másféle szerkesztési szempont módosítja őket. Másrészt viszont nem is különböznek annyira az evangéliumok, hogy csupán Jézusról szóló beszámolóknak tekinthetnénk őket. Ezért lehetséges az együttlátás, a színopszis. Az evangélium egységét nem találhatjuk meg tisztán *a priori* egyetlen hagyományban, de *a posteriori* sem egy általunk létrehozott utólagos összegezésben, hanem kizárólag a konvergencia révén.

A valamennyi keresztény jövőendő zsinatjának modelljeül kínálkozik a II. vatikáni zsinat meglepő felfogása is, amely szerint az egyetemes egyház (*ecclesia universalis*) valójában *corpus ecclesiarum*, vagyis az egyházak testülete (az Egyházzról szóló konstitúció 23,2): az egyház egysége nem uniformis, piramidális, nem egyetlen csúcs határozza meg, hanem kollegiális. Ezt a régi egyházi tudatra való hivatkozással indokolták, amikor még tartós kapcsolat fűzte össze a püspököket, és amikor az ősegyház püspökei rendszeresen találkoztak az ökumenikus zsinatokon. Különösen fontos egy jövőendő zsinat szempontjából ez a mondat: „A kollegiális egység az egyes püspököknek a részegyházakhoz, valamint az egyetemes egyházhoz fűződő kölcsönös kapcsolataiban (*mutuis relationibus*) is megnyilatko-

zik". A kölcsönös kapcsolatokon itt nemcsak az esetleg szomszédos részegyházak, vagyis egyházmegyék kapcsolatai értendők, hanem a valamennyi részegyházhoz fűződő kapcsolat is. Az egyetlen katolikus egyház ugyanis nemcsak a részegyházakból áll, hanem léte is bennük valósul meg. Nem utólagos összege a részegyházaknak, hanem bennük létezik. Az egység itt nem differenciálatlan uniformitás, sem utólagos összegezés, hanem mindenkinek mindenkire fűződő egyetemes viszonya.

Nagy jelentőséggel bír egy jövődó zsinat szempontjából az, amit a II. vatikáni zsinat az egyesült keleti egyházakról mond: „Ezek az egyházak anélkül, hogy ez a hit egységét és az egyetemes egyház isteni alkotmányát érintené, saját feyelmi renddel bírnak, megtartják saját liturgikus szokásaikat és őrzik saját teológiai és szellemi örökségüket... A helyi egyházaknak ez a többfélesége (*varietas conspirans*) különösen világosan mutatja az osztatlan egyház katolicitását.” A különbözőséget itt egyáltalán nem úgy fogják fel, mint az egység akadályát, hanem inkább mint annak fokozását: az egyetértő, konvergáló sokféleség nem konkurenciát jelent, hanem egységre törekvést. Kiderül ez a katolikus keleti egyházakról szóló dekrétumokban is: „A hierarchiájuk révén különböző közösségekbe tartozóan ezek részegyházak vagy rítust alkotnak. Csodálatos összetartozási érzés uralkodik közöttük, úgyhogy különféleségük (*varietas*) egyáltalában nem teszi kétségessé az egységet az egyházban, hanem éppen ellenkezőleg, ezt az egységet világosan kimutatja. Ez ugyanis a katolikus egyház célja: hogy minden egyes részegyház vagy rítus hagyományai érintetlenül fenntartassanak.” Az egyre nagyobb egység érdekében a kelet egyházainak éppúgy, mint a nyugat egyházainak „teljes mértékben jogukban áll, sőt kötelességük, hogy mindenkor a saját alapelveikhez igazodjanak”. Ennek mélyebb teológiai alapja az az első korintusi levél 12. fejezetében megfogalmazott tanúság, hogy az egyetlen Szentlélek nemcsak megengedi a kegyelmi adományok különbözőségét, hanem okozza is őket és így éppen a különbözőségeket mutatja ki mindenki javára az egységet. Erre az összefüggésre utal a zsinat is az Egyházzól szóló konstitúcióban, valamint az ökumenizmusról szóló dekrétumban.

A II. vatikáni zsinat az Egyházzól szóló konstitúció 15. cikkelyében beszél arról a „Szentlélekben való igazi kötelekről”, amely az elszakadt egyházakat összefűzi, és az ökumenizmusról szóló dekrétumban kifejezetten elismeri, hogy Krisztus szelleme az „üdvösség eszközeként” használja ezeket az elszakadt egyházakat. Rendkívül fontos továbbá annak beismerése, hogy a katolikus egyház éppen a szakadások következtében a katolicitás teljességét „nem tudja az élet valóságának minden aspektusában kifejezésre juttatni” (Dekrétum az ökumenizmusról), ezért az elszakadt testvérek kegyelmi adományai is „hozzájárulhatnak saját lelki épülésünkhöz”. Tehát a katolikus egyház is elismeri, hogy statikusan nincs tökéletesen birtokában a katolicitás teljességének, és azt nem is tudja teljesen megvalósítani, ő is még csak törekszik arra a teljességre (*in eam plenitudinem tendens*), amelyet Krisztus testének az Ő akarata szerint az idők folyamán el kell nyernie. A kereseténység szétszakadása egy történetileg meghatározott polarizációt hoz létre, úgyhogy a szétszakadt egyházak egyikében sem valósul meg a katolicitás teljessége. Egyetlen egyháznak sem kifejezett szándéka az, hogy a teljes üdvösség-üzenetnek csak egyik szelvényét közvetítse, de minden egyház — éppen a szakadások következtében — ennek az üdvösség-üzenetnek bizonyos aspektusait ki tudja bontakoztatni. Ha a most még szétszakadt keresztény egyházak mindezt önmagukról és egymás előtt is elismerik, akkor megalapozott reménységet táplálhatunk az egységre és konvergenciára nézve. Leghamarabb az alábbi három lépésre lenne szükség:

1. Minden egyháznak elsősorban a saját kegyelemadományait kellene mint ilyeneket hálásan elismerni, azokat kinyilvánítani és ilyen módon tudatára ébredni a „kegyelmi adományok különbözőségeinek” (1 Kor 12,4), amelyeket ugyanaz a Lélek idéz elő.

2. Mindjárt a kezdet kezdetén minden egyháznak önkritikusan fel kell tennie a kérdést, milyen mértékben abszolutizálta a múltban saját kegyelmi adományát, milyen mértékben tekintette azt úgy, mint az üdvösség-üzenet teljességét, mignem

ez a szemlélet az egyházzsakadás okává lett (vö. 1 Kor 12,17: „Ha az egész test szem lenne, hol maradna akkor a hallás?”). Ily módon minden egyház képessé válik arra, hogy a más egyházak kegyelmi adományát is hálával ismerje el és gazdagodjék belőle.

3. Ez a fölszabadulási folyamat szükségképpen minden egyházat elvezet ahhoz a további kérdéshez, mit tud a saját és föladataatlannak tekintett pozíciójából kiindulva a más egyházakból — esetleg akár kritikusan is — elfogadni és mit kell elfogadnia. Ennek a recepciónak a lehetséges határáig el kell mennie, hiszen minden kegyelemadomány „mindenkinek javára” adományoztatott (1 Kor 12,7).

Igy például már a II. vatikáni zsinat is sok mindent befogadott, amit addig a reformált egyházak sajátos értékeként tartottak számon, mint például az Írásnak, mint a hitélet és teológia lelkének nagyrabecsülését, annak új megtapasztalását, hogy Krisztus az igehirdetésben is jelen van stb., stb. Nagyon is elképzelhető lenne, hogy a katolikus egyház a szabadegyházaktól és kisebb csoportosulásoktól is átvesz olyan elemeket, amelyek nála teljesen hiányoznak (például: a pünkösdös mozgalomtól). Ugyanakkor nem fogadhatnák-e el, hasonlóképpen kritikusan, a reformált egyházak a katolikus egyház tanítóhivatali értelmezését? Melyek azok a feladatok, amelyeket egy jövődő zsinaton éppen egy megtisztult péteri szolgálat (amely kollegiálisan is gyakorolható) vállalhatna magára? Vajon nem ennek a péteri szolgálatnak feladata lenne-e a konvergencia előmozdítása, a közvetítés, amelyhez az is hozzátartozik, hogy bátorítsa a kisebbségeket, hogy kegyelmi adományaikat behozzák a közösségbe?

Tekintetbe véve a Róma és a genfi ökumenikus világtanács között még fennálló súlyos kompetencia kérdéseket, a valamennyi keresztény egyetemes zsinatát egyelőre helyi, regionális vagy nemzeti síkon kellene előkészíteni és véghezvinni. A különböző hitvallású egyházak regionális kapcsolatainak megteremtése, esetleg valamilyen munkaközösség formájában, nagyon hasznos lenne és e kapcsolatoknak nem kellene pusztán csak pragmatikus kérdésekre korlátozódniuk. Sokkal inkább arra kellene törekedni, hogy az ilyen csoportosulásoknak egyházi jellege legyen. A legfőbb akadálya ennek nyilván az attól való félelem, hogy a mindenkori egyoldalúságok beismerése azzal jár, hogy hűtlenekké válnak sajátos hivatásukhoz és az egyes csoportok elveszítik azonosságukat. Ez a félelem azonban objektíve azért alaptalan, mert hiszen a katolicitás teljessége a különbözőségeket nem csökkenté, hanem magába foglalja. A konvergencia modellje nem azt követeli, hogy az elszakadt egyházak feladják azt, amiről úgy érzik, hogy feladhatatlan, hanem csak azt, hogy fokozatosan abbahagyják a sajátos értékek történetileg kialakult abszolutizálását és ennek révén megnyílnak arra, hogy a más egyházak sajátos értékeivel is gazdagodjanak.

Csak így lehet kilátás arra, hogy az egyes közösségek a zsinatra helyes módon készüljenek föl, azt hordozni tudják és be is tudják fogadni.

Belül

*Ajtaja zárul, zsvivaja elül
belép a vándor szikkadt-egyedül
belül bizonynyal
nem kívül
belül*

*Ráélel az érre, alvó erőre
a nagylélegzet liheg belőle
belül bizonynyal
nem kívül
belül*

*Széthullik, egygé sűrül világa
végtelent hálóz tüskésrácsú ága
belül bizonynyal
nem kívül
belül*

*Belép a vándor, ősrönk hogy leül
veled-mindennel, szikkadt-egyedül
belül bizonynyal
nem kívül
belül*

FAZEKAS LÁSZLÓ

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

LUKAS VISCHERREL

AZ ÖKUMENIZMUS KÉRDÉSEIRŐL

Az alábbiakban közöljük azokat az írásban adott válaszokat, amelyeket Lukás Vischer, az Egyházak Világtanácsa Hit és Egyházszervezet Bizottságának Genfben székelő igazgatója adott kérdéseinkre.

— *Először is azt kérnénk, Igazgató úr, mondana valamit nekünk az Egyházak Ökumenikus Tanácsának céljairól és szervezeteiről?*

— Az Egyházak Ökumenikus Tanácsa az egységet, a megújulást és mindenekelőtt az egyház közös tanúságtételét kívánja szolgálni. Engedjék meg, hogy röviden fölvezoljam, hogyan került sor a megalapítására. Az előtörténet a század kezdetére nyúlik vissza. A különböző felekezetek közötti szétszakítottságot akkoriban egyre elviselhetetlenebbnek érezték. Különösen súlyosan estek latba ezzel kapcsolatban a missziókban szerzett tapasztalatok. Vajon a különböző egyházakra szakadozottság nem volt-e állandó tagadása az engesztelődés üzenetének? És mindenekelőtt nem mutatkozott-e meg, hogy azok a különbségek, amelyek Európában és Amerikában esetleg egzisztenciális jelentőséggel bírtak, Ázsiában és Afrikában értelmüket veszítették? Az ökumenikus mozgalom ebből a tapasztalatból kapta első impulzusait, és nem véletlen, hogy az újabb ökumenikus mozgalom megindulására az edinburgh-i nagy missziói konferencia (1910) adta meg a jelet.

Különböző mozgalmak és szervezetek dolgoztak az első évtizedekben. A Hit és Egyházszervezet-mozgalom a teológiai dialógus révén igyekezett a különböző felekezetek közötti egységhez közelebb jutni. Nagyméretű konferenciákat rendezett ezzel a céllal Lausanne-ban (1927) és Edinburgh-ban (1937). A gyakorlati kereszténység mozgalma — vagy angolul „For Life and Work” (Életért és munkáért) — azon igyekezett, hogy közös gyakorlati tevékenységre hozza össze az egyházakat. Ez a mozgalom főként az akkor fölvetődött nagy szociális kérdések iránt érdeklődött. Jelentős konferenciákat szervezett a két világháború között Stockholmban (1925) és Oxfordban (1938). Az már elejétől fogva világosan kiderült, hogy értelmetlen dolog, ha ez a két mozgalom külön-külön dolgozik. Mindkét oldalon határozatot hoztak, hogy ökumenikus tanács

alakítására szólítják fel az egyházakat. A két világháború azonban megakadályozta a terv gyors végrehajtását. Az alapításra csak a második világháború után (1948) kerülhetett sor.

Az edinburgh-i missziói konferencia (1910) Nemzetközi Missziói Tanács alapítására vezetett. Ennek a szervezetnek is ökumenikus jellege volt. Az általa szervezett egész sor konferencia azon fáradozott, hogy a felekezetek közösen oldják meg azokat a nagy problémákat, amelyeket a kezdődő dekolonializálódás vetett föl a misszió számára. Ez a szervezet az Egyházak Világtanácsa alapítása után egy ideig még önállóan működött. A két intézmény céljai azonban olyan közel estek egymáshoz, hogy kötelező erővel merült fel az egyesülés gondolata. Ez az egyesülés 1961-ben valósult meg.

Ez a történeti utalás azért fontos, mivel e három mozgalom tovább él az Egyházak Ökumenikus Tanácsában. Egymástól különböző céljaik az Ökumenikus Tanács közös céljai lettek. Az Egyházak Ökumenikus Tanácsának keretében történő találkozás alkalmat ad az egymástól elszakadt egyházaknak, hogy teológiai dialógus útján tárják fel különbségeiket. A többi egyházzal közösségben szembenézhetnek azokkal a nagy etikai és mindenekelőtt szociális kérdésekkel, amelyeket a mai kor vet föl. És módjuk van rá, hogy máris, még mielőtt az egységet elérték volna, közösen tegyenek tanúságot.

Azt is mondhatjuk tehát, hogy az Ökumenikus Tanács az egyházak ideiglenes közössége. Az egységet még nem érték el, mégis kiléptek már korábbi izoláltságukból és laza közösségre léptek. Fontos lépés ez az ökumenikus mozgalom számára. Mert az a meggyőződés áll mögötte, hogy az egyház egységét csupán dialógussal nem lehet elérni. Bármilyen fontos is, hogy a különbségeket beszélgetések keretében elemezzék, nem kevésbé fontos, hogy az egységet mintegy begyakorolják. Az egyházaknak meg kell tanulniuk, hogy

együtt éljenek és együtt cselekedjenek. Csak akkor tanulnak meg úszni, ha beugranak a vízbe. Az Ökumenikus Tanácsban való közösség lehetővé teszi számukra, hogy azokat a problémákat, amelyek ma az egyházakat foglalkoztatják és olykor szinte az újabb szakadás szélére viszik, ne csak közösen tapasztalják meg, hanem közösen igyekezzenek megoldani is. A múlt különbözőségeiről folytatott dialógust mindenkor össze kell kötni a világban való közös helytállás követelményével. Eppen ezért az Ökumenikus Tanácshoz való tartozásnak — véleményem szerint — fontos szellemi jelentősége is van.

Az Ökumenikus Tanácsnak ma mintegy 250 tag egyháza van, körülbelül százal több, mint alapításának idején. Ez a magas szám abból adódik, hogy nem az egyes felekezetek, mint olyanok, hanem mindenkor egy bizonyos ország egyházai tagjai a Tanácsnak. Az ortodoxiát például valamennyi nemzeti autokefális és autonóm egyház képviseli, míg az anglikán közösséget az egyes egyháztartományok. Minden öt-hét évben közgyűlésre kerül sor (Amsterdam 1948, Evanston 1954, Új-Delhi 1961, Uppsala 1968). Az egyházak nagyságuknak megfelelően nagyobb vagy kisebb lélekszámú delegációt küldenek el ezekre. A közgyűlés az Ökumenikus Tanács legfőbb szerve. Ez hozza az összes fontos döntéseket és határozza meg az elkövetkezendő években végrehajtandó programot. A közgyűlés választja a 120 tagú központi bizottságot is, amelyre a legközelebbi közgyűlésig a felelős vezetés hárul. Ez a központi bizottság minden évben egyszer összeül. A folyó ügyek intézése egy kisebb végrehajtó bizottságra van bízva. Az Ökumenikus Tanács Titkársága Genfben székel. Ez három nagy egységre tagolódik. Az első, a „Hit és Tanúságtétel” részleg, négy osztályt ölel föl: a Hit és Egyházszervezet, a missziók és Evangelizáció, az Egyház és Társadalom és végül a más vallásokkal és ideológiákkal folytatandó dialógus bizottságát. A második részleg „Igazságosság és szolgálat” név alatt az alábbi négy területtel foglalkozik: az egyházak közötti segély, nemzetközi ügyek, a rasszizmus elleni harc és a fejlődés kérdései. A harmadik egység munkaterületét egyértelműen jelzi már a neve is: „Nevelés és kommunikáció”.

A római katolikus egyház mindeddig nem tagja az Ökumenikus Tanácsnak, sőt a II. vatikáni zsinatig bizonyos gyanakvással állt vele szemben. Az utóbbi években mindenesetre egyre szorosab-

bá váltak a kapcsolatok. Még a zsinat befejeződése előtt létrehozták a Közös Munkacsoportot. Ez kapta feladatául, hogy a szorosabb együttműködés lehetőségét megvizsgálja. Az érintkezések hamarosan elmélyültek. A római katolikus egyház és az Ökumenikus Tanács némely területen ma már együtt dolgozik. Római katolikus teológusok tagjává lettek a Hit és Egyházszervezet Bizottságnak. Létrehozták a fejlődés kérdéseivel foglalkozó közös titkárságot (SODEPAX) és az együttműködés más területeken is egyre magától értetődőbbé vált. A római katolikus egyház fokozódó érdeklődése az Ökumenikus Tanács iránt főként VI. Pál pápának genfi látogatásában jutott kifejezésre. Olyan esemény volt ez, amelyre néhány évvel ezelőtt még gondolni sem mert volna senki. E látogatás óta aktív vizsgálódások tárgyává vált a római katolikus egyház tagsága. A kérdés mindenesetre oly sok problémát vet föl, hogy a közeljövőben nem számíthatunk döntésre ezen a téren.

— *Ön igazgatója a Hit és Egyházszervezet Bizottságának, tehát annak a bizottságnak, amelyben a legutóbbi uppsalai közgyűlés (1968) óta római katolikus teológusok is közreműködnek. Ennek a bizottságnak munkája tehát különösen jelentős a római katolikus egyház szempontjából.*

— A Hit és Egyházszervezet Bizottságának 135 tagja van. A bizottság minden három évben ül össze. A legutóbbi ülésre a múlt év augusztusában Löwenben került sor. A színhely kiválasztásában döntő szerepe volt annak, hogy az uppsalai közgyűlés kibővítette a tagságot. Miután a római katolikus teológusok teljes jogú tagokká lettek, illő volt, hogy olyan helyen gyűljünk össze, amely a katolikus gondolkodás történetében oly jelentős szerepet játszott és játszik mindmáig. Bizonyára tudják, hogy a löweni egyetem volt az első, amely Luther tanításait elítélte, több hónappal azelőtt, hogy maga X. Leó pápa erre a lépésre elszánta volna magát. Megindító volt, hogy valamivel több mint 450 év után ezen a helyen ökumenikus gyűlésre ühettünk össze.

A bizottság feladata abban áll, hogy tisztázza azokat a teológiai kérdéseket, amelyek az egyházakat egymástól elválasztják. Tehát olyasféle kérdésekkel foglalkozik, mint „hit és megigazulás”, „írás és hagyomány” stb. A bizottság mindenekeftől az ekleziológiával az egyházi tisztséggel és a szentségekkel foglalkozik. Rendszeresen összehívja a különböző egyházak teológusait, hogy bizonyos aspektusokat velük együtt meg-

vizsgáljon. Az elért eredményeket jelentésekben foglalják össze, és ezeket a bizottság rendes ülése elé terjesztik megítélés céljából. A legutóbbi években figyelmük különösen a keresztség és az eucharisztia értelmezése felé fordult. A fázisok messzemenő egyetértésre vezettek. A bizottság löweni gyűlésén úgy határozott, hogy ezeket az eredményeket állásfoglalás céljából az egyházak elé terjesztik. Az ordináció kérdésének tanulmányozása még nem vezetett hasonló eredményre. Nincs kizárva azonban, hogy a következő években ezen a téren is előrehaladást érhetünk el.

A fenti ismertetés semmiképpen sem teljes. E bizottság ugyanis nem kizárólag az említett témákkal foglalkozik. Az elmúlt évek során egyre inkább megmutatkozott, hogy még nem értünk el mindent azzal, ha az egyházak a múltból örökölt különbözőségeiket szabályozzák. Az egyházak ugyanis ma új kérdések előtt állnak, amelyek feleletre várnak. Mit nyertünk azáltal, ha az egyházak most utólag közös választ adnak azokra a kérdésekre, amelyekre eleink az V., XI. vagy XVI. században nem tudtak közös választ adni, ugyanakkor azonban szétválnak útjaik azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyekre ma kellene közös választ adniuk? Gondolok itt például az Írás tekintélyének és hiteles, mai értelmezésének, valamint az egyház társadalmi és politikai elkötelezettségének kérdésére. A vélemények e tekintetben valamennyi felekezetet keresztbe metszve oszlanak meg, és az egyház egysége érdekében szükséges lenne, hogy az ezzel kapcsolatban támadt konfliktusokat gyökerükben ragadjuk meg és ha lehetséges a kinyilatkoztatás fényénél oldjuk meg őket. A Hit és Egyházszervezet Bizottság ezt világosan felismerte. Nem elég, ha az egységet a múlt meghaladásával hozzuk létre, ennek a meghaladásnak és megoldásnak a jelen teológiai kérdéseire is ki kell terjednie. A bizottság ezért az utóbbi években sokat foglalkozott „az egyház egységének és az emberiség egységének” tárgykörével. Megpróbálta megvizsgálni, milyen szerepet kell játszania az egyetlen egyháznak a mai világban, amely egyfelől egyre szorosabban összenő, mert részei elkerülhetetlenül egymástól függővé válnak, másfelől viszont romboló konfliktusok szakítják szét. A bizottság egész sor kérdést vizsgált meg, amelyek ebben az összefüggésben az egyházakon belül ellentétek okozói lettek, mint például az egyháznak és az egyes keresztségnek politikai elkötelezettsége, az

egyház álláspontja a más vallásokkal folytatandó dialógus kérdésében, a rasszizmus elleni küzdelem módozatai stb., stb.

A tematika ilyen kiterjesztésének előfeltétele, hogy az egyházak együttesen jobban megértsek központi létalapjukat (*raison d'être*), ami Krisztus egyházává teszi őket. Az ökumenikus dialógus nem szorítkozhat a különböző álláspontok összehasonlítására, hacsak nem akar elakadni viszonylag másodlagos kérdéseknél. Sokkal inkább arra kell ennek a dialógusnak törekednie, hogy a lényegét ragadja meg, azt bontakoztassa ki, ami az egyházat mint egyházat konstituálja. A bizottság feladata a jövőben egyre inkább abból fog állani, hogy az egyházak közösen adnak számot a bennük lévő reménységről, és elsősorban nem azzal foglalkoznak, ami megkülönbözteti őket, hanem újra az evangélium központi mondanivalói felé fordulnak.

Amint látjuk tehát, a tematika az utóbbi években egy kissé módosult. Úgy mondanám, hogy realiztikusabbá vált, amilyen mértékben az egyházak egymáshoz közelebb kerültek. Egyre inkább a ténylegesen mai kérdések kerülnek előtérbe. Végül még csak azt szeretném megemlíteni, hogy a Hit és Egyházszervezet Bizottsága, a keresztség egység római titkárságával közösen minden évben előkészíti a keresztség egységéért könyörgő imahetet. Ez a hét kiváltságos idő arra, hogy az egységről elgondolkodjunk. És egyre inkább olyan időszakká kell válnia, amelyben a gyülekezetek és az egyes kereszterek megvizsgálják ökumenikus elkötelezettségüket és konkrét lépéseket tesznek az egység irányában, bizonyos mértékig afféle „*révision de vie oecuménique*”-et (az ökumenikus élet új szemügre vételét) tartanak.

— *Beszéljünk most az egység megvalósításának kérdéséről. Szóba jöhet-e az egységnek valamiféle ökumenikus modellje? Némely római katolikus keresztségek továbbra is föltételezik, hogy az egység csak úgy jöhet létre, ha a többi egyházat a katolikus egyházba bekebelezzik. Más teológusok viszont azt mondják, hogy a jövő egyetlen egyháza nem a katolikus egyház lesz, „ahogyan az ma konkrétan és mindenekelőtt a kívülálló számára megjelenik” (K. Rahner). Elfogadható lenne az Ön számára egy ilyen modell, vagy pedig az a véleménye, hogy ma még nem vagyunk abban a helyzetben, hogy egy operatív modellt felvázoljunk?*

— Úgy tűnik számomra, hogy Karl Rahner szemlélete rendkívül fontos elő-

feltétele a dialógusnak. Valódi beszélgetés csak úgy lehetséges, ha a partnerek készek arra, hogy tanuljanak egymástól és ha vállalják azt, hogy a másik fél korrigálja őket. Ha az egyik fél úgy hiszi, hogy a teljes igazság a birtokában van, akkor a beszélgetést csak azért kezdi el, hogy a másikat kioktassa és megnyerje. Ez a beszélgetés azonban nem igazi dialógus, nem lesz közös utazással, amely közös fölfedezéseket tesz lehetővé. A II. vatikáni zsinat viszont ezt a dialógust lehetővé tette. Igaz, hogy félre nem érthetően kijelentette, hol található meg Jézus Krisztus egyetlen egyháza, ugyanakkor azonban azt is érthetően kifejezésre juttatta, hogy Jézus Krisztus egyháza és a római katolikus egyház nem esik egyszerűen úgy egybe, mint két kongruens kör. Jézus Krisztus egyháza sokkal inkább csak jelen van (*subsistit*) a római katolikus egyházban. Az ökumenizmusról szóló dekrétum elismeri, hogy a többi egyházra pozitív szerep vár Isten terveinek véghezvitelében; többé nem úgy szól róluk, mint egyes személyek összegéről, hanem mint olyan közösségekről, amelyeket egyházi realitás illet meg. A zsinat továbbá az állandó megújulás szükségességéről beszélt, nemcsak a gyakorlatban, hanem a tan területén is. Ha az igazság lényege mindig ugyanaz marad is, a formába öntés változhat, mi több, a kontinuitás érdekében alkalmilag változnia is kell. Ha mindezeket a kijelentéseket összegezzük, elérkezünk a párbeszéd érvényes megalapozásához. A római katolikus egyház a más egyházakkal folytatott dialógus során olyan elemeket tehet sajátjává, amelyek a saját köreiben elhomályosultak. A megújulás folyamata bizonyos értelemben közös folyamat; fokozatosan közelebb hozza egymáshoz az egyházakat.

Úgy érzem viszont, hogy hangsúlyoznom kell: Rahner szemlélete, bár lehetségessé és értelmessé teszi a dialógust, még nem szolgáltat olyan modellt az egység számára, amely az egész ökumenikus mozgalom szempontjából érvényes lehet. Az egységnek az az értelmezése, amely még ezekben a kijelentésekben is fölmerül, továbbra is római katolikus értelmezés; a többi egyház nem oszthatja ezt. A dialógus feladata marad, hogy a változatlanul ellentétes egység-koncepciókat tisztázza és fokozatosan haladjon a közös és általánosan elfogadható modell felé.

Ez esetleg pesszimiztikusan hangzik, de nem hiszem, hogy okvetlenül így kell érteni. A különbségek realiztikus megállapítása föltétele az igazi előre-

haladásnak. Ha az egységet illuzórikus közös modellek alapján keressük, ennek csak az lesz a következménye, hogy utóbb időt rabló késedelmek lépnek fel.

Ezzel kapcsolatban talán nem árt, ha az Ökumenikus Tanács fejlődésére emlékeztetünk. Amikor a Tanácsot 1948-ban megalapították, némelyek azt tartották kívánatosnak, hogy az egységnek egy meghatározott modellje szolgáljon a munka alapjául. Ettől azonban tudatosan eltekintettek. Hiszen már eleve világos volt, hogy egy határozott modell bizonyos partnereket azonnal kizárt volna a további dialógusból. Ehelyett inkább azt jelentették ki, hogy a dialógus feladatai közé tartozik, hogy az egység közös értelmezését kidolgozza. Az erre a feladatra irányuló munka meghozta gyümölcsét. Hiszem, hogy az Ökumenikus Tanácsban az évek során kialakultak ennek a közös értelmezésnek kezdetei. A legfontosabb lépés az a közös nyilatkozat volt, amelyek „az egységről, amelyt keresünk” az Új-Delhiben megrendezett harmadik közgyűlésen bocsájtottak ki. A munka azóta még tovább haladt. Az uppsalai közgyűlés már abban a helyzetben volt, hogy közösen mondjon ki néhány dolgot az egyház katolicitásáról és a már említett löweni ülésen közös megegyezésre sikerült jutni az egyház konciliaritásának tekintetében.

Mindenekelőtt azt hiszem azonban, hogy az egységre irányuló munkának, az egység általánosan elfogadható modellje nélkül is, minden téren el kell kezdődnie. Az egységet nem lehet megtervezni, az végül is egy élő folyamatból nő majd ki. Az ökumenikus mozgalom utazás, amelynek végét nem ismerhetjük előre; olyan ez, mint Ábrahám útnak indulása, és lehetséges, hogy az egyházak éppen ezért határozzák el oly habozva magukat az útra. Az ökumenikus mozgalom azonban abban az értelemben is utazáshoz hasonlítható, hogy a megtett út minden szakasza után új látóhatár nyílik meg szemünk előtt. És a fontos akkor csak az, hogy nyitva tartsuk a szemünket, és a megfelelő pillanatban a megfelelő következtetéseket vonjuk le. Afféle „útközbeni stratégiára” van szükségünk.

— *Vajon nem látunk-e mindenfelé olyan különbségeket, amelyekről, ha kritikusan megvizsgáljuk őket, kiderül, hogy nem kellene a különválás okozóinak lenniök és alapján véve csak a tényleges szakítást ideologizálják. Mi a véleménye a kérdésnek erről az aspektusáról?*

— Nem lehet kétséges, hogy a különválás nem csupán a különböző tanításokon alapszik. Hatalmas szerepük van itt a történelmi tényezőknek is. A felekezeti különbségek gyakran etnikai, nyelvi, kulturális és gazdasági különbségekkel esnek egybe. A tanbeli különbségek tisztázása ezeknek a tényezőknek súlyával szemben sajátos módon tehetetlen. A tanbeli különbségek-re ugyanis szükség van, mert legyőzésük egyet jelentene az etnikai, nyelvi vagy kulturális identitás veszélyeztetésével. Gondoljanak csak az irországi összejövetelre, amely tökéletesen anakronisztikusnak tűnik. Nem is magyarázható meg másképpen, csak ha számításba vesszük a történelmi, politikai, társadalmi és gazdasági tényezők súlyát. Vagy gondoljanak arra, hány ország van, ahol egy bizonyos felekezet a nemzeti identitás hordozója. A kisebbségek itt gyakran egy másik felekezethez tartoznak. Ha az ökumenikus párbeszéd figyelmen kívül hagyja ezeket a tényezőket, általában hatástalan marad.

Az egyházak e tekintetben nehéz, kettős feladat előtt állnak. Egyrészt lazítaniuk kell azokon a kötelekeken, amelyek egy bizonyos nemzeti csoporthoz kötik őket. Újra fel kell ismerniök, hogy nemcsak helyi egyházat alkotnak, hanem egy egyetemes közösség tagjai. Az egyház katolicitása kizárja, hogy az egyes egyházak bizonyos történetileg kialakult emberi csoportosulásokkal azonosítsák magukat. Soha nem értelmezhetik magukat sovíniszta módon „a nép lelke”-ként. Adott felekezeti meggyőződések ideológizálódása olyan mértékben fog csökkenni, amilyen mértékben az egyházak Krisztusban látják azonosságukat, és önmagukat általános és egyetemes közösségként értelmezik öbenne. Azt hiszem, hogy ez különösen azoknak az egyházaknak esetében fontos, amelyek a reformációból eredtek. Ugyanakkor a másik véglet sem jöhet szóba, nevezetesen a puszta elhatárolás. Az a képesség, hogy egy adott partikuláris helyzetben elmélyedjünk, éppen a Krisztustól kapott szabadság bizonyítéka. Az ideológizálódást tehát, véleményem szerint, leginkább egy „kritikus szolidaritás” kibontakoztatásával lehet elkerülni.

— *Hogyan ítéli meg azt a heves vitát, amely Hans Küng „Tévedhetetlen? — egy kérdésföltevés” című könyve nyomán a római katolikus egyházban fellángolt? Remélhetik-e a római katolikus keresztények, hogy a tanítóhivatali tekintély voltaképpen szándékát —*

ha nem is annak paternalista modelljét és tekintélyi végrehajtását — a reformáció egyházi felismerik és meg látják?

— Hans Küng könyvét én azért tartom oly fontosnak, mert végérvényesen megindított egy olyan vitát, amelynek mindenképpen sorra kellett kerülnie. Emlékeznék arra a beszédre, amelyet XXVIII. János pápa a zsinat megnyitása alkalmával mondott. Ő ott bevezette a tanítás lényege és formába öntése közötti különbséget. Ez a megkülönböztetés döntő szerepet játszott az ezután következő tárgyalások során. Valahányszor csak valami újat javasoltak, mindenkor erre a megkülönböztetésre hivatkoztak: nem magának a tanításnak a megváltoztatásáról, hanem csak egy új megfogalmazásáról van szó. De hát valójában mégiscsak új dolgokat adtak itt elő és ezeket határozta el a zsinat — vagy nem? Ezt a kérdést legalábbis fel kell tenni, és az is világos, hogy ezáltal az igazság és tévedés kérdése is újra felvetődik. Nem kell-e azt mondani, hogy az egyház bizonyos kijelentései valóban tévedések voltak? A tévedhetetlenség kérdésében támadt mai vita, éppen ezért, amennyire én látom, nemcsak másodlagos, külső aspektusokra vonatkozik; a tan maga vált kérdésessé. A kérdés az, kifejezhető-e egyáltalán az igazság formulák segítségével? Nem tartalmazza-e az igazságnak mindenféle kijelentése — éppen történelmi jellege miatt — a tévedésnek bizonyos elemeit is? Nem helyesebb-e hát azt mondani, hogy Isten lelke az igazságot mindenkor megőrizteti az egyházban, mint azt, hogy tévedhetetlenül megformálható?

Ennek a vitának ökumenikus jelentősége igen nagy, és remélem, hogy protestáns oldalról is bekapcsolódnak. Mert úgy látom, hogy ennek a vitának során döntő megértésre juthatnánk. Mert ha a vita megszabadul egyszer polémikus terheitől, akkor a magiszterium problémája valóban evangélikus oldalon is fölmerül. Hiszen végül is minden egyháznak fel kell tennie a kérdést, mi módon ragadható meg és önthető formába az evangélium a maga jelentőségében a mai kor számára. Minden egyháznak szüksége van valamiféle magiszteriumra. Kérdésem csupán arra irányul, vajon egyedül a személyes tanhivatal formájában képzelhető-e el ez a magiszterium. Az egyház története azt mutatja, hogy a magiszterium zsinati eljárásként is elképzelhető, az ökumenikus mozgalomnak és konferenciáinak tapasztalata éppúgy, mint a vatikáni zsi-

naté a római katolikus egyház számára azt mutatja, hogy a magisztérium valójában dinamikus módon is gyakorolható a zsinati viták keretében. Úgy érzem, hogy ezt a szempontot az eddigi vitában még nem vették eléggé figyelembe. Maga Hans Küng sem mélyed el ebben úgyszólván sohasem. Az ökumenikus vita, amely innen indulna ki, talán új, közös perspektívákat nyithatna meg.

— *Alkalmankint azt is hallhatjuk, hogy az ökumenizmussal politikai célokból visszaélnék. Ez a veszély minden bizonynyal fennáll. Miként lehetne Ön szerint ezt a veszélyt elkerülni?*

— Nemcsak az ökumenikus mozgalom, hanem az egyházak általában is ki vannak téve a veszélynek, hogy félreértik eredeti küldetésüket és politikai mozgalmak veszik őket igénybe és nyomják rájuk bélyegüket. A történelem egész sor példát szolgáltat erre. Az egyházak mindenkor hajlamosak voltak arra, hogy kritikátlanul alávéssék magukat a fennálló politikai hatalomnak és egy lelki ideológia révén növeljék annak fényét. Az evangélium hirdetése azonban, és a társadalom szolgálata, ami belőle következik, mindig tartalmaz kritikai elemet is. Ezt fel kell ismerni az ökumenikus mozgalomban is és ezért mindenkor szükséges megvizsgálni, hogy milyen motívumoktól vezettetve keressük (vagy nem keressük) az egységet. Az ökumenikus mozgalmat vezethetné olyan elképzelés, hogy a megosztott erők egyesítése révén nagyobb hatalmat biztosít az egyháznak a világgal szemben. Ez az elképzelés azonban veszélyes, és ha meghatározóvá válnék, akkor a leglátványosabb egyesüléssel sem nyernénk alapjában véve semmit sem. Az egységet a szolgálat érdekében kell keresni. Az ökumenikus párbeszédnek ezért mindenkor magában kell foglalnia a politikai implikációk tisztázását is. A megértés nemcsak azért szükséges, hogy elkerüljük a politikai célokra való kihatásnálást, hanem azért is, nehogy egy szolgálat, amelyet az egyházak, vagy akár az egyes keresztények is, együtt végezhetnének a hiányzó kontaktus következtében elmaradjon.

A kérdés, amelyet Önök felvetnek, növekvő szerepet játszik az ökumenikus mozgalomban. Némelyek fölteszik a kérdést, vajon az egységre irányuló fáradozások valójában megújuláshoz vezetnek-e. Vajon az egyházak, amikor egyesülnek, nem egyszerűen a *status quot* támogatják-e? Sok kisebb elszakadt egyház helyett egy nagyobb, azonban nem kevésbé csak önmagára irányult egy-

házat? Megéri ez az egységre irányuló vállalkozást? Nem fontosabb ennél azonnal a világ szolgálatára összpontosítani erőnket, s azt ott bevetni, ahol embereket megfosztanak a jogaiktól és elnyomják őket? Azert dolgozni, hogy létrejöjjenek azok a föltételek, amelyek lehetővé teszik az ember számára önmagának teljesebb kibontakoztatását? Nem kell-e az egyesülésnek az ilyen fajta tanúságtétel sürgősségével szemben háttérbe lépnie? Úgy vélem, ennek a tanúságtételnek egyértékű tekintetében mindnyájan szolgátunk. Azoknak szolgálata, akik valamilyen formában a társadalom áldozatait, meghatározó súllyal bír. Nem szabad azonban ezt az egyházak egysége ellen kijátszani úgy, ahogyan az ma gyakran történik. Sokkal inkább arról van szó, hogy az egyetlen egyházat úgy fogalmazzuk meg, hogy a szolgálat instrumentumává legyen. Némely egyesülési tárgyalás így fogja fel feladatát. Nemcsak az elválasztó tényezőkkkel, hanem azzal a kérdéssel is foglalkoznak, milyen szolgálattal kell majd az egyesült egyháznak a jövőben a társadalomban végeznie.

— *Az interkommunió kérdése egyre inkább fölvetődik. Némely teológusok, köztük római katolikus teológusok is, azon a véleményen vannak, hogy az eucharisztia nemcsak ábrázoló jele a már meglévő egységnek, hanem olyan jel is, amely létrehozza, megszilárdítja és beteljesíti az egységet.*

— Minél inkább előrehaladnak az ökumenikus kapcsolatok, annál sürgetőbbé válik az óhaj, amely az Úr asztalánál való közösségre irányul. Ezért hálás vagyok, hogy az interkommunió kérdésével ma a római katolikus teológusok is intenzíven foglalkoznak. Az itt fölmerülő teológiai problémák minden bizonynyal nagyok és nem hidalhatók át egyikőnnyen. Az ökumenikus párbeszéd föltételei azonban oly mértékben változtak, hogy az e tárgyban való vita már nincsen arra ítélve, hogy egy helyben topogjon. Az előrehaladás ezen a téren azért oly fontos, mert különben hamarosan furcsa, ellentmondásos helyzet állhat elő. Különböző felekezetű keresztények találkoznak, együtt élnek, együtt imádkoznak és együttesen tesznek tanúságot. Megosztják tehát egymás között azt, amit saját egyházuk tagjaival is megosztanak, kivéve az Eucharisziát, a szent Úrvacsorát. Egyházaik úgy érzik, kötelességük, hogy ezen a téren továbbra is fenntartsák a korlátokat. Mi történik ekkor? Vagy „vad interkommuniókra” kerül sor, vagy a különböző felekezetű keresztények egyre in-

kább meg fognak elégedni azzal, hogy nem szentségi közösségként tekintsek önmagukat. Tehát éppen az megy veszendőbe, amit az egyházak által fenn-tartott korlátoknak kellene biztosítaniuk. Ennek a fejleménynek lehetősége arra kötelezi az egyházakat, hogy nyomatékkal és határozottsággal folytassák a párbeszédet. Senki nem teheti be a lábát az ökumenikus mozgalomba anélkül, hogy végül is bele ne ütköznék ebbe a kérdésbe, és aki továbbra is azt hiszi, hogy ezt a kérdést kikerülheti, az nem tette még be a lábát igazán az ökumenikus mozgalomba.

Az Eucharisztia, mint a már meglévő egység jele? Az Eucharisztia mint olyan jel, amely az egységet létrehozza? Az Eucharisztia különböző megítélését gyakran ezekkel a formulákkal írták körül. Alig hiszem, hogy szerencsésen. Véleményem szerint az Eucharisztia valójában mindkettő. Amikor az Úr asztalához lépünk, azt az egységet ünnepeljük, amely benne adatot meg számunkra. Ha a tettekben és valóságban nem alkotunk közösséget Krisztusban, akkor az Úrvacsorát sem ünnepelhetjük közösen. Alapvető megegyezésre van szükség, és mindenekelőtt annak akarására, hogy együtt maradjunk. Ha az ünnep után ismét szétmegyünk, ki-ki a maga hitvallási táborába, mintha semmi sem történt volna, nem ünnepeltük valóban az Eucharisziát. Különösen áll ez bizonyos

„vad interkommuniókra”. Másrészt viszont az sem lehet kétséges, hogy az Eucharisztia egységet teremt. Minden ünnep alkalmával átéljük ezt. Vajon Krisztus testének és vérének ajándéka révén nem teremődik-e minden alkalommal újra a közösség? A hit közössége állandóan a fenyegetettség állapotában van. Bűnünk, önzésünk, félelmünk, gondolatlanságunk újra meg újra kérdésessé teszik. A szent asztal az a hely, amelynél az Úr újra meg újra összegyűjt, majd elküld bennünket. Nem kell-e tehát valójában mindkét szempontot együtt látni és együtt tartani?

Engedjék meg, hogy befejezésül még egy reménységnek adjak hangot. Már említettem, hogy néhány év óta római katolikus teológusok is tartoznak a Hit és Egyházszerződés Bizottsághoz. Résztételük kiszélesített kiindulási bázist biztosít a bizottság számára, és remélem, hogy a jövőben római katolikus teológusok, köztük magyar teológusok is, egyre aktívabban vesznek majd részt a bizottság munkájában. Mindenekelőtt azt remélem, hogy ennek a munkának eredményei a római katolikus egyházban fokozódó visszhangra találnak. Az Úrvacsora közös ünneplésének kérdése a bizottság egyik központi ügye. És a bizottság beteljesítené hivatását, ha legalábbis szerény mértékben hozzájárulna, hogy a megoldáshoz közelebb jussunk.

Bráhmán

Ha a csöndben a szót megtalálnám —
átölelne Bráhmán

Ha a ricsajt is szólanul állnám —
átölelne Bráhmán

Ha az úttalan vadont bejárnám —
átölelne Bráhmán

Ha a futást moccsatlan állnám —
átölelne Bráhmán

Kemény köágyon
eleven párnán
vergődve, sírva
örömben járván —

éber éjszakáim, részeg nappalaim
szakadék egeim, ércszikla falaim
megelevenedve, halálra zúzódba
évmilliók óta
tévelyegve árván —

ha nem érezném, ha nem is látnám —
minden pillanatban átölel Bráhmán
átölel Bráhmán

FAZEKAS LÁSZLÓ

A LEGNAGYOBB MAGYAR

Írta CSULÁK MIHALY

Szegény Széchenyinek nem volt szerencséje a mi városunkkal. Még a főutcát sem róla nevezték el, hanem egy másik Széchenyiről, a Györgyről, az esztergomi primásról, akinek nagy érdemei voltak a város felvirágoztatásában.

És nem is ő volt nálunk a legnagyobb magyar, hanem Pataki Ferenc, állásából elbocsátott vasutas, aki ott lakott a Komáromi utca 14-es szám alatt, és a cseh világban minden március tizenötödikén elénekelt a templomban a Himnuszt.

Nekem a legnagyobb magyart a nagymama mutatta meg a hetivásáron. Ott állt a lacikonyha előtt, sült kolbászt evett tormával és bort ivott rá. Ebben is tartotta magát a becsülethez, mert magyar ember tormával eszi a kolbászt, nem mustárral és bort iszik rá, nein sört mint a csehek.

Amikor még fiatal ember volt Pataki bácsi, kitanulta a magyar szabóságot, ami abban különbözik a másféle szabó tudományoktól, hogy a magyar szabó csak parasztembernek való ruhát varr. Csizmanadrág tartozik ehhez a ruhához, nem pantalló és sátor aiatt árulja a magyar szabó a hetipiacon meg a vásáron. Csakhogy Pataki bácsi szegény ember volt, nem volt rá pénz, hogy saját műhelyt nyisson. Örökös segéd maradt volna, ha nem akad egy jóembere, aki aztán beszerezte a vasúthoz. Málházó lett belőle, hordta a csomagokat a vonatok paklikocsijához. Nyugdíjas állás volt ez, nagy-nagy szerencse, még a háború alatt sem vitték ki a frontra, pedig akkor senkit sem kíméltek.

Ilyen szépen indult Pataki bácsi élete. Már éppen főmálházónak akarták előléptetni, amikor 18-ban vége lett a háborúnak. Akkor jött a forradalom, utána megszálltak bennünket a csehek és sok magyart elbocsátottak az állami állásokból. Mehetett Pataki bácsi is, amerre a szeme látott, kellett a helye valamelyik légionáriusnak.

Mi büne lehetett a csehek előtt, nem tudja azt senki, hiszen nem ártott az a szegény ember még a légynek sem, haragosai nem voltak, mégis felkerült a listára.

Lehet, hogy a felfelé ágaskodó kipödört bajuszával haragította magára az új állomásfőnököt. Alighanem így történhetett, mert a többi vasutas vagy nem viselt bajuszt, vagy csak ilyen-olyan stuccoltat, de ő minden reggel kipödörte, be is brillantinozta, bajuszkötővel lekötötte. Így aztán olyasformára nőtt meg, mint amilyet azokon a huszárokon látni, akik le vannak fényképezve *Az első világháború hőseiben*.

Ezzel a szép magyar bajuszával haragíthatta magára a cseheket.

Amikor elbocsátották a vasúttól, rossz világ köszöntött Pataki bácsira. Amíg málházó volt, elszokott a keze a tűtől-cérnától, nem is volt spórolt pénze, hogy műhelyt nyisson. Amíg állami ember volt, nemigen kuporgatta a garast, azt hitte szegény, hogy örök időkre megmarad a biztos havi fizetés. De ha jobban ujjaiiban marad is a szakma, akkor se tudott volna a szakmában elhelyezkedni, mert ahogy a csehek berendezkedtek, az emberek kezdték letenni a magyar gúnyát, még a parasztok sem húztak csizmát, hanem bakancsot, mert az olcsóbb volt és kényelmesebb. A bakancshoz meg pantalló jár, így aztán rossz idők kezdtek járni a magyar szabómesterekre.

Ha még lett volna valami rokona a városban, annál ellehetett volna, amíg jobbra fordul a sorsa, de nem volt szegény Pataki bácsinak senkije. Messziről származott ide, meg sem házasodott, agglegény maradt egész életére. A régi szállása azért nem változott, ha nem is tudott tovább fizetni érte. Becsületes özvegyasszony volt a szállásadója, nem vitte volna rá a lélek, hogy kitegye, amikor így kenyér nélkül maradt. Meg talán bízott is benne, hogy majd csak jóra fordul a lakója sorsa.

Igaza is lett.

Pataki bácsi, sok ráérő idejében odaszokott a templomba, ott énekelt a kóruson mindjárt az orgona mellett. Szendrey karnagy úr annyira megszerette, hogy ha temetés volt, mindig magával vitte énekelni és ezért kijárt Patakinak a gyászoló családtól alkalmanként tíz korona. De olyan is volt, aki többet adott.

Az ebédje meg kikerült mindennap az *Arany Oroszlánban*. Vasas úr, a tulajdonos, jó magyar ember volt, kivetetett neki a pincérrel mindennap egy kispörköltet meg egy pohár bort. Nem kellett ezért mást tenni, csak a csapolásnál segídezni, záróra után az asztalokat, székeket összerakni, no meg ha valamelyik ittas suhanc randalírozni kezdett, az utcára kivezetni.

Így aztán meglett volna valahogyan Pataki bácsi, viselte a mártíromságát békességgel, de azért mindig reménykedett, hogy a csehek mégis elismerik, hogy igazságtalanul cselekedtek és visszaveszik a vasúthoz. Írta a kérvényeket jobbra-balra, mindenféle hivatalhoz, még a köztársasági elnökhöz is felfolyamodott, de bizony az sem könnyűült rajta.

Pedig róla azt beszéltek, hogy nagyon igazságos ember, még a jelszava is az volt, hogy a z i g a z s á g g y ő z. Lehet, hogy nem tudta elolvasni Pataki bácsi levelét, de hát miért nem fordítottatta le valakivel cseh nyelvre.

Próbálkozott aztán Pataki bácsi a Magyar Nemzeti Pártban is, írták is a kérvényeket a titkárok, a képviselő úr is kezébe vette a sorsa intézését, de még holmi kegydíjat sem tudtak neki kihajtani, pedig az is milyen jól jött volna!

Hanem azért csak nem ment kárba Pataki bácsi sürgés-forgása, mert egyszer behívatta őt Galánthay képviselő úr és megkérdezte:

— Igaz magyar ember, kegyelmed, Pataki Ferenc bátyám?

— Az vagyok én, képviselő úr, mi más lennék, hiszen ismer.

Akkor szépen megállapodtak, hogy ezentúl, ha a *Magyar Nemzeti Párt* röpíratot ad ki, arra a Pataki bácsi nevét nyomtatják rá. Aztán, ha valami nem tetszik benne a cseheknek, majd Pataki bácsi tartja érte a hátát.

Olyan jó világ következett akkor az öregre, hogy még a vasútra sem kíváncskozott vissza. Annyi száz korona ütötte a markát a pártkasszából, ahány napot börtönben töltött. Többet keresett némely hónapban, mint akármelyik bankhivatalnok. A pofonokért meg, amelyeket a csendőröktől kapott, külön járt darabszámra tíz korona.

Aztán rá volt bízva, hogy hány pofonnal számol el!

Csak hát, milyen a szegény ember szerencséje?!

Eltartott ez az állapot két évig-háromig, hanem akkor vége szakadt. Egyszer aztán, amikor már vagy fél esztendeig feléje sem néztek a csendőrök, fel is kereste Pataki bácsi Galánthay képviselő urat a fogadónapján és megkérdezte, mi lesz vele.

De a képviselő úr sem biztatta semmi jóval.

— Az a helyzet bátyám, hogy a cenzúra már majdnem mindent átenged. Demokrácia van itt, azt nem lehet letagadni.

Öntött azért egy kupica pálinkát a választójának és megkínálta egy Virginia szivarral.

Azzal már nyújtotta is a kezét, mert igen sok volt a dolga. Puha fehér keze volt a képviselőnek és akkora gyémántköves gyűrűt viselt az ujján, hogy esztendeig megélt volna az árából az olyan szegény ember, mint Pataki bácsi.

Ahogy aztán az irodából kilépett az utcára, megcsapta a fejét a friss tavaszi levegő, de az sem tudta jobb kedvre deríteni. Eszébe jutott, hogy újra kezdődik a cudar világ, a tízkoronás temetések, a konyhamaradékból összekapart kispörköltök, meg az éjszakai ácsorgás a sötétben. Cigányélet ez, nem való már ilyen meglett embernek, mint ő. Aztán ki tudja, még abból is kikophat!

Hát ahogy így végiggondolta a maga keserű sorsát, egyszer csak eszébe jut, hogy másnap nagy ünnep lesz, március tizenötödike.

Igaz, csak annak ünnep, aki megtartja, mert a cseh állam nem ünnepli, a magyarság is kezd lassan leszokni róla. Ilyenek az emberek, minden szépet abbahagynak!

Hát majd ő tesz róla, hogy ünnep legyen megint, hogy megemlegessék!

Hadd tudják meg csehek és magyarok, ki az a Pataki Ferenc, akit csak úgy kilődítettek a vasútról, mint egy rossz cselédet. Tudja meg Galánthay képviselő úr is, milyen embert fosztott meg a keresetétől!

Nem is időzött tovább a piactéren, sietett haza és elkezdte a készülődést. Kikéfélt az ünneplő ruháját, kifényesítette a zsinóros csizmát, inget vasalt, nyakkendő-t választott, előkereste a sublód fenekéről a piros-fehér-zöld szalagot, amit ott őrzött még a magyar időkből. Csokrot kötött belőle, összetűzte gombostüvel és betette szépen a kabátja belső zsebébe, hogy ha kell, majd könnyen meglelje.

Másnap már kora reggel ott volt az *Arany Oroszlán* söntésében, kikért magának egy hosszúlépést és várta, hogy megszólítsák.

Nem is kellett soká várakozni, hét óra körül már kezdtek szállingózni a piacról a mesterek. Amíg az inasok kint bajlódnak a sátrak felferésével, melegszenek egy kicsit.

Szabó Kálmán bognármester rögtön meg is szólította:

— Jaj, de kinyaltad magad, he! Tán valami ünnep van?

De rá is ütött a szájára s mondta nagy szégyenkezve:

— Az ám, majdnem elfeledtem, hiszen ma van március tizenötödike.

Pataki bácsi csak a szájához emelte a poharat és csendben, mintha senkit sem akarna megbántani, maga elé dűnnyögte:

— Úgy, úgy, ünnep. Ünnepe ez ma is minden jó magyarnak, még ha a hitvénya el is feledkezik róla!

A mesterek köhögtek, gyorsan kikértek még egy kupica pálinkát, mert igaza volt Patakinak, nagy szégyen, hogy ilyen feledékenyek. Szabó Kálmán, hogy mégse maradjon szégyenben, oda is szólt fennhangon.

— Ott is lesz mindenki a kilences misén, aki magyarul érez!

Pataki bácsi kortyintott a borából, és szép csendesen csak annyit mondott:

— Hát most érdemes is lesz eljönni mindenkinek, akinek magyarul dobog még a szíve.

Ezzel fel is kelt a helyéről és ment ki a térre. A mesterek meg néztek utána, amíg el nem tűnt átellenben a *Kispipa* vendéglőben. Nem értettek az egészszözl semmit, azt sem, hogy miért lesz olyan érdemes éppen ma ott lenni, azt meg még annyira sem, mit keres Pataki a *Kispipában*, hiszen amióta csak ismerik, mindig ide járt az *Arany Oroszlánba*.

Hát nem keresett ott semmi különöset, de amikor megkérdezték, mire az ünneplő, ott is úgy szólt, mint a mesterek előtt.

Fél nyolc körül már mindenki azt beszélte a piacon, hogy készül valami a kilences misén, nem szabad az ilyesmit elmulasztani.

Tele is lett a templom háromnegyed kilencre, annyira, hogy máskor vasárnap sincs ilyen sokadalom az Isten házában.

Prenner Béla prépost-plébános úr csodálkozott is nagyon, amikor kijött a két ministránssal a főoltárhoz. Mire ez a sok nép, amikor se szárazság, se dögvész. A kalendárium szerint Matild napja van, azt meg eddig sosem vette észre, hogy Szent Matildot olyan különösen tisztelték volna ebben a városban. Jó, ha három újszülöttet keresztelt eddig erre a névre tíz esztendő alatt, amióta itt van.

Már a kórus is dugig volt, pedig ott más hétköznapokon ketten-hárman ha lézengtek az orgona mellett.

Csend volt a templomban, csak Szendrey karnagy úr futamai szóltak az orgonán, meg az a szép hangja rezgett, amint a plébános úrnak válaszolt latin nyelven.

Hanem, amikor elkezdődött az áldozás és egy pillanatra az orgona is elhallgatott, köhintett kettőt Pataki bácsi, benyúlt a zsebébe, kivette belőle a nemzetiszín kokárdát és odatűzte a kabátja hajtókájára. Az emberek ott fenn a kóruson, mindjárt észrevették, hiszen amióta a mise elkezdődött, rajta volt a szeme mindenkinek. Érezték, hogy ha történik valami, abban része lesz Patakinak.

Odanézett a karnagy úr is, látta mi történik, rögtön elengedték ujjai a billentyűket, a lába meg a pedált.

Mondta volna, hogy *ugyan már Pataki bátyám, tegye el azt a nemzeti színt, még valaki meglátja*, de nem jött ki hang a torkán, mert neki is egyszerre eszébe jutott, hogy micsoda nap van és rögtön tudta, hogy hiába szólna, az már el van végezve, hogy történni kell valaminek.

De akkor már énekelt az egész templom. Először csak egyedül szállt Pataki bácsi hangja, kicsit remegve, bizonytalanul, mert hisz sosem szokott ő egymagában énekelni, de aztán, hogy innét is, onnét is csatlakoztak hozzá, egyre szebben, keményebben, férfiasabban, ahogyan az ilyen nagy tett megkívánta.

*Boldogasszony Anyánk,
Régi nagy pátrónánk,
Nagy ínségben lévén,
Így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról,
Ne feledkezzél el szegény magyarokról!*

Mire a vers végére jutott, már senki sem volt a templomban, aki ne énekelt volna. A karnagy ujjai is rásiklottak a billentyűkre, kísérite volna ő is örömet az éneket, mint ahogy kísérite is olyan sokszor, évekkel ezelőtt, amíg nem fordult ilyen nagyot a világ.

Aztán szerencsére mégis eszébe jutott, hogy nem teheti. Ha kiteszik érte az állásából, mi lesz vele? Három iskolás fia van, azok viszik a pénzt. Ránézett az emberekre, úgy könyörgött nekik a tekintetével.

— Ne haragudjatok rám, ne vessetek meg! Ti csak a törvénnyel fenekedtek, de én az állásommal játszánék. Nézzétek el, jóemberek, nem tehetek másképpen!

De az emberek nemigen figyeltek rá, ködös volt már azoknak a szeme, minden keserűség feljött a szívükből, amire már évek óta nem gondoltak.

Ott a Szklenár néni: három fia veszett oda a háborúban, ő meg itt maradt egyedül, aztán egy fillér nem sok, annyit sem kap utánuk. Merthogy magyar katonák voltak.

Hát milyenek lettek volna!

Kádár Pali bácsi is fújta könnyes szemmel. Két esztendő hiányzott csak neki a nyugdíjához, mégis kitétek a postáról. Most járhat vénségére nap-számba, ha nem akar éhen veszni.

Sírtak a csizmadiák, mert milyen világot hoztak ezek a csehek? Olyat, amelyikben még a paraszt sem hord csizmát, hanem bakancsot vesz olcsó pénzért az üzletben. Könnyeztek a szabók, mert ki az, aki manapság ruhát csináltat? Hiszen jobban megéri venni a készet, ha egy év múlva el is dobja az ember.

Sírtak a gazdák, mert micsoda világ az, ahol a napszámos után is beteg-segélyzót kell fizetni. Sírt ott még Kolompár Flóris, a primás is, ki tudja, hogy került ide a *Kispipából*. Mert mi lesz már a világgal, nem kell senkinek a cigányzene, dzsesszbandákat hozatnak a vendéglősök Prágából.

*Nyisd meg az egeket
Sok kiáltásunkra,
Anyai palástod
Fordítsd oltalmunkra,
Magyarországról, romlott hazánkról,
Ne feledkezzél el szegény magyarokról!*

Mire idáig jutottak az énekkel, már üres volt kint a piactér. Kihallatszott-e, mi történik a templomban, vagy volt, aki hírül vitte, annyi biztos, hogy mindenki otthagya a sátrakat, vevők, eladók, báméskodók, mindenki sietett a templomba.

De mentek a csendőrök is, amilyen gyorsan csak tudtak.

Elálltak a templom három bejáratát, de még a sekrestye ajtaját is, Zelenka detektív meg felment a kórusra. Ő már mindent tudhatott, mert egyenesen Pataki bácsi felé tartott.

Mire ez is megtörtént, már vége is lett a misének. Sietett a plébános úr, ahogy csak tudott, hogy minél előbb elszéledjenek az emberek. Kifordult a hívek felé, mondta, hogy *Ite missa est*, és iparkodott a sekrestyébe.

De a népek nem mozdultak, vártak.

Pataki bácsi meg körülnézett, egy pillanatra megállt a szeme Zelenkán, a detektíven, de aztán késedelem nélkül rázendített.

Isten áldd meg a magyart!

Megint csak vele énekelt a templom, asszonyok, férfiak, öregek, fiatalok, csak Szendrey karnagy úr maradt most is néma.

Aztán, amikor azt is elmondták, hogy meg bűnhődte már e nép, Zelenka detektív odalépett Pataki bácsihoz és csendesen felszólította.

— Kövessen, kérem!

Mondhatta azt akármilyen halkán, hallotta azért az egész templom. Egy diákgyerek el is kiáltotta magát.

— Ne engedjük, emberek!

De a többiek lepisszegték. Micsoda dolog a templomban hangoskodni!

A nagy meghatottság után lassan kezdtek magukhoz térni. Mindenkinek eszébe jutott a dolog, amit félbehagyott, sietni kellett vissza, mert hiszen magyarok vagyunk, az igaz, de élni is kell, mert ha az ember csak a száját tátja, hamar felkopik az álla.

Volt azért, aki az utcán hangoskodni kezdett, azt a csendőrök kiszóli-tották a sorból, körülvették, aztán vitték is befelé. Legszigorúbban Pataki bácsira vigyáztak. Az ő kezére Zelenka még a bilincset is rákattintotta.

Aztán ott a csendőrlaktanyában csúnya világ kezdődött. Adták a pofonokat számolatlanul s ott tartották a bűnösöket délután három óráig. Akkor elbocsátották őket, kivéve szegény Pataki bácsit, mert őt bizony vonatra ültették és bevitték Nyitrára. Ki is töltött fél esztendőt a nyitrai börtönben.

Hanem azért volt szív az emberekben!

Amikor hat hónap múlva kinyílt a börtön kapuja, autó várta a szabadulót, rajta a Galánthay képviselő úr, hozták egyenesen haza a pártirodára.

Ott aztán megvendégelték, leszámoltak a kezébe kétezer koronát, hiába szabadkozott, hogy ezt a dolgot ingyen tette. Addig nem hagytak neki békét, amíg zsebre nem vágta a pénzt és meg nem ígerte, hogy ezentúl minden hónap első napján bejön a segélyért, amit a párt megszavazott neki.

De hát ez még csak az eleje volt a tisztességnek!

Attól a naptól kezdve Pataki bácsi három-négy hely között válogathatott, kinek a meghívását fogadja el ebédre, vacsorára. A kocsmába még jóformán be sem tette a lábát, már ugrottak az emberek és hozták neki a fröccsöt.

Elvégre, magyarok vagyunk!

Észre sem vette Pataki bácsi, úgy eltelt a fél esztendő és megint itt volt a március. Úgy tizedike körül megkezdték az emberek a kérdezősködést.

— Lesz valami, Feri?

Pataki bácsi meg rájuk kacsintott és odasúgta:

— Lesz!

Hanem hát a csendőrpapancsnok is kíváncsi volt erre, mert tizennegyedikén reggel kiment Zelenka detektív a Pataki bácsi lakására.

— Öltözzön fel, Pataki úr, beszélni akar magával a papancsnok!

— Ezen ne múljon — mondta Pataki bácsi és indult is Zelenkával.

A papancsnok leültette, cigarettával kínálta, beszélt neki mindenfélét, még egy kupica pállinkával is megkínálta. Csak a legvégén, amikor búcsúzkodtak, akkor kérdezte meg.

— Eléneкли?

— Eléneklek, papancsnok úr — válaszolta neki nyíltan Pataki bácsi, mert világlátásban egyenes ember volt —, én már erre tettem fel az életemet, ebből nem engedek.

A papancsnok nem szólt semmit, még ki is kísérte a kapuig.

Másnap persze megint tele volt a templom. Az emberek alig győzték kivárni, hogy haladjon már a pap a misével. Minden szem Pataki bácsira szegeződött, és amikor áldozás után felcsendült a *Boldogasszony Anyánk*, megkönnyebbülve vágtak bele az énekbe, hogy lám, nem hiába jöttek. Aztán lement a *Himnusz* is szépen, és az emberek megindultak kifelé. Azon egy kicsit csodálkoztak, hogy a templomajtóban nem álltak csendőrök, pedig most több embert vihetek volna el, mint egy évnek előtte, mert mindenki kitűzte a kokárdát. De hogy sehósem mutatkoztak a csendőrök, le is vették, mert ki fog az utcán egymagában fellobogózva járni.

De ha csendőrök nem is voltak, Zelenka ott ácsorgott a templom előtt, és amikor megindult a nép kifelé, odalépett Pataki bácsihoz, hogy bekísérje a papancsnokságra. Látták ezt az emberek és megnyugodtak.

— Lám, a Patakit azért beviszik!

A papancsnok meg azt mondta:

— Magát Pataki bátyám, megbüntetjük száz koronára.

— Megbüntetnek? Tán becsuknak?

— Nem csukjuk be. Itt a nyugta száz koronáról, ha meg nincs magánál pénz, adok csekket, azon befizetheti.

Pataki bácsival megfordult a világ.

— Csukjanak be, papancsnok úr!

— Nem tehetem, Pataki bátyám, nem tett maga semmi olyat, amiért elzárás járna. Rendzavarás: száz korona!

Most már látta Pataki bácsi, hiába beszél tovább, nem lehet itt alkuozni. Aztán, ha másnap megkérdezik tőle —, *mi van Ferenc, kiengedtek* —, akkor mit mond nekik? Azt, hogy megbüntették száz koronára? Hát nem! Körülnézett az irodában, meglátta a falon a köztársasági elnök képét, oda ment és leköpte.

Erre aztán kapott két akkora pofont a papancsnoktól, hogy nekiesett a falnak. Beszaladtak a zajra a csendőrlégények, kilökdösték a kapuhoz és kihajították az utcára.

Annak a két pofonnak a nyomát viselni fogja szegény Pataki bácsi vagy két hétig.

Mondták is az emberek:

— Ezzel a Patakival megint elbántak a csendőrök!

Valahogy megint eltelt egy esztendő.

Egy évre rá aztán a csendőrpapancsnok olyan aljasságot eszelt ki, hogy hajszálon múlt az egész március tizenötödike.

Már rosszul is kezdődött az egész.

Ahogy tizedike körül Pataki bácsi kérdegetni kezdte az ismerősöket, jönnek-e a templomba, majd mindegyik megpróbált volna valami kifogást felhozni, hogy miért nem jöhet. Bizony keményen kellett fellépni, hogy *magyar emberek vagytok-e*, csakhogy megteljen az Isten háza.

Hanem, ahogy az emberek mennek a templomba, mit látnak?

Minden bejárat előtt ott van kiragasztva egy hirdetemény cseh és magyar nyelven, hogy *a hatóság a mise után a templom ajtajában szedi be a bűntetéspénzt a mellékelt díjszabás szerint:*

Himnusz 50 Korona
Kokárda 20 Korona
Boldogasszony 10 Korona

A hatósági közeg köteles a beszédett összegről elismervényt adni, annak aki a helyszínen nem kíván fizetni, csekket kiszolgáltatni. A hatóság felkéri a lakosságot a torlódás elkerülésére!

Nézték az emberek a plakátot, csóválták a fejüket, nem tudták magukat mihez tartani. Azért lefolyt minden rendesen. Kifelé menet egy kicsit megtorlódott a nép, Zelenka úr nem győzte elég gyorsan tépkedni a nyugtákat. Morogtak egy páran, hogy küldhetett volna a csendőrparancsnok segítséget Zelenkának, mire való ennyi embert feltartani, de a többség leintette őket. Ha már így történt, szenvedjen meg mindenki türelemmel a magyarságáért. Különbön nem lett volna olyan nagy a tumultus, de sokan olyanok is beálltak büntetést fizetni, akik nem is voltak a misén. Odaszemtelenkedtek a Törökszalasztó utca zsidó boltosai, aztán, amikor Zelenka úr nem akarta elvenni tőlük a pénzt, elkezdtek gajdolni, hogy ők is vannak olyan jó magyar emberek, mint akárki más, itt a pénz, kéri a blokkot!

Pataki bácsi megvárta a vita végét. Zelenka már kezdett volna összecsomagolni, akkor odament hozzá és megkérdezte:

— Hát velem, mi lesz?

— Mi lenne? Ha énekelt fizet, ha nem, isten hírével!

— Már hogyné énekeltem volna, hisz tudja jól Zelenka úr, hogy ki vagyok én?

— Tudom, tudom — enyhült meg a detektív —, maga a legnagyobb magyar. Kokárda volt?

— Volt.

— Hát akkor: kokárda, Himnusz, Boldogasszony, összesen nyolcvan korona. Mit adjak, blokkot vagy csekket?

Hanem ezt azért mégsem hagyhatta annyiban Pataki bácsi.

— Tegye rám a bilincset, Zelenka úr, ha megteszi, nem sajnállok magától külön ötven koronát!

De annak ugyan beszélhetett.

— Majd bolond leszek a maga kedvéért az állásommal játszani. Mit mondjak a parancsnoknak, miért hoztam be?

Pataki bácsi belátta, hogy Zelenkának igaza van.

— Nem kívánom én, hogy bevigyen, csak tegye rám a bilincset, aztán kíséren a parancsnokság felé. Majd a Kálvária előtt leveszi, én meg felmegyek a dombra, megbújok a kápolnában, bevárom az estét, hazamegyek és három napig nem mutatkozom. Ha Istent ismer, Zelenka úr, tegye meg ezt nekem!

A detektív gondolkozott, a végén megszólalt a szíve és elővette a bilincset.

— Kapok külön száz koronát, aztán gyerünk! —

Mit tehetett szegény Pataki bácsi, igaz magyar ember volt, megadta. Nem maga miatt, hanem az emberek kedvéért, hogy ha azok összejönnek, elmondhassák:

— Ezt a Patakit megint bevitték. Nagyon elbánhattak vele, mert három napig ki sem jött szegény az utcára.

Hát így éldegélt Pataki bácsi, nem dúskált a javakban, de nem is pusztult éhen, jutott neki borra is, szivarra is, becsülete is volt az emberek előtt.

Aztán csak múltak az évek, eljött 1938 ősze, pakoltak a csehek, bevonultak a Horthy katonái.

Prenner plébános úr *Te Deumot* mondott a templomban, a nép meg énekelt könnyes szemmel a *Boldogasszony Anyánkat* és a *Himnuszt*, énekelt szabadon. A legerősebb hangon Pataki bácsi. Igaza volt, ha énekelt, neki volt hozzá a legnagyobb jussa. Nem telt bele egy hónap, érmet is tűztek a mellére a hűségéért és papírt kapott a vasúttól, hogy beszámítják neki a hús esztendőt, amit a cseh elnyomás alatt kenyér nélkül töltött, jelentkezzen szolgálattételre.

Készült is nagyon erre a szép napra Pataki bácsi, felvette az ünneplő ruháját, mellére tűzte a kitüntetést, kikötötte a bajuszát, hogy szép magyar embert mutasson; úgy jelent meg az állomásfőnök úr előtt.

Csakhogy nagyon rosszul fogadták.

Először még azt sem tudták, ki volna ő, azt mondták, hogy nincs felvétel, aztán nagy nehezen előkaparta valaki az aktát a hús esztendő beszámításáról, de akkor se sokat változott a viselkedésük. Elküldték a málházóba, hogy ott majd megkapja a beosztását. Még csak kezét se fogott vele az állomásfőnök, mintha sohase hallotta volna, kicsoda az a Pataki.

A málházóban is csak morogtak vele, hogy mi munkát adjanak egy ilyen vénembernek, meg hogy máskor ne jöjjön ide ilyen bohócmodra, hanem ahogyan rendes munkásemberhez illik, mert itt nagy darab csomagokat kell ám cipelni, nem tollat fosztani.

Nem tetszett ez az elbánás Pataki bácsinak, hogy is tetszett volna. Megpróbált szót érteni Galánthay képviselő úrral, de hát abból igen nagy úr lett — alispán —, hozzá be sem engedték. Valami hajdúféle azt mondta a megyeházán, adja be a panaszát írásban, nem foglalkozhat a méltóságos alispán úr személyesen minden bakter gondjával-bajával.

Hamar ki is telt az esztendeje a vasútnál szegény Pataki bácsinak. Ő ugyan azt mesélte, hogy maga vágta földhöz a vasutassapkát, de az emberek másképp tudták. Azt beszélték, hogy jó párszor részegen ment be szolgálatba, ráadásul még a száját is jártatta, hogy a cseheknél nagyobb volt a munkanélküli segély, mint most a fizetés. Egyszer aztán elunták a dolgot, valami kisebb főnök behívatta és azt mondta:

— Nézze Pataki, nem mondhatja, hogy nem hunytunk szemet, ameddig lehetett, de nem becsülte meg magát, számoljon le, el van bocsátva!

Így aztán a *legnagyobb magyar* megint visszakerült az *Arany Oroszlán* söntésébe, míg onnan is ki nem kopott. A végén aztán az *Istálló* lett a törzshelye. Így hívták a város szélén azt a kocsmát, amelyiknek az udvarába beálltak a szekerükkel a falusiak, ha dolguk akadt a városban. Ott minden nap kinézett neki valami pörkölt maradék meg egy kis összeöntözött bor a poharak aljából.

Meg is rokkant szegény ebben a nagy megpróbáltatásban. Kihúzott még egy esztendőt, de ahogy megjött az ősz harminckilencben, kezdett a kocsmából kimaradozni. Otthon feküdt, a háziasszonya ápolgatta. Abban volt becsület, nem tette ki a szállásáról, ha le is rongyosodott.

1939. október 28-án temették, délután három óraker.

Emlékezetes marad ez a nap a városban, ha nem is Pataki bácsi temetése miatt.

A reggeli misén meggondolatlan szlovák diágyerekek elénekelték a maguk himnuszt, mert nekik aznap volt a nemzeti ünnepük. Aztán ahogy mentek volna ki a templomajtón, alig léptek egyet-kettőt, sortűz dörrent, és négy diák, köztük egy lány, holtan bukott a földre. Megfestette vérük a

sarat, az emberek meg futottak, amerre láttak, mert a csendőrök csépeltek mindenkit, akit elértek.

— Hazaáruló Benes-banda az egész — ordította az őrmester —, golyó kell ennek a csürhének, mindegy, milyen nyelven beszél!

Hát nem sokan kísérték ki a Pataki bácsi koporsóját.

Tele volt a város kakastollasokkal, az idő is rossz volt, bokán felül ért a sár.

Jobb, ha ilyenkor meghúzza magát az ember!

PARANCS JÁNOS VERSEI

Csupán

Csupán érzelmes dallamokat,
kék nyerítést, kavicsokat,
levarrt szemhéjakat,
semmi mást, darócruhát,
parányi változást és
mindig ugyanazt,
csontokat, kásás tavat,
helybenfutást, pörgést,
fából vaskarikát, távolodva
földbe merülő anyát,
jobb híján suta panaszt,
hullámzó húsfalakat,

bolyongó árva kardot,
az öblös és huzatos csarnok
mélyén a meglapuló tüzet,
fonalakat, hajszálakat,
hajladozó tigrisfüvet,
mindig azt, amit nem lehet,
tündöklő álmot a való helyett,
s folyton valami mást,
alkudozást, konok
és monoton dobpergést,
szégyent és búcsúzkodást.

Kapcsolatok

mályvakék fodrok, levelek,
sötéten izzó lángnyelvek,
suhogó selymes szálak,
tekergő indák puha hullámozása,
szélben forgó és leomló tornyok,
húsos szírmű foltos virágok,
fekete ezüst szakállú vén
motyog a mocskos márványteremben,
hahjevá, hahjevá, megtört a sudár,
s a szégyen a győztesé,
hajladoznak a fonalak,
lengenek az áldozati füst pálcái,
dögletes bűz kanyarog,

zizegő hullámokban
hömpölyögnek a páncélos rovarok,
víz alá buknak a madarak,
hátára fordul és lábait szétveti a ló,
a szőkevényt fürgén karóba húzzák,
meg-megvonnaglik, a szája óriási,
megrepednek a rézvirágok bóbítái,
sötétvörös, bársonyos habok,
sziklát morzsoló cápafogsorok,
a hold előtt elúszó ezüsttojások,
menekülnek a vadak, döng a föld,
sovány kuttyák marakodnak a csontokon,
és szól a Jelenések harsonája

Hívogató hangok

Bármerre indulok, bármerre fordulok
az úton friss nyomok, elúszó illatok.
Távoli, elhaló dobogás csalogat.
Hívogató hangok lengenek körül és
nem tágitanak. Mintha várna rám
az előlem menekülő, mintha várna rám
az előlem elfutó tündöklő áradás,
hömpölygő vihar. Mintha várna rám
az aranykékben úszó égi gálya.

Ernesto Cardenal

21. Zsoltár

BALÁSSY LÁSZLÓ fordítása

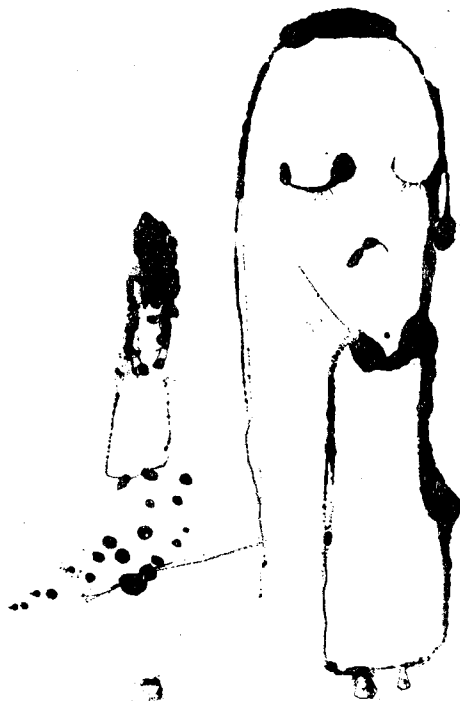
Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?
Karikatúra lettem,
emberi torzó, a nép megvetettje,
valahány újság, mind gúnyt űz belőlem.

Páncélkocsik tömege bekerített,
géppuskák céloznak reám,
árammal telt kerítés fog körül.
Kihallgatásra vonszolnak naponta,
tüzes bélyeggel megbélyegeztek,
a drótsövény mögött nyilvántartásba vettek.
Mint röntgenképen, megszámlálhatják minden csontomat,
megfosztottak papírjaimtól,
meztelenül a gázkamrába löktek,
megosztottak ruháimon és cipőmre sorsot vetettek.
Morfiumért hörgök, nem hallja senki;
Orditok, mert kényszerzubbony szorít,
zártosztályon üvöltök minden éjjel,
gyógyíthatatlan betegek között,
ragály-kórházban, aggok menhelyén.
Halálverítékben fetrengok idegklinikán.
Füdoklom oxigénsátor alatt.
Zokogok rendőrorszobán,
fegyházudvaron,
kínzókamrában,
árvaházban.
Rádióaktívan szennyezett vagyok,
futnak tőlem, meg ne fertőzzem őket.

De én hirdetek majd testvéreimnek,
Téged dicsérlek a gyülekezetben,
himnuszaid zengem a nép között.
És lakomára gyűlnek a szegények.
A most-születő nép,
a mi népünk
örömnünetet ül majd egy napon.

Erdélyi János:

A siratóasszonyok mosolya
(tusrajz)

N A P L Ó

A VEGYES HÁZASSÁGOKRA VONATKOZÓ ÚJ KATOLIKUS RENDELKEZÉS FŐBB PONTJAI

VI. Pál pápa 1970. március 31-én kelt „Matrimonia mixta” kezdetű apostoli levele újabb lépés a vegyes házasságok kérdésének kielégítő rendezése felé. A *motu proprio* többször figyelmeztet arra, hogy „tekintettel kell lenni a házastársak különböző helyzetére”, hogy ezen a téren sem jellemezheti az egyházfegyelmet me-rev egyformaság. Az 1970. október 1-én életbe lépett kerettörvény a püspöki konferenciákra bízta a rendelkezés végrehajtását. A főbb, új szempontok:

Érvényét veszti valamennyi — az Egyházi Törvénykönyv 2319. kánonjában foglalt — fenyték. Többé nincsenek kiközösítve azok a katolikusok, akik protestáns egyházi házasságot kötnek, akik gyermekeiket nem katolikus pappal kereszteltetik meg, akik elmulasztják azok katolikus nevelését. Az eddig kiközösítettek visszamenőleg fel vannak mentve az egyházi büntetés alól (15—16. pont).

Elődeihöz hasonlóan VI. Pál pápa sem ajánlja a vegyes házasságot, de elismeri jogosultságát: „Az ember természetadta joga, hogy házasságot kössön és gyermekeknek adjon életet”. Bár az érvényességet nem érinti, a katolikusoknak továbbra is felmentést kell kérniök a más keresztényekkel kötendő házasságukhoz (1. pont).

Megszűnt a reverzális. Az egyház számol a valóság sokrétűségével, és bízik a jegyesek felelősségtudatában. Nem kell többé mindkettőjüknek megígérni a gyermekek katolikus nevelését, bár a katolikus félnek továbbra is komolyan törekednie kell erre „a lehetőségekhez mérten”. Ezt a kötelezettségét közölni kell a nem katolikus jegyessel is (4. pont).

A püspök felmentést adhat a házasságkötés katolikus formája alól. Ebben az esetben a nem katolikus egyházi esküvő is érvényes szentségi házasság (8—9. pont).

A katolikus és más keresztény jegyesek általában igeszolgálat, püspöki engedéllyel nászmise keretében szolgáltatják ki egymásnak a házasság szentségét. Nincs megengedve az esketés egymás után vagy egyszerre két keresztény egyház szertartása szerint. Nem következik ebből az úgynevezett ökumenikus esketés tilalma, amikor vagy közösen kidolgozott egységes rítus, vagy a vendéglátó lelkész egyhá-zának a szertartása szerint kötnek házasságot.

A pasztorális szempontból rendkívül hasznos rendelkezés lehetővé teszi az alkalmazkodást az egyéni helyzetekhez. A katolikus egyház nagy utat tett meg a zsinat óta a vegyes házasságokra vonatkozó rendelkezéseiben. A vegyes házasság problémája nem oldható meg azonban egyoldalúan, valamennyi érdekelt egyház előírásainak továbbfejlesztése nélkül.

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Williams tagadhatatlanul megfogott valamit a modern ember problémáiból. Az esendő emberéből, a szexuális bődülség áldozataiból csinált látványos kirakatot. Az ifjúság édes madarában, az Orfeusz alászáll és A tetovált rózsza című darabjaiban is. Mint kötél-táncos libegett közben az amerikai konvencionális, a freudi lélektan és a jóízűs buktatói között. Legutolsó hozzáánk elkerült darabja mintha új korszakot jelezne művészetében. Williams Az iguana éjszakájában megpróbál megoldást keresni a szexuális tévelygés útvesztőjébe került ember számára. Félénken és nagy óvatossággal teszi ezt. Mintha botrány-

hős hírét sem akarná föláldozni, ami színpadi kelendőségét nagyban előmozdította.

Miről is szól ez a háromfőlvonásos dráma, melyet inkább középfajú színműnek neveznénk? Alapszimbóluma meglehetősen rejtett: a megkötözött és fölfalásra szánt iguána föloldozása és a szenvedélyei kötelékében vergődő férfi megszabadítása saját rabságából — nem mindenki előtt válik kézzelfogható megoldássá. Pedig a szerző rejtett célja ez, csak éppen a szimbólumot nem tudja elég közérthetővé tenni. Egy ilyen belső megtérés, protestáns nyelven szólva megigazulás mindig na-

gyon nehezen érzékíthető meg szintpadon. A szándék előtt azonban meg kell haloznunk.

Shannon, a lelkileg kiégett protestáns lelkész apró kis nőgy miatt kibillent állásából. Most idegenvezető Mexikó trópusi vidékein, és éppen egy puritán tanítónőkből álló csoportot vezet, akiknek tudomására jut, miért lett Shannon idegenvezető. Tudjuk, mit jelent a puritán Amerikában egy ilyen erkölcsi bojkott. Shannon halálra hajszoltan érkezik a Costa Verde szállodához, ahol Maxine, a tulajdonosnő meghitt ismerőse. Az üzött vad a trópusi hőségben menedéket keres a füledt autóbusz és a még füledtebb atmoszférát teremtő nőcsoport előtt. Bár a szállóban való megpihenés nincs benne az útitervben és a hölgyek nem is kívánnak kiszállni az autóbusból, Shannon magához veszi a slusszkulcsot és kényszeríteni akarja útitársait a pihenőre. Az ismerős williamsi motívum bukkán föl: egy korlátozott embercsoport rendez hajtvadászatot egyetlen ember ellen, aki szokványos illemüket megsértette. Most Shannon van a teriteken, mint máskor a kigyóbőr mellényű Orfeusz, vagy a Vágy vilamosának hősnője. Williams azonban nem akarja ismételni önmagát, bár önmaga alkotta színpadi kereteit sem tudja megbontani. Valami kiutat keres hőse számára. A kiút egy naiv, folytonos áldozathozásban élő nőalak által nyílik meg számára. A szállodába érkezik Hannah, a koldusszegény portréfestőnő több mint kilencvenéves nagyapjával, aki Amerika legidősebb költője. A nagyapa és az unoka így vándorolnak az emberi szájalomra utaltan, Hannah néha felvázol egy portrét s a nagyapa elad egy-egy verset. Most éppen semmijük sincs. Maxine egy napra befogadja őket, de hamarosan megbánja a jószívűségét, mikor látja, hogy Shannon és Hannah között szerelem szövődik.

Ez a dráma fordulópontja. A szálloda félvér szolgálói egy óriásgyíkot, iguanát fognak és azt megkötözik, mert húsa csak fölhízalva ízletes igazán. S mintha a pokolnak is csak a szenvedélyek szabadon eresztésétől fölhízalt, bűnökben elmerült ember lenne kívánatos falat. A légtornász-bravúrokat kedvelő Williams ezt az ellentét párt próbálja sima, takart párbeszédben elénk vetíteni. És ez az, ami talán a rendezés hibájából, nem tud eléggé nyilvánvalóvá lenni. Williams el akar kerülni minden moralizálást, csak sejtetni engedi, hogy amikor Shannon Hannah kedvéért eloldozza a megkötözött iguanát, a saját életében

végbemenő fordulatot szimbolizálja fordítottan: saját megkötözöttségének, szenvedélyei bilincseiből való kiszabadulásának ellentét pártját ábrázolja. Az aggasztán nagyapa befejezi utolsó költeményét, élete nagy művét és meghal. A vers kicsendülésében kellene megtalálnunk azt a harmóniát, ami felé Shannon is vágyakozik Hannahhoz való kötődésében. Shannon most egyedül marad, mert a puritán nők följelentésére az idegenvezetői pályát is elzárják előle. Két árva marad a színpadon és a talány, hogy ezután együtt vezet-e majd az úttal...

Lawrence Shannon szerepében érdekes színészi kiugrás tanúi lehetünk. Balázsovits Lajost életkora cseppet sem tette alkalmassá a kiégett, sokat hányódott férfi megszemélyesítésére. Mégis, ahogy verítékben úszva, nyakában a kereszttel fölbukkan a színpadon, el tudja fogadtatni a meghajszolt, hányatott és bűnbö béklyózott férfi alakját. Legfeljebb több részvétet sajtolt ki fiatal elvesztségével és több reményt arra, hogy még változtathat életén, mint amennyit a szerző eme mindig visszatérő főalakjának szánt. Póta Irén a másik nemiségében kiégett főszereplőt, Maxine szálló-tulajdonosnőt testesíti meg ideillő, ríktó, délvidéki színekkel. Balázsovitscsal való kettősük az előadás legjobb momentumait ajándékozta a nézőknek. Vass Éva Hannah szerepében halványabb és bizonytalanabb a kelle-ténél, nem tudja azt a belső dallamot végigvezetni, ami Anna Frank vagy a Vihar-beli alakítását oly feledhetetlen-tette. A darab harmadik része ugyan-is egy dallamra épült, améhez az agg Nonno versének lírikus zöngése is hozzájárult volna, ha a rendezés ezt a dallamot fölerősíti. Némethy Ferenc, bár legjobban beszélő színészeink közé tartozik, beleesett a megtört aggastyán tört hangú motyogásába és így, aki csak a színpadról elhangzó szöveget hallotta, de a darabot előre nem olvasta el, nem tudta ennek a búcsúzásnak halk szépségeit magáévá tenni. Pedig ez a vers a darab értelmének egyik kulcsa is, és így Lengyel György rendezését, valamint a túl ríktó díszlet tervezőjét is el kell marasztalnunk abban, hogy a mű befejezése kissé sutára sikerült.

Külön kell méltatnunk Szentkuthy Miklós fordítását, amely a darab bonyolult lelkivilágát a maga választékosan groteszk fordulataival és kifinomult eszközeivel tolmácsolta számunkra.

POSSONYI LÁSZLÓ

Új színfolttal gazdagodott Csurka István drámai oeuvre-je: a nagyszerű szatirikus lehetőségek kibontását ígérő, de aztán fokozatosan az erőltetett komédiázásba hanyatló vígjátékéval. „A közönséget nem illik félrevezetni” — írja Csurka a darabhoz írott szellemes tájékoztatójában; mi is nyugodtan mondhatjuk ezt, a darab egyre csüggesztőbb fordulatait szemlélve.

A Thália Színházban bemutatott Szék, ágy, szauna című komédia kitűnő figurát vesz célba, a bukásaiból örök fönixként feltámadó élősdit, törtető vezetőjét, akit erre a permanens feltámadásra egyetlen képessége predestinál: a mindenféle utasítást készségesen végrehajtó megbízhatóság. Tyukodinak, a Nadrágszj Tröszt vezérigazgatójának helyelkedő szorgalma pazar berendezésű villát eredményezett, még a tárgyalopartnereket porhanyóssá főző szauna sem hiányzik ebből a tökéletes komfortból. Csurka komédiája nem szökken az abszurdba, mint némelyik korábbi darabja, vártuk, hogy az író a parazita, testileg-lelkileg impotens Tyukodi és újgazdag göggjében páváskodó, nimfomániás felesége köré reális egzisztenciális háttérrel épít, ez azonban nem jelenik meg a darabban. Az, amit elfogadnánk egy abszurdba emelt komédiában, Tyukodi furcsa, egzisztenciális mozgása, Nadrágszj Trösztbeli bukása és „lenyomása a kultúrába”, a Női Arcvonal vezetői székébe, itt nagyon is vaskosan reális ötletek hátán hullámszik ahhoz, hogy a darabot komolyan vegyük. A vígjátéki realitás talaján maradvá viszont hiába gyűjt össze az író elszánt markolással a darab elején kitűnő komikus lehetőségeket hordozó figurákat: Tyukodival kooperáló, az önálló magyar bikaviadal megteremtésén fáradozó tsz-vezetőket, emancipálódni nem hajlandó nőket átnevelő buzgó Női Arcvonalbeli munkásokat, fellázadó, a Tyukodi házaspárt legorombító selyemfiút; a szellemeskedő kétértelműségekre, bemondásokra, régi, kitaposott vígjátéki sablonokra, veritékesre csavart ötletekre épült komédia nem engedi kibontakoztatni a közéleti élő vígjáték lehetőségét.

Tyukodi karrierjének igazi természetéről nem tudunk meg a daraból lényegében semmit, de nem rajzolódik

ki a komédiában célba vett tsz-vezetők Tyukodi-féle törtetőkhöz fűződő kapcsolata sem, pedig a darab elején ez is gazdag szatirikus lehetőséget ígér: a mellékiparágakkal machináló, mesés jövedelmeket bezsebelő „grundolások” fel-felédését.

Az egyetlen részlet, amely igazi vígjátéki teret kap a darabban, Tyukodi, Tyukodiné és a „bedolgozó” háromszögének remekelése; az álarcok brutális letépésének és bámulatosan könnyed újrafeltevésének vagyunk itt kitűnően szórakozó szemtanúi. Sajnos, Csurka vérszemmet kap a jelenet frappánságától, s a tsz-élet és a fővárosi gazdasági vezetés szatirája, újszerű fúziójának természetrajza helyett Tyukodi férjüi csökentértékűségét teszi meg — helyenként alpári ízű — élcelődéseinek céltáblájául; kiderül, hogy a Női Arcvonal munkatársnőit is azért kellett a darabba csempészni, hogy a komédia a továbbiakban akörül forogjon: új vezetői beosztásában Tyukodi vajon „feltámad-e a Női Arcvonalban?” A darab irreális, gyermeteg fordulatait, váratlanul fel-fel-tüzelő, vérszegény kritikai szándékát maga az író sem veszi már komolyan, mikor — nyilván nagyon szenvedve — végre befejezi valahogy ezt a félkész állapotban hagyott, egyre izetlenebb komédiát.

Léner Péter — a rendező — igyekezett versenyre kelni a szerzővel az elhasznált vígjátéki ötletek gyűjtésében. Együtteséből a Tyukodit játszó Rátónyi Róbert nagy vígjátéki rutinjának jelentős szerepe volt abban, hogy az előadás a teljes csődöt elkerülte. Hacser Józsa — Tyukodiné előbb, kidolgozottabb szerepében — jó ízléssel, korrekten szolid játékkal oldotta meg feladatát. Harsányi Gábor — a mai selyemfiú bőrében — pimasz humorával, mentette a darabot. Szilágyi Tibor és György László esetlen komédiázással próbáltak testet adni lehetetlen szerepüknek. A legellentmondásosabb, „osztályharcos prollány-szerep” Hámori Ildikónak jutott, természetszerűleg semmit sem tudott kezdeni vele. Keleti László ragyogó humorral, jól sikerült maszkkal életre keltett „torreador”-figurájának közéleti töltése nem érvényesült a darab fékevesztett csinnadrattájában.

VIGH BÉLA

A nevetés oka sok minden lehet. Az ember éppen azzal leplezi le magát, ahol és min nevet.

Martti Larni

KEPZŐMŰVÉSZET

Két budapesti kiállítás. Az 1933-ban született *Somos Miklós* több mint száz festményét és akvarelljét láthattuk a közelmúltban a Múcsarnokban. A művészeti íróként is tevékenykedő festő (Georges Rouault-ról szóló kis könyvét 1965-ben adta közre a Corvina kiadó) mûgondja és szándékainak komolysága vitathatatlan, képeihez mégsem tudtunk közel férkőzni. Somos pik-túrája ugyanis sanyarú, csüggeteg hangulatú; a bemutatott képek mintha nem egy fiatal embernek, hanem a festészet fásult, megtört lelkű veteránjának műterméből kerültek volna ki... „Újjon-gók” című háromalakos kompozíciójának egyik figurája cigánykereket hány, a képből mégis teljesen hiányzik a szív melege, a cimbén jelzett derű, felszabadultság, életöröm... Az élénk koloritú „Örömváros” című festmény talán az egyedüli, amelyen felszakad a művész lelkére nehezédő apátia sűrű ködtakarója. Az „Erdei tisztás” és a „Fák” című festmények (mindkettőt a Barcsay-Bene-Gadányi triász munkái inspirálták) és egy-két női arckép („Biblis”, „Nő félprofilban”) emelkedett még ki előnyösen az öreges, megfáradt hangulatot árasztó művek sokaságából.

Pap Gyula festőművésznek, a weimari Bauhaus egykori növendékének, a budapesti Képzőművészeti Főiskola nyugalmazott tanárának — meglehetősen túlméretezett — műcsarnoki kiállítása igen egyenetlen színvonalú anyagot tárt a közönség elé. Pappól hiányzott nemzedéktársainak — Modok Máriának, Miháltz Pálnak, Bene Gézának, Barcsaynak, Vaszkó Erzsébetnek, Veszelszky Bélának — alkotói aszkézise, szerves és következetes művészi fejlődése, s ez oknál fogva munkái nem állanak össze egységes életművé. A tárlat néhány festménye azonban — így a „Fekete-tengeri táj”, a „Perui dal” és egyik-másik virágcsendélet — megbecsülést érdemlő, kvalitásos munka.

*

Művészeti irodalom. *Bokros Birman Dezsővel* (1889—1965), szobrászunktunk nagy és eredeti egyéniségével évtizedeken keresztül meglehetősen mostohán bánt a magyar művészettörténeti irodalom. Igaz ugyan: napvilágot látott róla két kis cikk- és esszé-gyűjtemény (1928, 1949), de pályájának, oeuvre-jének tudományos igényű feldolgozása so-

káig váratott magára. Művészettörténet-írásunk e mulasztásának jóvátételére a közelmúltban végre sor került: 1971 karácsonyára a *Corvina* kiadónál megjelent az *első Bokros Birman-monográfia, Kovalovszky Márta* szeretettel és hozzáér-téssel megírt munkája.

Kovalovszky — végigpillantva a művész életének és működésének főbb állomásain — joggal tulajdonít megkülönböztetett fontosságot azoknak a két világháború közötti művészeti irányzatoknak, politikai és szociális mozgalmaknak (expresszionizmus, „sarlós” mozgalom, szocialista képzőművészecsoport, Magyar Történelmi Emlékbizottság), amelyek mélyen rányomták bélyegüket a mester művészet- és társadalomszemléletére. Igen sikerültek a tanulmányok azok a részei is, amelyek az Ady-fejet, a „Kalapos önportré”-t, a „Don Quijoté”-t, a „Dunavölgyi népek kórusa”-t, az „Ulysses”-t, a Jób-litográfiacikluszt s a művész más fő műveit elemzik. (E szobrokról és grafikai lapokról Karinth Frigyes mint „különleges, megdöbbentő és lenyűgöző” alkotásokról emlékezett meg.)

Néhány lényegesnek tűnő adat és műemlék említését (Thomas Mann nagyrabecsülő véleménye Bokros Birmanról, a mester arcmása M. E. Vieira de Silva festőnőről, a művész részvétele az „Európai Iskola” elnevezésű avantgarde művészeti tömörülés tevékenységében stb.) azonban hiába keressük a kötetkében, — e vonásokkal, adalékokkal pedig minden bizonnyal teljesebbé vált volna a művészről rajzolt portré.

A kis könyv azonban — ha nem is mentes néhány apró hiányosságtól — méltó emléket állít századunk magyar szobrászata e markáns profilú mesterének, akiről a biztos ítéletű Kassák Lajos — már évtizedekkel ezelőtt — így nyilatkozott: „Bokros Birman Dezső nagyszerű szobrász, aki már régen bizonyította alkotóképességét... Ha modern szobrászaink közül a három legtehetségesebbet kellene megneveznem, kétségtelenül az ő neve is köztük lenne.”

A magyar művészeti könyvkiadás nevezetes eseménye a *Vajda Lajos-album* megjelenése (*Corvina*, 1971). A kiadvány a konstruktivizmust és szürrealizmust ötvöző, vizionárius művész tizenhárom grafikai lapjának („Feszület maszkkal”, „Pléh-Krisztus”, „Ónarckép templommal”, „Torony tányéros csendélettel”, „Szentendrei házfalak” stb.) reprodukció-

ját és *Mándy Stefánia* Vajda-esszéjét tartalmazza. A nyomatok minősége nem kifogástalan ugyan, a mappa közreadását mégis igen jelentősnek és örvendetesnek tartjuk... Az albumban közölt rajzok ugyanis a művészetbarátok százait és ezreit fogják meggyőzni a még mindig csupán kevesek által ismert mester kivételes értékéről, amelyet Mándy Stefánia így jellemez: „A 30-as évek táján élt és dolgozott Magyarországon egy művész, aki szűk szentendrei padlásablakából Európára látott... Vajda életműve új fejezetet nyit a magyar művészeti látás történetében.”

Az album — bízunk benne — előhírnöke egy átfogó Vajda-monográfiának és a mester — régóta esedékes — budapesti gyűjteményes kiállításának, amely — aligha kétséges — a magyar képzőművészet protagonistái (Csontváry, Gulácsy, Derkovits, Egry József, Nagy István) között fogja kijelölni Vajda Lajos helyét.

*

Bán Béla (1909—1972.) Február 6-án Tel Avivban elhunyt *Bán Béla* Munkácsy- és Max Nordau-díjas festő, a budapesti, majd a Tel Aviv-i képzőművé-

szeti főiskola tanára. Bán változatos pályát futott meg: 1947-ben ő (és Bálint Endre) képviselte a magyar szurrealista festészetet a párizsi nemzetközi szurrealista tárlaton, a 40-es és 50-es évek fordulóján tematikus és szkematikus képeket festett, majd — külföldre kerülve — újból avantgarde színterben dolgozott... Életműve heterogén ugyan, de — mint Rabinovszky Máriusz írta róla a „Magyar Művészet” 1949. évi 1. számában — „minden megnyilvánulásában festő” volt, „rendkívüli ábrázoló erejű” művész.

Bán Béla — 1945-ben papírra vetett önéletrajzában — így tekintett vissza gyermekkorára: „Gyorsan lelkesedtem... Nem a logika, hanem az ösztön volt az, ami vezetett... Amikor választanom kellett, őszintén szólva nem sokat gondolkodtam, hanem sodortattam magamat, a sorsra vagy a szerencsére bízva a döntést.” E szavak adják kezünkbe a művész jellemének kulcsát, ezek a sorok magyarázzák meg Bán életének nem egy vargabetűjét.

Bán Bélát február 9-én temették el Tel Avivban. Az eltávozott művész képeinek egy része — úgy hisszük — meg fogja állani az idő próbáját.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(EGYHÁZZENEI ESEMÉNYEK) A passió történeti fejlődésének talán legizgalmasabb pillanata az volt, amikor a korális típus helyébe a motettikus lépett, s Obrecht nyomán megkezdődött az új műfaji lehetőségek, változatok kísérletezése. A XVII. században már megfigyelhetjük a drámai elemek térhódítását, amikor Schütz szakított a gregorián hagyománynak azzal a részével, amely a szólokat szabályozta. Megrázoan szenvedélyes, átélt áriákat alkotott, jóformán a saját leleményéből, szigorúan ragaszkodva persze a szentírási szöveghez. Ugyancsak Schütznél válik a kórus jellemábrázoló tényezővé: János-passiójában groteszk, leleplező, az emberi bűnököt szinte pellengérré állító nagy kartételek akadnak, a Máté-passióban pedig, amelyik utolsó alkotása ebben a műfajban, már apró ismételtetések is alkalmaz, melyek a cselekmény lényegének kiemelésére szolgálnak. Olyan formát talált ezekben a műveiben, amely egyszerre hordozza az évezredek liturgikus hagyományát és az

ember legszemélyesebb vallomását, s így válik korszerűvé, hitelessé minden idők embere számára. Ezért is fogadtuk igaz örömmel e két ritkán hallható zenemű „feltámasztását” a Mátyás-templomban. A kitűnő, fegyelmezett muzsikáló együttes ilyesformán nemcsak megszokott nagyheti szereplésére vállalkozott, hanem zenetörténeti küldetést is teljesített.

Az operastilus térhódításával párhuzamosan megkezdődött a passió átalakulása. Előbb csak a szöveget kezelték szabadon az alkotók, betétekkel, áriákkal élénkítve, később a zenei anyag is átalakult, s nem a kifejezés mélysége, hitele vált elsődlegessé, hanem az ékítőművek s a zenei matéria kifinomultsága. Talán nem túlzás ebbe a kategóriába sorolni Händel fiatalkori János-passióját sem, melyet ezúttal az AC Kapisztrán kórusa és zenekara szólaltatott meg. Ez az alapján véve teát-rális, a szentírási szöveg szelleméből vajmi keveset megőrző alkotás elsősorban a Hamburgban tetőző zenei érdek-

lődés hatása alatt született, s aligha hasonlítható Händel későbbi oratóriumaikhoz. Inkább egy fiatalember érdekes kísérlete, aki még nem találva saját hangját, kortársai nyelvén igyekezett beszélni finoman, elegánsan, csak épp nem eredeti módon. Ez is zenetörténeti jelentőségű előadás lett volna, sajnos azonban több olyan pontatlanság zavarta, amelynek gyökereit minél hamarabb meg kellene találni, mert enélkül a nagy múltú s a magyar egyházzene történetében elvülhetetlen érdemeket szerző együttes nem teljesítheti majd hivatását.

Hogy mi valójában a szentírási történet, s a szöveghez, annak szelleméhez hű alkotó milyen elementáris mélységeket tárhat fel, annak Bach passiói maradnak mintái örök időkre. A János-passió félelmetes drámai izzása, lobogó kitérései, a Máté-passió epikus nyugalma, szemlélődő gazdagsága mindenkor az igaz zene legszebb magasságába emeli a hallgatót. Ezek az alkotások valóban egyszerre vezetnek a művészet és a vallásos érzés csúcspontjaira, abban a szellemben, ahogy a nagy karmester, Furtwängler írja: „Bach elsősorban valóságos muzsikusz volt és az is marad... A benne lévő Magasztossal való szoros kapcsolata, ami másnál nyilván kimerültséget, lankadást, önmaga idő előtti elemésztesét eredményezte volna, Bach számára egyre megújuló és fokozott erő forrása lett. Ezért látjuk benne mi, maiak, a legnagyobb muzsikust, a zene Homéroszát, akinek fénye bevilágítja az európai zene egét, és akit — bizonyos értelemben — máig sem múlt felül senki”. Ez a felülmúlhatatlan, egyetemes zenei élmény sugárzik a Márkus-passióból is, mely talán kissé elsiettebb, hevenyészettebb, mint a két közismert mű, de így is érdemes belefeledkezni a gyásznak abba a mindent lebíró, mégis felemelő ábrázolásába, melyet Bach e művében valósított meg. A Márkus-passió jelenleg közkézen forgó, rekonstruált formája talán vitákat kelthet, maga a zenei anyag azonban tökéletes, kivált ha olyan meggyőző, szép előadásban csendül fel, mint a Kálvin kórusé és zenekaré, melyet Máté Jánosné vezényelt. (A közreműködő kitűnő szólista együttes: Hankiss Ilona, Sándor Judit, Fülöp Attila és Máté János orgonán.)

És természetesen újra és újra csodálattal kell méltatnunk azt a zenei biztonságot, izlést, amellyel a Bucsi László vezetete Liszt Ferenc kórus és zenekar szóllatja meg Bach „nagy” passióit. Ezúttal mindkét alkotást élvezhettük tolmácsolásukban. De ugyanígy maradandó,

nagy élményt hozott a János-passiónak az az előadása is, melyet Virágh Endre vezényelt a Belvárosi templomban, s amelyet ezúttal hely hiányában sajnos nem méltathatunk rangja, érdeme szerint.

Örömmel figyeltünk fel a pasaréti Palestrina Kórus Kodály-művekből összeállított Cecilia-hangversenyére. A Vajda Ferenc vezetésével éneklő fiatalos hangú, lelkes együttes a nagy mester ritkábban hallható remekei közül adott elő néhányat, köztük a Jézus és a kufárokat és az Elsőáldozást.

(LEMEZFIGYELŐ) Brahms jegyében teltek a Magyar Hanglezgyártó elmúlt hónapjai. Egymás után jelent meg I., II. és IV. szimfóniája. Mindhárom felvételen a Magyar Rádió és Televízió Szimfónikus Zenekarát hallhatjuk. Az első két szimfóniát az új karmester generáció két ígéretes tehetsége, Bolberitz Tamás és Medveczky Ádám vezényli, a negyediket Lehel György.

Az utóbbi években megfigyelhettük, mennyire megnövekedett Brahms népszerűsége. Életében harcok középpontjában állt, halála után jó néhány évig úgy tűnt, feledésbe merül a Wagner-rájongók ellenérzése miatt, ma azonban a romantika egyik betetőzőjét látjuk benne, aki nemcsak azért válhatott e művészeti irányzat egyik csúcspontjává, mert hallatlan érzelmi gazdagságot tudott kifejezni műveiben, hanem azért is, mert tudatosan vállalta a klasszicizmus örökségét is. (Az I. szimfóniát nem véletlenül emlegetik Beethoven X. szimfóniájaként.) Az előadási gyakorlatban mindez nem mindig jut érvényre. Néhány egészen nagy olasz karmester szinté a végletekig kiélezi romantikus vonásait, és zenei szövetének olyan fényeit, elemeit hozza felszínre, amelyről korábban nem is álmodhattunk. A német iskola inkább fenségességét, tragikumát és heroizmusát emeli ki. Meggyőződésem szerint Brahms ez utóbbit tartaná helyesnek, hisz ő életében mindig tudatosan hangsúlyozta németiségét, s az a „magabizó, széles ívű dalolás” (Molnár Antal), mely követőinek interpretálásában sokszor riadt ríkoltozássá vált, nála ugyancsak a hagyományok őrzésének zenei formája volt. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy az igazán nagyok művei haláluk után új életre kelnek, s szellemi kincseikkel izlése (vagy tetszése?) szerint gazdálkodhat az utókor. Az izlés pedig törvényszerűen változik, vele együtt mozdul el hát az a kép is, melyet az előző nemzedék még jónak, vagy éppen tökéletesnek ér-

zett, Bruno Walter írja egy helyütt, hogy a salzburgi hangversenyek sorában egy Toscanini vezényelte „gyönyörű Brahms Második szimfóniára” emlékezik legszívesebben. Hozzánk pedig alighanem valamivel közelebb áll Bruno Walter „fényes”, mindig a szépség és jóság diadalmat hangsúlyozó interpretációja — akár e szimfónia kapcsán is, — mint Toscaninié, akinek tempói olykor elképzelést keltenek.

Mindezt annak illusztrálásul bocsátottuk előre, hogy a fiatal karmestereknek nehéz dolguk volt a Brahms-szimfóniák felvételekor, hiszen értelmezésük szükségyszerűen állásfoglalássá, ars poeticává is vált. Bolberitz Tamás is, Medveczky Ádám is rendkívül rokonszenves, alázatos gesztussal közeledett a művekhez, hagyták zenélni az együtteseket; mindketten ott vannak igazán elemükben, ahol a széles ívű dallamok szárnyán szabadon ereszhetik szárnyaló képzele-

tüket. Brahms ködös melankóliája talán idegen még számukra. (Vagy talán a mi korunk számára.) Bolberitz Tamás lemezén remekül sikerült az utolsó tétel klasszikus ízű visszaütésének érzékeltetése. Medveczky Ádám a II. szimfónia hősi karakterét szinte tökéletesen kibontotta. Az Allegro con spirito tétel nála tényleg „con spirito”, izzó lélekkel szólal meg.

Talán igazságtalanság, hogy Lehel György Brahms-felvételéről kevesebbet szólunk, de szinte természetes, hogy ezen a lemezen is tehetségének legjobb összetevőit, pompás ritmusérzékét, néhol szinte aszketikus tartását élvezhetjük. A sok ismert lemez után is tud és akar újat mondani, s az a kép, melyet e sokat hallott műről rajzol, semmivel sem érdektelenebb, mint nagy kortársaié. (Hungaroton, LPX 11512, 11536 és 11537)

RÓNAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

A ROMANTIKÁRÓL

Karel Kachyna ürügyén

Könnyű volna Kachyna *Ismét átugrom a pocsolyákat* című filmjét elintézni azzal, hogy végül is egyszerű adaptáció, A. Marshall ausztrál író *En is versenyt futok a széllal* című érzelmes-nosztalgikus regényének tisztességes filmesítése. A történet egy baleset következtében megbénult kislőről szól, aki addig gyakorol kitarotán és önmagába vetett csendes hittel, míg félbemaradt életű lovász apjának büszkeségére és környezetének bámulatára meg nem tanul lovagolni, „versenyt száguldvá a széllal”. Elsősorban nem is az a fontos, hogy Kachyna művészi képessége megmenti a filmet attól, hogy giccsé váljék, sőt: tudatosan és határozottan nyúl az érzelmesség, a nosztalgia és az ábrándok eszközeihez, értékes gyermekfilmet készítve. Az ausztrál helyszínt helybelire, az időpontot a monarchia XIX. század végi korára módosította. S mindezt olyan rendező teszi, aki a néhány évvel ezelőtt bemutatott *Szekérral Bécsbe* című filmjében a mindent megérteni akaró tiszta elkötelezetlenség gondolati-szerkezeti fegyelmével ábrázol egy tragikus korszakot. Most mintha megfordultak volna a dolgok: *Joseph Roth* merev tartású, fájdalmas melankóliával ábrázolt világának az emlékezetben örökkévalónak

tűnő, s ezért már meszeszerű életet élt alakjai elevenednek meg. Filmjét (melyet érthetetlen módon nem propagáltak műfajának megfelelően, eleve lemondva azokról a 8—16 év közötti gyerekekről, akiknek amúgy is olyan ritkán szentelnek egy-egy igényes alkotást) azért érdemes említeni, mert egyszerű, átlátszó szerkezetében eddig konzervatívnak tartott szempontok értékelődnek újra.

Ahogy a klasszicizmust a romantika, úgy annak idején a romantikát a realizmus váltotta föl, s a század elejével beköszöntő izmusok a maguk új szárnyalásával, béklyókat nem ismerő lendületükkel már kezdettől fogva arra utaltak, hogy ez a váltakozás korántsem fejeződött be a realizmus megszületésével. Most, több mint fél évszázad távlatából visszanézve úgy fest, mintha az avantgarde irányzatok megjelenésével valami hasonló játszódott volna le, mint a korai romantika Sturm und Drangjának idején. Ezúttal a klasszikussá merevülő realizmus meghaladása került szóba, és a közelítés és eltávolodás mozgólatai azóta is ismétlődnek. De valójában nem analógiáról van szó, hanem sokkal általánosabbról. A realizmus a maga idején s azóta is az egyetemesség igényével lépett föl, ami később — többek között — Lukács szövegezésében ér-

te el végső megfogalmazását, aki ennek a stílusnak „totalitásáról” beszélt. Pedig előtte a romantika — akárcsak a tegnapi és mai avantgarde — sem ábrázolta kevésbé „totalisan” a világot. Talán csak ennek a teljességnek az elképzelése volt mindig más. De ki döntheti el, melyik közülük az igazi teljesség? Van, akinek egy társadalmi esemény ábrázolása, s van, akinek az önmagába fordulás, az egyedi mélység és kudarc ábrázolása. Vajon melyiknek van — s ki dönti el — „hamisabb tudata”?

Ma már talán jobban látható, hogy az egykori romantikát, s a fél százada eleven avantgardizmust a meghaladás szándéka kapcsolja össze, olykor minden stílus különözése ellenére is. Hisz éppen ezek a változtató „hullámok” a legkevésbé egységesek, szemben az egyensúlyra, a szigorú arányokra hajló, „apolonikus” irányzatokkal. De a korai avantgarde a realizmus meghaladásának kísérletében dinamikus s konzervatívellenes volt, a mai viszont már részben a konzervatív — s elsősorban a realizmus szempontjából konzervatívnak számító — elemeket lépteti előtérbe, hogy az előbbivel szemben a „dionüszoszt”, a szenvedélyt, a nosztalgiát, az egyént és az egyedít erősítse föl.

A filmművészet ezt az első hullámot — hűen annak dinamikájához — a századforduló táján túlnyomórészt a szürrealizmus nyomdokait járva próbálta követni (Bunuel: *Az andalúz kutya*, *Aranykor*). Ennek az útnak a napjainkba nyúló végén áll például — már kiérletlen és a szertelenségtől higgadt távolságban — Fellini (*Júlia és a szellemek*). A kezdeti lendületet, a meghaladás lázadását a második világháború törtéme meg végérvényesen, s az őt követő „tarvágás” hangulata, a fasizmus irracionalis eszméjének tébolya és összeomlása nem kedvezett az emocialitás föllendülésének. Ezt a megállapodást jelezte a filmművészetben a neorealizmus több mint egy évtizede is. A meghaladás újjászülető radikalizmusa később egyik irányban a cinema verité és a cinema direkt tárgyiasságában jelentkezett, dokumentatív-összinte elfogulatlanságával, utópiákat visszautasító tárgyilagosságával a filmművészet legjelentősebb, napjainkban is létező perspektíváját nyújtva. Vele párhuzamosan, a válságokkal és megoldásokkal együtt járó kudarcélmények, kényszerű redukciók előbb-utóbb megtalálták művészi lecsapódásukat; így születtek meg a hatvanas évek második felétől az érzelmi elemeket erőteljesebben hangsúlyozó filmek, olykor a mítosz

(*Ítélet*) vagy a szentimentalizmus (*Love story*) határait súrolva. Különösen feltűnő a múltbaforulás; a múltat ezúttal nem annyira a középkor, mint inkább a XIX. század (egyre mesészerűbbnek festő) világa jelenti (nálunk a *Szindbád* ennek a fordulathnak egyik előjele). A múlt és a jelen egyesítésében az élet költőisége, a túlreált vizuális szépségvadászat fájdalmas-szelíd rajzolatai, az elmúlás állandó tudata, s a háttérben — egyelőre még kitüntetett szerep nélkül — a kelet-európai népiség jelentkeztek. Ilyen Wajda filmje, a *Nyírfaliget* is, ahol jóformán legyőzhetetlen, olykor önpusztító emberi szenvedély és a múlt iránti nosztalgia kap hangot. S ilyen, a bizakodás formájában elcsendesített emberi fájdalom filmje, az *Ismét átugrom a pocsoljákat* is.

A nagy dráma és tragédia jóformán hiányzik belőlük. Ahol megjelennek, ott inkább sorstragédiákról van szó, amilyen a szindbádi is, és *Kachyna* filmjében a kisfiúé. Mégis, a játékosságon keresztül érvényesülő művészi szabadság, a múlt és a jelen, a megoldható részlet és a megoldhatatlan egész, a véges és a végtelen közötti áthidalhatatlan szakadék tudata azzal jár, hogy a szerzők olykor rátalálnak a romantikus iróniára, feloldva így magát a mű által teremtett illúziót is. (Például *Kachyna* filmjében a derűs gúnnyal ábrázolt, kliészerű mellékszereplők, a két orvos, az úri közönség, a tamburmajor, vagy a *Szindbádban* a szomorú iróniával megformált, végletesen rajongó nőalakok.)

Végül csak utalunk arra, mennyire különböznek ezek a filmek az egyébként ugyancsak romantikus indíttatású nyugat-európai társaiktól. Bár azokat is jellemzi a szubjektívizmus, a szenvedélyes szárnyalás, olykor a meséshez való vonzódás, mégis lényegesen nagyobb az utópisztikus és messianisztikus töltésük, s ezzel együtt a zártságuk. Elég, ha a *Szelíd motorosok*, az *Eper és vér*, a *Zabriskie Point* vagy az *Alphaville* című filmeket említjük. S nézzük meg ezzel szemben a mi filmjeink jelképeit: míg az előbbiekből levegőbe röpített luxus-szállók, tüntető megmozdulások, addig bennük a természet erdőre, tópartra egyszerűsödő részlete, és a lovak, — ezek a nehéz testű, nyergeletlenül annyira védtelennek látszó, ide-oda keríngő kelet-európai lovak, Wajdatól Jancsón át *Kachyna* filmjéig. Mintha a természet, a szárnyalás és az elkerülhetetlen szelíd szolgálat igralmat igénylő (Huszárik: *Elégia*) — olykor melankolikus — jelképei volnának (*Nyírfaliget*,

Mater Johanna, *Közjáték*, Tizezer nap stb.). Ha a meghaladás ezen az úton talán nem is lesz teljes, s ha a dokumentatív-tárgyilagos filmi megközelítés útján talán kevesebb lesz is a vargabetű (bár a lehetőségei is szűkösebbek),

annyi mégis megállapítható, hogy ahogy a XIX. század elejének romantikájában a regénynek, úgy a maiéban a filmnek jelentős hordozószerepe van.

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIÓ MELLETT

(„KIHAGYÁSOS DRAMATURGIA”?)

A rádió a közelmúltban a besançon-i fogoly címmel sugározta Stendhal Vörös és teketéjének rádióváltozatát. Pontosabban: rádióra alkalmazott jeleneteket a regényből. A televízióban Gyurkó László tévéjátékát, A bűnöst vetítették, amely viszont Dosztojevszkij Bűn és bűnhődésén alapszik. Az első esetben dramatisálás történt, amely — lényegében — egy órára sűrítette a világirodalom egyik nagy regényének a cselekményét. A bűnös esetében az átdolgozó önálló drámairói ígérennyel jelentkezett, alapvetően átformálva a regényalakok jellemét, sőt a dosztojevszkiji mondanivalót is (anélkül, hogy megnyugtató megoldást adott volna). Nincs szándékomban fölvetni az írói szabadság és lehetőség kérdéseit: nyilvánvaló, hogy mind a rádióra alkalmazónak, mind az átdolgozónak szuverén joga, hogy mit és hogyan emel ki (illetve hoz reflektorfény-, vagy mikrofon-közelbe) egy adott műből (természetesen: ha megjelöli a forrást, hivatkozik a műre). De mindkét kiragadott példa fölvet egy nagyon időszerű — és a műfaj szakemberei által sokat vitatott — kérdést: a „kihagyásos dramaturgia” kérdését. Hadd jegyezzem meg mindjárt előljáróban, hogy nem olyan kihagyásokra (helyesebben: „átugrásokra”) gondolok, amelyek már eleve így készültek. A negyvenes évek emlékezetes sikerdarabjának, A bolond Ásvaynének felvonásai között évtizedek teltek el. A közelmúltban képernyőn is látott Bulgakov dráma, az Iván, a rettentő cselekménye a felvonásokon belül évszázadokat ugrott vissza és előre; Thornton Wilder egyfelvonásosában, a Karácsonyesti vacsorában pedig a szemünk előtt, percenként öregszenek a szereplők. Van azonban a kihagyásos dramaturgiának egy másik formája is, az, amire a kiindulásban utaltam: a világirodalom nagy alkotásainak „besűrítése” megszbott időkeretekbe (rádiós viszonylatban általában egy órába). De vajon ez a „besűrítés” nem jelent-e ugyanakkor „beszűkítést” is?

A besançon-i fogoly kitűnő rádiójáték volt: érdekes, izgalmas, színvonalas. Horváth Gabriella (a rádióra alkalmazó) és Horváth László (a szerkesztő) már a címváltoztatással és a műfaj megjelölésével is jelezte, hogy nem az egész regényt halljuk, csupán annak jeleneit. A válogatásnak és a szinte bravúros feldolgozásnak köszönhető, hogy olyan rádiójáték született, amely egy órában is érzékeltetni tudta a stendhali mű hangulatát. Ami nem mondható el A bűnösről. Gyurkó László tévéjátéka Dosztojevszkij művéhez képest: kevés. Dramaturgiaiilag a kihagyásos elvre épül, csakhogy túl sok kihagyással ahhoz, hogy önálló művé lépjen elő. Aki pedig olvasta a Bűn és bűnhődést, abban csalódást kelt.

A „kihagyásos dramaturgia” elmélete nem mai keletű. Már a rádiódrama műfajának jelentkezésekor fölvetődött a „hogyan” kérdése. Kilián Zoltán írja a Nyugat 1936 áprilisi számában: „A francia rádiózásban mutatkozott először egy érdekes irodalmi harc is a rádiódramák körül. Az egyik nagy francia rádió dramaturgja ugyanis következetesen visszavetett az utóbbi időben minden rádióra való átdolgozást”. Kijelentette, hogy irodalmi lelkiismerete az írók műveinek eredeti mivoltukból való kiforgatását nem engedi meg. Ma szélteben-hosszában divatozik más írók műveinek különféle műfajokra való feldolgozása. Regényeket színpadra, filmre és rádióra erőltetnek, színdarabokat visznek át filmekre, rádiómikrofonra. Mindezzel kiforgatják az írói alkotásokat természetes meggyilatkozásukból, ártnak az író tekintélyének és feledésbe sodorják magukat az eredeti műveket.” A francia dramaturg tehát eleve és kategorikusan ki akart iktatni a rádió műsorából minden átdolgozást, ami nyilvánvalóan az ellenkező vélet (hiszen irodalmi művek mikrofon elé és képernyőre vitelének olvasásra ösztönző szerepe is van). A rádióírók annak idején gyűlést hívtak egybe és elvetették ezt a nézetet. A negyvenes évek elején, az egyik francia rádiólapban, a Radió-Nationalban cikk jelent meg az irodalom és a rádió-

zás kapcsolatáról. Ebben többek között a következőket olvassuk: „A rádió nem tudja, de nem is akarja pótolni az olvasást. Más a dolga: megjeleníti az irodalmi alkotásokat, vezeti és tágitja az irodalmi érdeklődést, hangban és kiejtésben adja az írói gondolatot s ezáltal beleviszi a hallgató lelkébe azt a hatásmodot, melyet az olvasás nem nyújt. Az irodalom a rádióban a nyelv értékeinek testté válása, a szavak mágiája”. „A szavak mágiája”, amely megjelenít valamit (egy adott alkotást), a maga sajátos eszközeivel hat a hallgatóra. Ugyanez a tévére vonatkoztatva: „a képek mágiája”, amely annyiban többet, hogy képpel — és ugyanakkor szóval is hat. De a hatás csak akkor teljes, ha nem töredék. A bűnösökről szólva azt írja Hámos György az *Élet és Irodalom*-ban: „A Dosztojevszkij-dramatizálások azért vallottak eddig kudarcot, mert a legtehetségesebb átdolgozók is az egészet akarták érzékeltetni: egy ezeroldalas

drámát — a dramaturgiai homorú tükör segítségével — száz oldalon (két-három óra alatt) bemutatni”. De hát miért volna ez a két-három órára (rádióban egy órára) való korlátozottság kötelező? Am legyen két-három (rádióban egy) óra — de nem az egész igényével. Nem szabályul, törvényül szabva meg a „kihagyásos dramaturgiát”, hiszen bőséges (és sikeres) példa szól a nagy regények folytatásos sugárzása mellett.

A vita akkor kezdődött, amikor az első rádióra-átdolgozás megszületett. Ma is tart. És nyilván még sokáig nem lesz vége. De a vita: csak elmélet. A gyakorlat: az írói munka (írói — mert egy irodalmi mű átdolgozása is alkotás: újraalkotás). Az író feladata pedig (ha valóban rangos művet alkalmaz rádióra- vagy televízióra), hogy hűséges tolmácsa legyen az eredeti gondolatnak. Ne az óra percmutatója, hanem lelkiismerete és hivatása szerint, a művészi alázat szellemében.

BALÁSSY LÁSZLÓ

Valkó László:
Próféta
(tusrajz)

Valkó László:
Bibliai jelenet
(tusrajz)

L'UNITÉ DANS LA MULTIPLICITÉ

Ce numéro est voué aux questions de l'oecuménisme, lequel signifie pour nous surtout les efforts visant l'unité chrétienne et humaine. Ces tentatives — il faut dire sincèrement — offraient souvent l'occasion aux divers malentendus et aux interprétations fausses, à commencer par les prétextes de ce qu'il s'agirait peut-être de faire les tentatives de créer un certain „front de l'unité chrétienne” anti-cummuniste.

Selon notre conception, l'unité chrétienne doit être une vraie unité; nous ambitionnons donc de réaliser l'unité de la charité évangélique, laquelle une fois réalisée, servirait tout le monde. Nous avons déclaré plusieurs fois et assez clairement que nous vivons et travaillons dans ce monde, c'est ici que nous voulons travailler pour atteindre l'unité chrétienne, autant qu'il dépend de nous, avec tous ceux qui en sont d'accord, tout en cherchant cependant le dialogue dans l'esprit franc avec ceux qui n'appartiennent pas à la famille chrétienne.

Bien entendu, l'élaboration du programme officiel de l'oecuménisme ne dépend pas de nous et il n'est pas notre tâche. Mais nous trouvons que nous puissions considérablement collaborer pour nous connaître et nous estimer mutuellement et objectivement. Avec ce numéro, nous pensons donc faire le premier pas pour servir la bonne entente et l'estimation mutuelle.

Vu l'importance de l'oecuménisme, nous y reviendrons dans notre numéro de juillet, où, sous la forme du dialogue, les écrits de László Márton Pákozdy, professeur réformé, et de József Félegyházi, professeur catholique romain, feront connaître certains efforts oecuméniques dans l'histoire de notre pays.

Nous remercions nos collègues étrangers et hongrois pour la complaisance de se déclarer prêts à collaborer dans ce thème.

L'article premier de ce numéro thématique est l'écrit intimement intonné et témoignant une attitude profondément oecuménique du Prieur de Taizé, *P. Roger Schutz*, „L'église, un feu qui nous brûle”. *Otto Kormos*, prêtre catholique de Budapest, résume l'écho du 2e Concile de Vatican, dans la littérature théologique protestante et orthodoxe. *Feriz Berki*, protoierej, administrateur-curé doyen orthodoxe, fait le compte-rendu détaillé de la situation actuelle de l'église orientale orthodoxe. *Géza Boross*, pasteur réformé, directeur de l'Institut des Sciences Concessionnelles protestant de Budapest, présente son étude très intéressante sous le titre: „Les points de vue contemporains de la théologie pastorale réformée.” L'étude de *Gellért Belon*, curé catholique romain de Jánoshalma, „Pensées bibliques sur l'oecuménisme”, est une vraie confession imbue de l'esprit évangélique, traitant les problèmes de l'église déchirée. *Antal Ijjas*, écrivain de renommée, intervient dans le dialogue de l'église occidentale et orientale, avec grande érudition, en connection du livre récemment apparu de *Imre Timkó*, professeur de l'Académie Théologique de Budapest: „Le christianisme oriental, les églises orientales”. L'étude de *Heribert Mühlen*, professeur théologique de Paderborn, „Un espoir de l'avenir: le concile commun de tous les chrétiens”, est une analyse théologique bien approfondie des problèmes de l'oecuménisme. La série des articles traitant les questions de l'oecuménisme, est terminée par un interview exclusif, donné à VIGILIA par *Lukas Vischer*, le Directeur du Comité Théologique et de l'Organisation Ecclésiastique du Conseil Oecuménique des Églises, résidant à Genève.

Après avoir présenté les conditions et les activités de l'organisation du Conseil Oecuménique des Églises, *Lukas Vischer* fait aussitôt allusion au dialogue oecuménique, introduit entre les églises. Il constate sous ce regard que le Décret du Concile de Vatican, traitant la question de l'oecuménisme, reconnaît le droit des autres églises, auxquelles la réalisation des plans de Dieu fut également confiée; le Décret ne les indique plus comme des ensembles d'autres fidèles, mais comme des communautés auxquelles la réalité „ecclésiastique” est justement déferée. Le Concile parlait dans la suite de la nécessité d'un renouveau continu, non seulement dans

la pratique, mais dans l'idéologie même. Si l'essentiel de la vérité ne cesse pas d'être le même, le façonnage peut toutefois être modifié, de plus, il doit avoir lieu occasionnellement et dans l'intérêt de la continuité. En considérant toutes ces déclarations, l'introduction du dialogue est bien motivée. Lukas Vischer avertit de chercher l'unité sur le fondement des modèles illusoirement communs. Tout de même, les efforts concernant l'unité doivent être initiés, même en dépit d'un modèle généralement acceptable. L'unité ne peut être planée d'avant, elle s'épanouira d'un processus vivant. Le mouvement œcuménique est un voyage dont le but n'est pas encore connu, il ressemble au voyage d'Abraham, et la cause des prolongations vacillantes des églises y est à chercher. Le mouvement œcuménique est ressemblant à un voyage même au point qu'à toutes les étapes du trajet déjà parcouru, un nouvel horizon se découvre devant nous.

EINIGKEIT IN DER VIELFALT

Diese unsere Nummer ist den Fragen des Ökumenismus gewidmet. Der Ökumenismus bedeutet für uns hauptsächlich das Streben nach einer christlichen und menschlichen Einheit. Dieses Streben — das müssen wir aufrichtig sagen — gab zu vielen Missverständnissen und Missdeutungen Anlass, angefangen damit, dass es als Vorwand für einen Versuch zu einer sogenannten „antikommunistischen Einheitsfront“ gebraucht werden kann.

Unserer Auffassung nach muss aber die Einheit der Christen eine echte Einheit sein; wir streben nach der evangelischen Liebe, die sich gegen niemand richtet, sondern — soweit sie sich verwirklicht — im Interesse von allen sich wirklich. Öfters und klar haben wir schon festgestellt, dass wir hier in dieser Welt leben und arbeiten und dass wir für die Einheit der Christen auch hier und jetzt arbeiten wollen, zusammen mit allen, die diese Einheit auch wünschen, und im Geist der unbedingten Offenheit Verständnis suchend auch mit denen, die nicht eng zu der christlichen Familie gehören.

Die Ausarbeitung eines offiziellen Programmes für den Ökumenismus hängt selbstverständlich nicht von uns ab, und dies ist auch nicht unsere Aufgabe. Wir glauben aber, dass wir einen wichtigen Beitrag dazu leisten können, dass wir uns gegenseitig besser kennen und achten lernen. Mit dieser unserer Nummer möchten wir diesem Verständnis und der gegenseitigen Achtung, Dienst leisten.

In Anbetracht der Wichtigkeit des Ökumenismus, werden wir in unserer Juli-Nummer — im Zeichen des Dialoges — auf dieses Thema noch einmal zurückgreifen, indem wir je einen Beitrag von dem reformierten Theologen, Herrn *László Márton Pákozdy* und von dem katholischen Professor der Theologie, Herrn *József Félegyházy* über die Geschichte der einheimischen ökumenischen Bestrebungen, veröffentlichten werden.

Wir danken allen unseren ausländischen und inländischen Mitarbeitern für ihre Freundlichkeit mit der sie an der gemeinsamen Arbeit teilgenommen haben. Unsere thematische Nummer beginnt mit einem Beitrag des Priors von Taizé, *P. Roger Schutz*, der unter dem Titel „Unsere brennende Sorge, die Kirche“ mit inniger Stimme von einer authentischen, ökumenischen Geistigkeit kundgibt. *Otto Kormos*, Budapester Seelsorger, gibt eine Übersicht über das Echo des II. Vatikanischen Konzils in protestantischen und orthodoxen theologischen Schriften. *Feriz Berki* Protoierej, Administrator der ungarischen orthodoxen Kirche berichtet über die heutige Lage der orthodoxen Kirche. *Géza Boross*, reformierter Seelsorger, Direktor des Budapester Protestantischen Bekenntniswissenschaftlichen Institutes schrieb unter dem Titel „Heutige Gesichtspunkte der reformierten Pastoraltheologie“ einen sehr instruktiven Essay. Der Beitrag des katholischen Pfarrers, *Gelért Belon*, betitelt „Biblische Gedanken über den Ökumenismus“ ist ein, von echtem ökumenischen Geist beseeltes Geständnis über die Probleme der aufgespaltenen Kirche. Der namhafte Schriftsteller *Antal Ijjas*, äussert sich im Zusammenhang mit dem kürzlich erschienen Buch von *Imre Timkó*, Professor der Budapester Theologischen Akademie, betitelt „Östlicher Christentum, östliche Kirchen“, zum Dialog der westlichen und östlichen Kirche. Der Artikel des Paderborner Theologieprofessors *Heribert Mühlen*, betitelt „Die Hoffnung der Zukunft: ein gemeinsames Konzil aller Christen“ gibt eine tiefe theologische Analyse der Problematik des Ökumenismus. Die Artikelreihe über die Fragen des Ökumenismus wird mit

einem exklusiven Interview, welches *Lukas Vischer*, Direktor der Kommission für Glauben und Kirchenverfassung des Ökumenischen Weltrates der Kirchen, der *Vigilia* gab, abgeschlossen.

Nachdem er über die Umstände der Gründung des ökumenischen Weltrates berichtete, reflektiert *Lukas Vischer* in seiner Erklärung auch auf den Dialog der zwischen den Kirchen begann. In diesem Zusammenhang stellt er fest, dass das Dekret des II. Vatikanischen Konzils über den Ökumenismus anerkennt, dass die anderen Kirchen eine positive Rolle in Gottes Plan zu erfüllen haben; es spricht von ihnen nicht mehr nur als einer Summe von einzelnen, sonder als Gemeinschaften, denen ekklesiale, Realität zukommt. Das Konzil hat weiter von der Notwendigkeit ständiger Erneuerung nicht nur in der Praxis, sondern auch in der Lehre gesprochen. Wenn auch die Substanz der Wahrheit immer dieselbe bleibt, kann doch die Formulierung sich ändern, ja sie muss gelegentlich um der Kontinuität willen ändern. Wenn wir alle diese Aussagen zusammennehmen, ergibt sich eine gültige Begründung des Dialoges. *Lukas Vischer* warnt davor, dass wir die Einheit aufgrund von illusionären gemeinsamen Modellen suchen. Die Arbeit im Blick auf die Einheit muss aber auch ohne allgemein annehmbares Modell der Einheit, in Angriff genommen werden. Die Einheit kann nicht entworfen werden, sie wird schliesslich aus einem lebendigen Vorgang wachsen. Die ökumenische Bewegung ist eine Reise, deren Ende wir nicht im voraus kennen können; es ist wie der Aufbruch Abrahams, und es ist möglich, dass sich die Kirchen gerade darum mit so viel Zögern auf den Weg begeben. Die ökumenische Bewegung ist aber auch in dieser Hinsicht mit einer Reise vergleichbar, dass sich nach jeder zurückgelegten Strecke der Horizont wieder neu darstellt.

In Zusammenhang mit der Gefahr, dass der Ökumenismus eventuell für politische Zwecke missbraucht wird, sagt *Lukas Vischer* das Folgende: Nicht nur die ökumenische Bewegung, sondern die Kirchen im allgemeinen sind der Gefahr ausgesetzt, ihre eigentliche Bestimmung zu verfehlen und von politischen Bewegungen in Anspruch genommen und mit Beschlag belegt zu werden. Die Geschichte bietet eine Menge von Beispielen dafür. Die Kirchen haben immer wieder die Neigung gehabt, sich der bestehenden politischen Macht unkritisch unterzuordnen und ihr durch eine geistliche Ideologie zusätzlichen Glanz zu verleihen. Die Verkündigung des Evangeliums und Dienst an der Gesellschaft, der sich daraus ergibt, trägt aber immer ein kritisches Element in sich. Das gilt es auch in der ökumenischen Bewegung zu erkennen, und es ist darum immer nötig zu prüfen, aus welchen Motiven die Einheit gesucht (oder auch nicht gesucht) wird. Die ökumenische Bewegung kann von der Vorstellung geleitet sein, durch die Einigung der getrennten Kräfte der Kirche grössere Macht gegenüber der Welt zu verleihen. Diese Vorstellung wäre gefährlich, und wenn sie bestimmend ist, wäre auch mit der spektakulärsten Einigung im Grunde nichts gewonnen. Die Einheit muss um des Dienstes willen gesucht werden. Das ökumenische Gespräch muss darum immer auch die Klärung der politischen Implikationen miteinschliessen. Die Verständigung ist nicht nur darum notwendig, dass der Missbrauch für politische Zwecke vermieden wird, sondern auch darum, dass ein Dienst, den die Kirchen oder auch einzelne Christen vielleicht gemeinsam leisten können, nicht aus mangelndem Kontakt unterbleibt.

Die aufgeworfene Frage spielt in der ökumenischen Bewegung eine wachsende Rolle. Manche fragen sich, ob die Bemühung um die Einheit wirklich eine Erneuerung zu bringen vermöge. Stützen die Kirchen, indem sie sich vereinigen, nicht einfach den status quo? Statt mehrerer kleiner getrennter Kirchen eine grössere, aber nicht weniger auf sich selbst bezogene Kirche? Lohnt sich darum das ganze Unternehmen der Einigung? Ist es nicht wichtiger, sich sofort auf den Dienst an der Welt zu konzentrieren? Sich an den Stellen einzusetzen, wo Menschen ihrer Rechte beraubt und unterdrückt werden? Dafür zu arbeiten, dass Bedingungen entstehen, die dem Menschen eine vollere Entfaltung seiner selbst erlauben? Muss die Einigung nicht hinter der Dringlichkeit dieses Zeugnisses zurücktreten? Ich denke, dass wir uns alle über die Dringlichkeit dieses Zeugnisses einig sind. Der Auftrag an denen, die in irgendeiner Form die Opfer der Gesellschaft sind, hat bestimmendes Gewicht. Er darf aber nicht gegen die Einigung der Kirchen ausgespielt werden, wie es heute gelegentlich geschieht. Es geht viel mehr darum, die eine Kirche so zu konzipieren, dass sie zu einem Instrument des Dienstes wird. Manche Unionsverhandlungen fassen ihre Aufgabe so auf. Sie beschäftigen sich nicht nur mit den trennenden Faktoren, sondern auch mit der Frage, welchen Dienst die vereinigte Kirche in Zukunft in der Gesellschaft zu leisten habe.

A Vigilia postájából

„Egy öreg munkás” aláírással kaptuk az alábbi levelet, amelynek néhány részletét közöljük: „Meghatva, mondhatnám azt is, megrendülve olvastam Giesswein Sándorról írt ismeretetésüket. Mennyire szükséges, hogy most, amikor végre eljutottunk az egyenes, becsületes, minden káros előítéllettől és az igazsággal bátran szembenéző, félelemtől mentes dialógusok lehetőségéig, tudunk hivatkozni korukat messze megelőző férfiakra! Itt Prohászka is gondolok! Róla is nagyon kellene egy tárgyilagos, életét, írásait, tetteit bővebben ismertető tanulmány... Engedjék meg, hogy ismertessek egy verset, melyet szerető kegyelettel őrzök immár több, mint 48 éve! Vikár Béla írta Giesswein Sándor halálára:

*Nem haltál meg, bár eltemettek:
Csak változik az életút,
Száz ere gazdag szellemednek
Ezernyi szívkamrába fut.*

*Ezernyi szívben öröklődik
Az élet, a tőled fogant,
Így élsz időtlen időig —
Hiába takar el a hant.*

*Szívünkbe szállsz mint égi szikra,
Ott fényt, meleget érlelő,
Szívünket békés harcainkra
Felgyújtó isteni erő.*

*Harcokra, hol nem a golyónak,
Nem az ágyunak jut szerep,
Hanem az észnek, szívnek, szónak,
Ami nem könnyebb, ámde szebb!*

*Elnémult bár lelked zenéje,
De megtanultuk dalait,
Órajtuk nem győz éjnek éje,
Nem győz a rög, mely elborít.*

*Szívünkben zsongnak egyre még ők,
Mint hagyomány, mint kegyelet,
S örök tüzek, szívünkben égők,
Virrasztanak sírod felett!*

Fél évszázad után, ime a kor, melyet ihletett, népét, hazáját forrón szerető lelke óhajtott, látnoki szeme látott, melyért akkor szinte magára hagyatottan, lámadva, gyalázva, még a

legjobb szándékú „keresztények”-től is félreismerve, törhetetlen hittel harcolt! Új kor, új társadalom, új utak, de ősi vágyak, beteljesülések őt igazolják!

Daloljunk hát bátran, híven, büszkén „dalait!...”

Részletek néhány, Nyíri Tamásnak írott levelből: „... Hadd mondjam el, hogy A szexualitás értelmezése című tanulmányát maradék nélkül tudtam magaméva tenni és különös öröömre szolgált, hogy ebben az átkozottul férficentrikus világban és egyházban legalább egyetlen ember jelismerte világosan a bajok gyökerét és az orvoslások kiindulási pontját. A márciusi Vigilia cikkei hasznosak és előre mutatók...”

M. M. (Pécs)

„... Minden szava igaz volt. Ötvenöt éves vagyok és már leányfejjel is, de főleg masok életében bőven tapasztaltam családoknál és egyébként is mindazt, amit mondott. Különösen helyes megállapítás volt, hogy eléggé nyomorítja a természet a nőket, miért nyomorítsuk meg mi is őket... Bizony még mindmáig gyakori a nőt tárgynak, „biológiai lénynek” vagy legjobb esetben valami jobbféle „házi állatnak” tekinteni, degradálni. Férjem és még nagyon-nagyon sokak nevében írtam.”

N. H.-né,
(Nyíregyháza)

„... Teljesen osztom a nézetét, hogy a drámai családi, népesedési problémákra nincs megoldás egy férfigó társadalomban. De éppen ezért, milyen alapon marasztaljuk el az egyházatyákat, hogy az evangéliumi tanok ismeretében a kereszténység nevében újjongva nem lelkesedtek a házasság intézményéért? Mert milyen házasságot ismert az ókor kereszténye? A szabad párválasztást? A férfi és nő közötti személyes kapcsolat intézményét? A zsidó házasságban a nő számára még a gyermeknevelés is tilos volt. Örülhetett, hogy a zsinagóga erkélyén megtürték. Még gyermeke körülméletlésén sem vehetett részt! A római házasságot kellett volna keresztény szempontból fölmagasztalni? Ahol a nő haláláig kiskorú maradt? Az ókorban a házasság nem a férfi és a nő, hanem az apák ügye volt... Kérdés, hogy az atyák értékítéleteit, amiket az ókori házassági intézményre tettek, (ami ismétlem nem a férfi és a nő személyes

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 17 óráig, a többi napokon (szombat kivételével) 11-től 13 óráig.

kapcsolatának kerete volt!) összevet-
hetjük-e a házasság mai eszményével
és valóságával?...” P. A. (Brüsszel)

...Hívó barátaim meglehetősen bot-
ránkozva, sőt néha fehéborodva olvas-
ták a Vigiliának ezt a számát (a januári
számról van szó), de végre is be kell
látniuk, hogy az egyház ún. ellenségei
tulajdonképpen jóakarói, hiszen akár-
csak a X. Pius pápa által elítélt Loisy
vagy Renan inkább csak segítik az
egyházat abban, hogy a modern világ-
hoz alkalmazkodjék... T. J. (Bpest)

A magam részéről azért is csak gra-
tulálni tudok, hogy a marxistákkal a
dialogust ilyen józanul folytatják, nyil-
tan, bátran, egyenesen. Ehhez sem kis
merészség kellett, különösen ha vissza-
gondolok arra a számukra, ahol, ha jól
emlékszem, Hahn professzor világos és
logikus fejtegetést hozott az eszkatolo-
gikus keresztény erkölcsszemléletről, és
ugyanabban a számban a mi cikkirőink
rettentő tekervényesen nyúltak a kér-
déshez. A legutóbbi számban (márciusi)
szívesebben vettem volna, ha a dialó-
gus témája nem az erkölcs in genere,
hanem a szexualitás lett volna marxis-
ta szemmel... Még valami nagyon tet-
szik szerkesztésükben: a bátor önkriti-
ka. Szembe merünk nézni önmagunk-
kal. Időnként azonban az önkritika ön-
pocskondiázássá fajul. Mi haszon ebből?
És nem vagyunk-e igazságtalanok ke-
resztény eleinkkel szemben? Nem olyat
kérünk-e tőlük számon, ami szituáció-
jukban megoldhatatlan volt... Kereszt-
ény cikkirőinknek igen éles érzésük
van a diagnózisra, de jóval kevesebb
az útmutatásra... B. L. (Szentlőrinc)

Nagy érdeklődéssel olvastam a f. évi
1. számban Giesswein Sándorról írt cik-
küket. Nagyon kíváncsi vagyok a mód és le-
hetőség van rá, századunk első évtize-
dének más keresztényszocialista úttörői-
ről is emlékezzenek meg egy rövid cikk-
ben. Itt gondolok: Anka Jánosra, Fröh-
wirt Mátyásra, Grieger Miklósrá, Haller
Istvánra, Szabó Jánosra, Tóblér Jánosra,
Turi Bélára és a többiekre...

H. G. (Bicske)

A Vigiliának régi előfizető olvasója
vagyok. Az 1971 októberi számban a je-
len két etikai összemérésével sok kér-
désre adott választ és erőt.

özt. S. K.-né (Bpest)

... Szeretnék gratulálni a Vigilia leg-
újabb számához. A három szó: szexuali-
tás, család, társadalom — lényeglátón
a téma három legfontosabb vonatkozá-
sát ragadja meg és boncolgatja hozzá-
értő kézzel. Tetszik a „mérésékeltlen ha-
ladó szellem”, amely nem barátja sem
a maradiságnak, sem az esztelen radi-
kalizmusnak. Volna mégis néhány mon-
danivalóm az „építő kritika” szellemé-
ben. Némely témánál nem ártott volna
bátrabb, markánsabb fogalmazás, mint
például az „egyke-egyse” kérdésben.
3—4 évvel ezelőtt a Nők Lapjának ha-
sábjaiban olvastam erről a témáról hete-
ken, hónapokon keresztül tartó, léleg-
zetelállítóan érdekes vitát. Példája volt
annak, hogyan kell ezt a kérdést lelki-
ismeret-mozgáton meghányi-vetni...

A Vigilia dicséretes új szokása, hogy
egy-egy számanak írógárdáját egészen
röviden bemutatja. Ennek alapján kicsit
meghökkenően hatott rám, hogy csupa
pap és szerzetes írója volt ennek a szá-
mnak (az egy marxistát kivéve!), holott
ez a „civil” téma „civil” írók megszól-
laltatását is igényelte volna. De nem-
csak „civil” írókét, hanem női írókét is,
hiszen a kérdés természeténél fogva
„kétnemű”.

dr. B. J. (Tura)

Nagy érdeklődéssel olvastam a Vigilia
1971 októberi számát. Az alapötlet szen-
zációs: Magyarországon még nagyobb
szükség van katolikus-marxista párbe-
szédre és együttműködésre, mint másutt,
mert másutt ennek már régebbi hagyó-
mányai vannak (például Lengyelország-
ban és Franciaországban), míg mi a
Horthy-korszak súlyosan terhes öröksé-
gével kezdtük 45-ben. Az etika pedig
olyan témakör, amelyben nagy mérté-
kű együttműködés lehetséges.

Szerintem azonban Magyarországon
katolikus részről még ma is túl kevés
szó esik a protestánsokkal való párbe-
szédéről, s túl keveset is tesznek ezen a
téren. Pedig elsősorban a vegyes házassá-
gú családokban igen fontos az ökume-
né is. Én is vegyes házasságból származom,
s mind a katolikus, mind a pro-
testáns egyházakban számos személyes
jó kapcsolat van, s igyekszem is ezt
az ökumené érdekében hasznossá tenni.

P. J. (Bpest)